

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HANÎF İBRÂHİM EFENDİ’NİN
LA‘LU’L-MUSAFFÂ fî ZİYÂRETİ’L-MUSTAFÂ
ADLI ESERİ (METİN-TAHLİL)

EBRAHİM MOHAMMED MOOHİALDİN ALKAHTANİ

2501121229

TEZ DANIŞMANI

Doç. Dr. AHMET NAİM ÇİÇEKLER

İSTANBUL – 2019

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : Ebrahim AL-KAHTANI Numarası : 2501121229
Anabilim Dalı /
Anasanat Dalı / Programı : Türk Dili ve Edebiyatı Danışmanı : Doç. Dr. Ahmet Naim ÇİÇEKLER
Tez Savunma Tarihi : 25.06.2019 Saati : 14:00
Tez Başlığı : "Hanîf İbrâhim Efendi'nin La 'lu'l-Musaffâ fî Ziyâret'il-'l-Mustafâ Adlı Eseri (Metin-Tahlil)"

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜNE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- Prof. Dr. Mustafa BALCI		Kabul
2- Prof. Dr. Sadık YAZAR		
3- Doç. Dr. Ahmet Naim ÇİÇEKLER		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- Prof. Dr. Abid Nazar MAHDUM		
2- Doç. Dr. Ahmet KOÇAK		Kabul

ÖZ

HANÎF İBRÂHİM EFENDİ’NİN LA‘LU’L-MUSAFFÂ fî ZİYÂRETİ’L-MUSTAFÂ ADLI ESERİ (METİN-TAHLİL)

EBRAHİM MOHAMMED MOOHİALDİN ALKAHTANİ

Bu çalışmanın konusunu, 18. yüzyılın meşhur âlimlerinden biri olan Hanîf İbrahim Efendi’nin hac menâsiki olarak yazdığı **La‘lu’l-Musaffâ fî Ziyâreti’l-Mustafâ** adlı eserinin incelenmesi oluşturmaktadır. Müderrislik, kadılık gibi görevlerde bulunmuş hadis ve siyer âlimi Hanîf İbrâhim Efendi eserini hac menâsikini anlatmak için kaleme almıştır.

Tezimizin giriş kısmında menâsik kitapları hakkında genel bilgiler verilerek bu türde yazılan eserlerin başlangıçtan son döneme kadar olan gelişimi ve eserlerin şekil, muhteva gibi özellikleri ortaya konmaya çalışılmıştır. Birinci bölümde hakkında birçok çalışma yapılmış olan Hanîf İbrâhim Efendi’nin hayatı ve eserleri derli toplu olarak ifade edilmeye çalışılmış, edebi kişiliği yorumlanmıştır. İkinci bölümde eserin tanıtımı, muhteva özellikleri, eserin dikkat çeken yönleri incelenmiş ve nüsha bilgileri ortaya konulmuştur. Üçüncü bölümde ise müellif hattıyla yazılmış olan nüsha esas alınarak eserin metni, transkripsiyonlu olarak verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hanîf İbrâhim Efendi, La‘lu’l-Musaffâ fî Ziyâreti’l-Mustafâ, Menâsik, Menâsik-i Hac, Divan Edebiyatı

ABSTRACT

HANÎF İBRÂHİM EFENDİ LA'LU'L-MUSAFFÂ fî ZİYÂRETİ'L-MUSTAFÂ (ANALYSIS-TEXT)

EBRAHİM MOHAMMED MOOHİALDİN ALKAHTANİ

The subject of this study is the review of **La'lu'l-Musaffâ fî Ziyâreti'l-Mustafâ** which describes processes that has to be fulfilled to complete Hajj and written by Mister Hanif İbrahim who is one of the well-known wise of 18. century. Mister Hanif İbrahim who was an expert of hadith and prophetic biography of prophet Muhammed and who was on duties such as being a professor or Muslim judge wrote up his work of art in order to explain the methods and processes to be fulfilled to complete Hajj.

In the introduction part of our thesis, general information about the written works including processes to be fulfilled to complete Hajj mentioned and their development from the beginning until the final stage, their features such as content and shape are presented. In the first section, life and work of art of Mister Hanif İbrahim, who was the subject of many other studies, are expressed respectfully and his literary identity is commented on. In the second section the work's presentation, content, attention-grabbing aspects are analyzed and information about the copy is presented. In the third section, based on the copy written by author, the text of the work is given with transcrip.

Keywords: Mister Hanif Ibrahim, La'lu'l-Musaffa fî Ziyâreti'l-Mustafâ, processes to be Fulfilled to Complete Hajj, Divan Literature.

ÖNSÖZ

İslâm toplumları özellikle de Türkler asırlar boyunca başta tefsir, hadis, fıkıh, kelam olmak üzere birçok İslâmî ilim alanlarında sayısız eserler telif etmiş, bu eserlere şerh, haşiye ve telhisler yazmış ve bu eserleri işleyerek büyük bir medeniyet kurmuştur. Bahsi geçen eserler, milletimizin geçmiş birikimini ve kurduğu medeniyeti anlayabilmemiz için büyük önem arz etmektedir. Türklerin asırlar boyunca İslâm'ın bayraktarlığını yaptığı, Anadolu ve Balkanlar'a İslâm'ı götürdüğü ilim âlemi tarafından bilinmektedir. Fıkıhın ve hadisin alt dalı sayabileceğimiz menâsik kitapları da bu birikimin bize kalan miraslarından biridir. Hac ibâdetinin şartlarını anlatan menâsik kitapları, dönemin sosyal şartlarını, tarihi eserlerini, zihin dünyasını anlamamızın yanısıra edebî yönü ve kıymeti olan eserlerdir. Yine asırlar boyunca tasavvuf ve aşk hikayeleri mesnevi nazım türünde yazılmıştır.

Çalışmamızın konusu olan ve 18. yüzyılda Hanîf İbrâhim Efendi tarafından yazılan **La'lu'l-Musaffâ fî Ziyâreti'l-Mustafâ** adlı eserin, Müslüman Türkler'in sosyal ve edebî yönlerini anlamamızda küçük bir katkısı olacağını düşünmektetiz. Üç bölümden oluşan tezimizin giriş bölümünde kısaca menâsik türünün ortaya çıkışı ve gelişimden bahsedilmiş, birinci bölümde tezimizi konu olan eserin müellifi Hanîf İbrâhim Efendi'nin hayatı, derli toplu olarak aktarılmaya çalışılmıştır.

İkinci bölümde menâsik türünün üzerinde ayrıntılı olarak durulmuş, bu türde bugüne kadar telif edilen eserlerin genel yapısı ve özellikleri açıklanmaya çalışılmıştır. Daha sonra Hanîf İbrâhim Efendi'nin telif ettiği **La'lu'l-Musaffâ fî Ziyâreti'l-Mustafâ** adlı eser şekli, muhtevası, konusu üzerinde durulmuş, öne çıkan özellikleri incelenerek bu türde yazılan kitap arasındaki konumu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Üçüncü bölümde ise müellif hattıyla yazılmış olan nüsha esas alınarak eserin metni transkripsiyonlu olarak ortaya konulmuş, eser içinde geçen Arapça ayet ve hadisler tercüme edilerek dipnotta verilmeye çalışılmıştır.

Bu tez, yüzünde tebessüm eksik olmayan, desteğini esirgemeyen ve benimle notlarını sonuna kadar paylaşan saygıdeğer hocam merhum Doç. Dr. Cemal Aksu tarafından önerilmiştir. Sağlığı esnasında tez üzerinde düzenli olarak çalışmış olsak da merhum hocamın yaşadığı problemlerden dolayı uzun süre devam edemediğimiz çalışma son teslim tarihini yakın olması sebebiyle çok kısa zamanda bitirilmiştir.

Bundan dolayı gözden kaçan noktalar ve yanlışlar görmek mümkündür. Kısa zamanda vaktini ayırarak ihtiyacım olan yönlendirme ve yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. Ahmet Naim Çiçekler'e çok teşekkür ederim. Tez çalışmalarım esnasında metin ve inceleme bölümlerinde bana yardım eden kıymetli arkadaşım Yazma Eser Uzmanı Ömer Faruk Kızıncı'ya, son olarak sabırla yanımda olan, sevgisini ve desteğini esirgemeyen eşime ve çocuğuma teşekkür ederim.

İstanbul - 2019

Ebrahim Mohammed Moohialdin Alkahtani

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ.....	iii
KISALTMALAR LİSTESİ	vii
TRANSKRİPSİYON ALFABESİ.....	viii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

HANİF İBRÂHİM EFENDİ’NİN HAYATI, KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

1.1. Hanîf İbrâhim Efendi’nin Hayatı ve Edebi Kişiliği	3
1.2. Hanîf İbrâhim Efendi’nin Eserleri.....	6
1.2.2. Hulâsatü’l-Vefâ fî Şerhi’ş-Şifâ.....	7
1.2.3. Ed-Dürerü’s-Semîn fî Şerhi’l-Erba‘ın Manzum Kırk Hadis Şerhi	8
1.2.4. El-La‘lül-Musaffâ fî Ziyâreti’l-Mustafâ	8
1.2.5. Dürretü’l-Asmâ fî Beyânî Ebhe’l-Esma.....	8
1.2.6. El-A‘dad fî İ‘dadi’z-Zâd li’l-Me’âd	9
1.2.7. Gâyetü’l-merâm fî Tahrîci Ehâdîsi Şir’atî’l-İslâm	9
1.2.8. Menhecü’l-edip fî Şerhi Ünmûzeci’l-Lebib	10
1.2.9. Esmâ’ü Ehli Bedr	10
1.2.10. El-Asl ve’l-Fer’ fî Şerhi Hadîsi Ümmi Zer’	10
1.2.11. Erba’üne Hadîsen bi-Lafzateyn.....	10
1.2.12. Muhtasarı Mu‘arrebâtî’l-Cevâlîki	10
1.2.13. Risâletü’l-Gasb.....	11
1.2.14. Tercüme-i Mecâmi’u’l-Hakâ’ik fî’l-usûl	11
1.2.15. Sehmü’l-İsâbe fî Fezâilî’r-Remy ve’s-Sihâm.....	11

İKİNCİ BÖLÜM

GEÇMİŞTEN BUGÜNE MENÂSİK TÜRÜ

2.1. Menâsik Kavramı Literatürünün Ortaya Çıkması ve Gelişimi	12
2.2. Osmanlı Dönemi'nde Yazılan Türkçe Menâsik Kitapları	20

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HANÎF İBRÂHİM'İN EL-LA'LU'L-MUŞAFFÂ FÎ-ZİYÂRETİ'L-MUŞTAFÂ ADLI ESERİ

3.1. İbrahim Hanîf'in Kullandığı Kaynaklar	32
3.1.1. Kâdî İyâz'ın Eş-Şifâ (Kitabu's-şifâ) ve Şerhi	32
3.1.2. Hâfâcî ve Nesîmu'r-Riyâd Adlı Eseri	33
3.1.3. Semhûdî ve Hulâsatü'l-Vefâ Adlı Eseri	34
3.1.4. Ali el-Kârî' ve ed-Dürretü'l-Madiyye Adlı Eseri	36
3.1.5. İbn Hacer el-Heytemî ve el-Cevherü'l-Münazzam Adlı Eseri	36

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

LA'LU'L-MUSAFFÂ fî ZİYÂRETİ'L-MUSTAFÂ'NIN TANITIMI

4.1. Eserin Tanıtımı	38
4.2. Eserin Özeti	39
4.3. Nüsha Tavsifi	43

LA'LU'L-MUŞAFFÂ FÎ ZİYÂRETİ'L-MUŞTAFÂ'NIN TAM TRANSKRİPSİYONLU METNİ

Muqaddime	46
Faşl-ı Evvel	51
Faşl-ı Şânî	58
Faşl-ı Şâlis	67
Faşl-ı Rabi'	89
SONUÇ	96
KAYNAKÇA	98

KISALTMALAR LİSTESİ

ae.	: Aynı eser
age.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale, adı geçen madde
agt.	: Adı geçen tez
asm.	: Aleyhisselâm
bkz.	: Bakınız
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
haz.	: Hazırlayan
Hz.	: Hazret
İA	: Milli Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi
s.	: Sayfa numarası
sav	: Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
ö.	: Vefat tarihi
vr.	: Varak numarası

TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

ا	a, e, ó
آ	ā, a
ب	b, p
پ	p
ت	t
ٹ	ṭ
ث	c
ج	ç
ح	ḥ
خ	h
د	d
ذ	ḏ
ر	r
ز	z
ژ	j
س	s
ش	ṣ
ص	ś
ض	ḏ, ž
ط	ṭ
ظ	ž
ع	ó
غ	ġ
ف	f
ق	q
ك	k, g, ŋ
ل	l
م	m
ن	n
و	v, o, ō, ö, u, ū, ü
ه	h, a, e
ي	y, i, ĭ

GİRİŞ

Menâsik, “altın ve gümüşün saf hale getirilmesi” anlamındaki nesike kökünden ve “Allah yolunda ibadet etme” anlamına gelen nûsuk kelimesinden türetilmiştir. Terim olarak menâsik kelimesi sözlükte "hacda belli bir usûl ve sıraya göre yapılması gereken ihram, tavaf, vakfe, sa'y vb. ibâdetlerin tamâmı" anlamına gelmektedir. Tanımda işaret edilen konuları işleyen, manzum ve mensur şekilde yazılan eserlere de tür olarak “menasik” adı verilmektedir. İslam tarihi boyunca Arapça, Farsça ve Türkçe olarak bu türde onlarca eser telif edilmiştir.

Dinler tarihi incelendiğinde neredeyse her dinde kutsal zamanların ve kutsal mekanların olduğu görülmektedir. İslam dininin de temel ibadetleri bu kutsal zaman ve mekanlarla içiçedir. Bunun en açık örneği yılın belli bir zamanında ve belli bir mekânda ifâ edilen hac ibâdetidir. Hac ibâdeti, namaz ve oruç ibadetlerine nazaran insan ömründe çok sınırlı olarak ifâ edebileceği bir ibadettir. Hac ibadetinin esasları erken dönemden itibaren İslâmi ilimlerin temeli olan fıkıh, hadis ve tefsir gibi ilim dallarında işlenmiştir. Tefsir kitaplarında hac ayetlerinin açıklanması, haccın tarihçesi, ifa şekli ve yapıldığı mekân ve bölgeler hakkında ayrıntılı bilgi verilmiştir. Hz. Peygamber’in (sav) sözleri ve eylemlerinden oluşan hadis külliyatlarında da “Kitâbu’l-Hac”, “Kitâbu’l-Menâsik”, “el-Umre”, “el- Muhsar”, “Cezâü’s-sayd” gibi bölümler altında haccın hükümleri aktarılmış ve hac edebiyatının ana malzemesi olan haberlere yer verilmiştir. Aynı şekilde erken dönemden itibaren fıkıh kitaplarında da hac ve hükümleri ayrı başlıklar altında işlenmiş, haccın sınırları çizilmeye çalışılmıştır.

Mensur ve manzum olarak menâsik türünde telif edilmiş olan eserlere bakıldığı zaman erken dönemden itibaren menâsik literatürün genişliği karşımıza çıkmaktadır. Bibliyografik kaynaklarda yer alan ancak günümüze ulaşamamış birçok menâsik türü eser bulunmaktadır. Bu eserlerin ciddi bir kısmı Arap dilinde kaleme alınmıştır. Abbasî devrinden itibaren 13. asıra kadar olan sürede Arap dilinde yazılan menâsik kitapları ağırlıktadır. Ancak bu dönemde yazılan Farsça menâsik eserleri de karşımıza çıkmaktadır. Gazneliler ve Selçuklular devrinde ilim dilinin Arapça, edebiyat ve sanat dilinin de Farsça olması sebebiyle Türkçe menâsik kitapları bulunmamaktadır. Ancak Osmanlı Devleti’nin gelişmesiyle birlikte ilmî ve edebî alanda olduğu gibi menâsik

türü eserlerin yazımında da ciddi bir artış görülmektedir. Özellikle Osmanlıların 1517’de Hicaz’ın yönetimini Memlûklüler’den devralmasıyla aynı zamanda hac organizasyonunun sorumluluğunu da yüklenmiş olmaları bu alana olan ilginin artmasına sebep olduğu söylenebilir.¹ Ulemâ sınıfının dışında Divân edebiyatının önemli şâirleri dahi bu türde manzum ve mensur eserler telif etmiştir. Bu eserlerin küçük bir kısmı dışındakiler henüz tahkik edilmemiştir. Özellikle Süleymâniye Kütüphanesi’nde devam eden kataloglama çalışmalarında bilinmeyen eserlerin çıkması muhtemeldir. Mevcut nüshalar da araştırmacıların bu alana yönelmesini beklemektedir. Menderes Coşkun’un hac seyahatnameleri ve menâsik kitapları üzerine yaptığı akademik çalışmadan sonra birçok menâsik kitabı üniversitelerde tez olarak çalışılmıştır. Bizim bu çalışmamız da menâsik alanında daha önce dikkatten kaçmış olan yeni bir eserle katkıda bulunma amacı ve ümidi taşımaktadır.

Hanîf İbrâhim Efendi ve eserleri üzerine birçok çalışma yapılmış olsa da hac seyahatini ve menâsikini anlattığı **La’lu’l-Musaffâ fî Ziyâreti’l-Mustafâ** adlı eseri üzerine herhangi bir akademik çalışma yapılmamıştır. Tezimizde 18. yüzyılın önemli hadis ve siyer âlimlerinden olan, müderrislik ve kadılık gibi resmi görevlerde bulunan Hanîf İbrâhim Efendi’nin bahsi geçen eserini inceleyerek eserin transkripsiyonlu metnini ortaya koymaya çalıştık. Ancak bunun yanında menâsik türünün derli toplu bilgilerle anlaşılması ve yorumlanabilmesi için bu türün tarihi seyrini, bu türde yazılmış önemli eserleri, Osmanlılar zamanındaki yerini toplamaya çalıştık.

---

¹ Abdulkadir Özcan, “Hac”, **DİA**, Diyanet Vakfı Neşriyat, İstanbul, 1996, s. 400.

BİRİNCİ BÖLÜM

HANÎF İBRÂHİM EFENDİ’NİN HAYATI, KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

1.1. Hanîf İbrâhim Efendi’nin Hayatı ve Edebi Kişiliği

Hanîf İbrâhim Efendi 18. yüzyılın önemli şair, hattat ve âlimlerindendir. Müderrislik, kadılık gibi birçok görev yapan Hanîf, genç yaştan itibaren yaptığı çalışmalarıyla dönemin önde gelen uzman hadis ve siyer âlimleri arasında yer almıştır.² Hanîf’in dedesinin babası Rumeli valiliği yapmış olan İbrâhim Paşa (v. 1088/1677)³, dedesi Üsküp âyânı Ahmed Efendi, babası ise Üskübî lakaplı Bağdât defterdârlığı yapmış olan Mustafa Efendi’dir.⁴ Cemal Aksu, Hanîf’in 1110/1698 tarihleri civârında doğduğunu iddia etse de Hanîf’in doğum tarihiyle ilgili net bir bilgiye sahip değiliz.

Hanîf, eğitimini İstanbul’da görmüş ve döneminin önemli hattatlarından ders almıştır. Nesih ve Sülûs hattı önce İsmail Efendizâde Abdi Efendi’den daha sonra da Cabizâde Abdi Ağa ve Râsim Mehmed Efendi’den ders alarak ilerletmiş, Talik hattı ise Katibzâde Mehmed Refi‘ Efendi’den kısa sürede öğrenerek iyi bir seviyeye gelmiştir. Abacı Hüseyin Efendi’nin damadı olması sebebiyle önce Bostancı Ocağı kâtibi, daha sonra Koca Mustafa Paşa evkafı kâtipliğine tayin edilen Hanîf⁵, tasavvufta dönemin meşhur âlimlerinden aslen Kırımlı olduğunu bildiğimiz Ayvansaray’daki Emîr Buhârî Tekkesi’nin dokuzuncu postnişini olan Nakşî şeyhi Tatar Ahmed Efendi’ye (v. 1156/1743-44) intisâp ederek zikr-i hâfî tarikini ondan almıştır.⁶ Cemal Aksu, tezinde Hanîf’le ilgili bu bilgiyi verdikten sonra aşağıda beyti örnek vermiştir:

² Cemal Aksu, “İbrâhim Hanîf Efendi”, *Hikmet Dergisi*, yıl 2, sayı 3, Gostivar 2004, s. 100.

³ İsmâil Hamî Danışmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1972, c. 3, s. 444-446.

⁴ Aksu, *agm.*, s.100-101. Cemil Akpınar, “Hanîf İbrâhim Efendi”, *DİA*, c. XVI, İstanbul, 1997, s. 39. Mehmet Nâil Tuman, *Tuhfe-i Nâîl: Divan Şairlerinin Muhtasar Biyografileri*, c. I, haz. Cemâl Kurnaz, Mustafa Tatçı, Ankara, Bizim Büro Yayınları, 2001, s. 320.

⁵ Müstakimzâde Süleymân Sâdeddin, *Tuhfe-i Hattâtîn*, Türk Tarih Encümeni Kütüphanesi, İstanbul, 1928, s. 43, Tuman, *agm.*, s. 320.

⁶ Aksu, *agm.*, s. 101.

Bulaldan feyz-i teslîm-i rızâyı nakş-bend oldum

Giderdim sîneden nakş-ı sivâyı nakş-bend oldum

Hanîf'in memuriyetine dâir ayrıntılı bilgileri Râmiz'in **Âdâb-ı Zürafâ** adlı tezkiresinden öğrenmekteyiz. Hanîf, 20 Cemâziye'l-evvel 1147 (18 Ekim 1734) tarihinde Reis Hâcesi Ahmed Efendi yerine dersiyye-i Abdulkâdir hâricine müderris olarak tayin edilmiştir.⁷ Hanîf'in müderrisliği esnasında Arapça ve Farsça'ya olan hakimiyeti ve fıkıh, hadis gibi alanlara vukûfiyeti dikkat çekmiştir. Aynı şekilde müderrislik görevi esnasında ilmî yeterliliğini ortaya koyacak beş eser yazarak takdir edildi ve teftiş göreviyle Haremeyn'e gönderildi. Burada tanınmış pek çok âlimle görüştü ve ilmi çalışmalarda bulundu. Hanîf, Mekke'de bulunduğu sırada kaleme aldığı **ed-Dürri's-Semîn** adlı kırk hadis şerhini yine Mekke'de ikamet eden Mısırlı âlim, muhaddis Abdülvehhâb b. Ahmed Berekât el-Ahmedî et-Tantâvî'ye takdim etti. Bahsi geçen eserden hoşnut olan Tantâvî bu eser için bir takriz yazdı ve Hanîf'e Şahîh-i Buḥârî okutma icâzeti verdi.⁸ Daha sonraki dönemde ise Hanîf, Kadıasker Hasan Efendi medresesinde bir süre görev yapıp oradan 21 Rebiü'l-ahir 1166 (25 Şubat 1753) tarihinde Tabib Hüseyin Efendizâde Mustafa Efendi yerine Sahn-ı Semân medresesine müderris olarak göreve gelmiştir. Ertesi yıl 5 Rebiü'l-evvel 1167 (31 Aralık 1753) Ahmed Paşazâde Veliyyüddîn Beg Efendi yerine Mimar Kâsım medresesine nakledilmiştir.⁹ Cemil Akpınar'ın tespit ettiği bilgilere göre Mimar Kâsım medresesindeki görevinden bir süre sonra Süleymaniye Medresesi'ne müderris tayin edildi. Hanîf'in göreve başlama tarihi tam olarak bilinmemektedir ancak **Muhtasarü'l-A'dâd** adlı eserinin bir nüshasına arkadaşı Mustafa Âşir Efendi tarafından düşülen bir nottan (Süleymaniye Ktp., Âşir Efendi, nr. 418/3, vr. 186a), bu eseri tamamladığı 1177 yılının Cemâziyelâhîrinde (Aralık 1763) Süleymaniye Medresesi'ndeki görevine devam ettiği anlaşılmaktadır.¹⁰ 1177 yılı Ramazan ayı başında (4 Mart 1764) Muḡlavî Mehmed Efendi yerine Galata kadılığına getirilmiş, 1185 yılının Zi'l-kâde ayında da (Şubat 1772) Bursa'da kadılık görevi yapmıştır.¹¹

⁷ Râmiz, **Râmiz ve Âdâb-ı Zürafâsı**, haz. Sadık Erdem, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara, 1994, s. 84-85.

⁸ Akpınar, **a.g.m.**, s. 39.

⁹ Râmiz, **a.g.e.**, s. 85.

¹⁰ Akpınar, **a.g.m.**, s. 39-40.

¹¹ Râmiz, **a.g.e.**, s. 85.

Bursa kadılığından sonra emekli olarak İstanbul'a dönmüştür. 1189 yılı Şevval ayında (Aralık 1775) vefat etti. Mezarı, Şeyh Vahyî'nin kabri (Eyüp) karşısında bulunan Dâye Hatun Türbesi'ndedir. Hanîf'in vefatına Müstakimzâde "*Hâtimetü'l-Kâmilân*" ibâresini tarih düşürmüştür.¹²

İyi bir eğitim aldığını ve Osmanlı'nın en büyük medreselerinde görev yaptığını bildiğimiz Hanîf'in, İslâmî ilimlerin yanısıra farklı sanat dallarıyla ilgilendiğini ve başarılı eserler ortaya koyduğunu bilmekteyiz. Özellikle günümüze ulaşan kendi eliyle yazdığı eserlerini ve istinsah ettiği risâle, kitap ve divanları incelediğimizde onun gayet başarılı bir hattat olduğunu söyleyebiliriz. Bu eserlere Süleymâniye Kütüphanesi Mihrişah Sultan koleksiyonu 79 numaralı kaydı örnek verebiliriz. Daha önce belirttiğimiz üzere döneminin önemli hattatlarından Nesih, Sülüs ve Talik hattı üzerine dersler alan ve bu yeteneğini ilerleten Hanîf, ömrünün sonuna kadar hatla ilgilenmiş ve istinsah faaliyetlerine devam etmiştir. Müstakimzâde'nin söylediği Hanîf'in istinsah ettiği eserler İ.Ü. Nâdir Eserler Kütüphanesi'nde İbrahim Hanif adına kayıtlı bulunmaktadır. Ayrıca **Hulâsatü'l-Vefâ fî Şerhi's-Şifâ, ed-Dürretü'l-Asmâ' fî Beyâni Ebhe'l-Esmâ', Esmâ'ü Ehli Bedr, el-A'dâd fî İ'dâdi'z-Zâd li'l-Meâd** ve tezimizin konusu olan **La'lu'l-Musaffâ fî Ziyâreti'l-Mustafâ** adlı eserlerin Süleymaniye Kütüphanesi'nde muhtelif koleksiyonlarda bulunan müellif hatıyla yazılan nüshalarını incelediğimizde yukarıda geçen bilgilerin doğrulandığını görmekteyiz. Bahsi geçen nüshalar son derece özenle yazılmış olup Hanîf'in Nesih, Sülüs ve Talik hattında ne kadar usta olduğunu göstermektedir.

Hanîf'in divânı ve diğer eserlerini incelediğimizde edebî yönünün de öne çıktığını söyleyebilmekteyiz. Şiirlerinde ilmî birikimi ve daha önce belirttiğimiz tasavvûfî yönleri kendisini göstermektedir. Tasavvuf büyükleri ve tasavvûfî birçok kavram Hanîf'in beyitlerinde yer bulmuştur. Aşağıdaki beyitler bu kabildendir:

Bak sefer der-vatan etmek nicedir sende Hanîf

Keşfi esrâr-ı fenâ eyledi merdâne şem'

....

¹² Müstakimzâde, **a.g.e.**, s. 43-44. Tuman, **a.g.e.**, s. 320.

Olanlar rûymâl-i sûy-ı dergâh-ı tevekkül hîç

Nisâb-ı kâmyâbîden Hanîfâ bî-nâsib olmaz

Ayn-ı sûr-ı ma'nevî sûretde nây-ı Mevlevî

Oldı ervâhâ gıdâ nây-ı nevây-ı Mevlevî

Hanîf'in şiirlerinde nüktedanlığı ve söz oyunlarının yanısıra ses oyunlarına başvurması da dikkat çekmektedir. Şair, vezin ve kafiye ustaca kullanabilmektedir. Bazı beyitlerinde musîkî, gemicilik gibi farklı alanlardan teknik bilgileri teşbih unsuru olarak işlemiştir. Divan edebiyatındaki kelime, mazmun ve kaidelere hakim olduğu görünen Hanîf, kendinden önceki şâirleri okumuş ve birçok tahmis ve nazireler yazmıştır. Hanîf'in divânı incelendiğinde Bâkî, Nâbî, Nef'î, Nedim hatta Yûnus Emre ve Niyâzî Mısrî gibi önceki dönem büyük şâirlerden etkilendiği göze çarpmaktadır.¹³

Cemal Aksu Hanîf'in divânını işlediği tezinde Hanîf'i etkileyen şâirlerden ayrıntılı olarak bahsetmiştir. Biz burada yalnızca Nâbî'nin görmüşüz redifli gazeline Hanîf'in yazdığı nazîreden bir beyit vermekle yetineceğiz:

Gülşen-i hüsnün nice verd-i 'izârın görmüşüz

Biz bu bâg-ı âlemin fasl-ı bahârın görmüşüz

1.2. Hanîf İbrâhim Efendi'nin Eserleri

Hanîf, Arapça ve Farsça ilimlerde çağdaşlarının övünç duyduğu seçkin bir kişiydi. İslam hukuku, hadis, siyer ve edebiyat alanında önde gelen bir kimseydi. Daha önce belirtildiği gibi müderrislik yaparken kısa bir süre Hameyn (Mekke, Medine) müfettişliği ile de görevlendirildi. Râmîz'in dediği gibi şiir ve inşada eşsiz ve belîğ sözler söyledi, şiirlerinde yeni mazmunlar ve hayaller ortaya koydu. Oldukça donanımlı olan ve geniş bir ilmî birikime sahip olan Hanîf farklı alanlarda birçok eser kaleme almıştır. Bilinen eserleri hakkında aşağıda kısaca bilgiler verilmiştir.

---

¹³ Aksu, a.g.t., s. XIII-XVI

1.2.1. Dîvân

Eserin Süleymaniye Kütüphanesi Hamidiye 1091/2 numaralı, İstanbul Üniversitesi Türkçe Yazmalar 632 numaralı ve Topkapı Sarayı Kütüphanesi Hazine 973 numaralı olmak üzere üç nüshası mevcuttur. Süleymaniye Kütüphanesi'nde kayıtlı nüshada Sultan I. Mahmud adına 2 dibace, 1 münacat, 2 terki-i bend, biri müseddes biri tahmis 9 na't, 2 hitabe, çoğu Sultan Mahmud adına 14 kaside, 2 müseddes, 4 tahmis, 2 methiye, 17 tarih, dördü müstezad, 383 gazel, 78 rubai, 20 müfred ve Teşvikname adıyla çeşitli konularda yazılmış 11 manzume bulunmaktadır. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar 632'de kayıtlı nüshada 2 münacat, 12 na't, 3 kaside, 1 tarih, 131 gazel, 1 kıta, 5 beyit bulunmaktadır. Bu nüsha 44 yapraktan oluşmuştur ve ta'lik hattıyla kaleme alınmıştır. Sadece bir kasidesi Süleymaniye nüshasından farklı olan Topkapı nüshası 40 yapraklıdır. Ankara Millî Kütüphanesi'nde kayıtlı görünen iki divan nüshası söz konusu olsa da bu nüshalar Süleymaniye Kütüphanesi ve İstanbul Üniversitesi nüshalarının mikrofille çekilmiş halleridir.¹⁴

1.2.2. Hulâsatü'l-Vefâ fî Şerhi's-Şifâ

'İyâz b. Musa el-Yahsubî'nin asıl ismi *Eş-Şifâ'bi ta'rif hukuk el-Mustafa* olan şemâil ve siyer konusundaki *eş-Şifâ* eserinin Türkçe tercümesi ve şerhidir.¹⁵ Şeyhülislâm İshak Efendi'ye ithaf ettiği bu eseri sebebiyle “Şârih-i Şifâ” diye tanınmıştır. 1735 yılında temize çekildiği bilinen esere Şeyhülislam İshak Efendi, İstanbul kadısı Mehmed Esad ve Anadolu Kazaskeri Mirzazâde Ahmed Neylî birer takriz kaleme almışlardır.¹⁶ Önce Mısır'da (Bulak 1257), daha sonra İstanbul'da iki cilt halinde (1314-1317) yayımlanan eserin İbrahim Hanîf Efendi'nin kendi hattı ile yazılmış nüshaları Nuruosmaniye Kütüphanesi 725 ve Süleymaniye Kütüphanesi Serez 378'dedir.¹⁷

¹⁴ Aksu, **a.g.t.**, s. XVIII.

¹⁵ **A.e.**, s. XVIII-XIX.

¹⁶ Akpınar, **a.g.m.**, s. 40.

¹⁷ Akpınar, **a.g.m.**, s. 40.

1.2.3. Ed-Dürerü's-Semîn fî Şerhi'l-Erba'in Manzum Kırk Hadis Şerhi

Dîvân'ın Süleymaniye Kütüphanesi Hamidiye 1091/2'de kayıtlı nüshasının ilk yedi yaprağında yer almaktadır. Eserde sade ve başarılı bir dil kullanıldığı görülmektedir.¹⁸ Ali el-Kârî tarafından kaleme alınmış kırk hadis risalesinin Arapça şerhi olan eser 1741 yılında Mekke'de tamamlanmıştır. Eser, Abdülvehhâb b. Et-Tantâvî'ye sunulmuştur.¹⁹ Eser, kıt'alar hâlinde kaleme alınmıştır. Daha çok inanç, ibadet, toplumsal hayat ve ahlâkla ilgili nasihatlerden oluşan hadisler seçilmiştir. Eser yayımlandı.

1.2.4. El-La'lü'l-Musaffâ fî Ziyâreti'l-Mustafâ

Arap müelliflerinden Zeyne'l'abidin Muhammed b. Abdullah'ın *Neticetü'l-Fikr fî Haber Medinetü's-Seyyidi'l-Beşer* adlı Medine tarihinin tercümesidir.²⁰ Eser 1217'de vefat eden Hanif'e nispet edilmişse de tarih açısından bu bilgi yanlıştır. Eserin Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi Bölümünde Müstakimzade hattıyla istinsah edilmiş nüshaya istinaden bu eser İbrahim Hanif'e aittir. Eser Hz. Muhammed'in kabrini ziyaret etmenin adabından bahsetmektedir. Bir mukaddime ve dört fasıldan müteşekkildir. Hanif, Kadî İyâz'ın *eş-Şifâ* adlı eseriyle bunun Hafâcî tarafından yapılan şerhi *Nesîmü'r-riyâz*, Ali el-Kârî'nin *ed-Dürretü'l-mudîyye*, İbn Hacer el-Heytemî'nin *el-Cevherü'l-münazzam* ve Semhûdî'nin *Hulâsatü'l-vefâ* adlı eserlerinden faydalananak kitabını 25-27 Zilhicce 1147 (18-20 Mayıs 1735) tarihlerinde üç gün gibi kısa bir zamanda tamamlamıştır.²¹

1.2.5. Dürretü'l-Asmâ fî Beyâni Ebhe'l-Esma

Hız. Peygamber'in (sav) isimlerden 140'ının Türkçe şerhidir. Eser 1758 yılında kaleme alınmıştır. Kitabın 1762 yılında dönemin şeyhülislamına takdim edilmiş müellif hattı nüshası İ.Ü. TY. 2570 ve Tire ilçe Halk Kütüphanesi Necib Paşa Vakfı 639'da kayıtlıdır.²²

¹⁸ Aksu, **a.g.t.**, s. XIX.

¹⁹ Akpınar, **a.g.m.**, s. 41.

²⁰ Aksu, **a.g.t.**, s. XIX.

²¹ Akpınar, **a.g.m.**, s. 40.

²² Akpınar, **a.g.m.**, s. 40.

1.2.6. El-A‘dad fi İ‘dadi’z-Zâd li’l-Me’âd

Ayet ve hadislerle fıkıh ve fezâil konularında sayılarla ilgili verilen bilgilerin çeşitli Arapça kaynaklardan toparlanarak yetmiş başlık şeklinde Türkçe’ye tercüme edildiği bir eserdir. Eserin müellif hattıyla yazılmış bir nüshası Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi 1760’ta yer almaktadır.²³ Eserin 1758 yılının Safer ayı başlarında Süleymaniye Medresesi’ndeki müderrisliği esnasında telif edildiği belirtilmektedir.²⁴ Eserin ta’likle kaleme alınmış müellif nüshası İ.Ü. TY. 1704’te kayıtlıdır. Ayrıca Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi 2650/2 ve Hacı Mahmud Efendi 6313 numaralı iki nüshası bulunmaktadır.

1.2.7. Gâyetü’l-merâm fî Tahrîci Ehâdisi Şir’ati’l-İslâm

İmamzâde Muhammed b. Ebû Bekir’in ibadetler ve İslâm ahlakına dair *Şir’ati’l-İslâm* adlı eserinde geçen hadislerin kaynaklarını ve sıhhat derecelerini tespit eden bir eserdir. *Kütüb-i Tis’a*, *Müsnedler* ve *Mu’cemler*den tespit ettiği hadisleri, hadis âlimlerinin görüşlerine dayandırarak sahih hadisleri zayıf hadislerden ayırmış ve hadislerin dereceleri hakkında hükümler ortaya koymuştur. Müellif bu durumu şöyle ifade etmiştir: “*İhya kitabında olan hadislerin tahrir edildiği birkaç tahrir kitabı gördüm fakat Şir’ati’l-İslâm adlı kitapta olan hadislerin tahrir edildiği hiçbir esere rastlamadım. Bu yüzden irfan sahibi bazı dostlarımla tavsiyesiyle bu işe (Şir’ati’l-İslâm adlı kitabında olan hadislerin tahririne) yöneldim. Eserde sadece hadislerin bir tarafını zikretmekle yetindim.*” Eserin Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi 406 ve Medine’de el-Mektebetü’l-Mahmûdiyye Usûl-i Hadîs 39’da olmak üzere iki nüshası bulunmaktadır. Eserde bazı önemli kişilerin hayatları ve bazı hadislerin sıhhat durumları hakkındaki bilgiler dipnot olarak eklenmiştir.²⁵ Eser 1761 yılında kaleme alınmıştır.

²³ Aksu, **agt.**, s. XIX.

²⁴ Akpınar, **a.g.m.**, s. 41.

²⁵ Zakaria Orfalı, **İbrahim Hanif Er-Rumi’nin Gayetü’l-Meram Kitabının Tahkik, Tahrir ve Değerlendirilmesi**, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi SBE (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2018, s. 48-49.

1.2.8. Menhecü'l-edip fî Şerhi Ünmûzeci'l-Lebib

Süyûtî'nin Hz. Peygamber'in hasâis ve şemâiline dair **Ünmûzecü'l-Lebib fî Hasâ'isi'l-Habîb** adlı muhtasar eserinin 1766 yılının sonlarında kaleme aldığı Türkçe tercüme ve şerhidir. Süleymaniye Kütüphanesi Âşir Efendi 418/1, Hacı Mahmud Efendi 4303 ve İstanbul Üniversitesi Türkçe Yazmalar 1662'de kayıtlı üç nüshası bulunmaktadır.²⁶ Bahsi geçen eserin Seyyid İbrâhim Hanîf Efendi'ye ait olduğu ve müelliflerin karıştırıldığı iddia edilmektedir.

1.2.9. Esmâ'ü Ehli Bedr

Bağdatlı İsmail Paşa tarafından bu şekilde isimlendirilmişse de İbrahim Hanîf eserin adının *Esâmî Ashâb-ı Bedr* olarak zikretmektedir. Eser 1737'de telif edilmiştir. Eserin Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi 2691/6 ve Millet Kütüphanesi Ali Emîrî Efendi koleksiyonunda kayıtlı iki nüshası bulunmaktadır.²⁷

1.2.10. El-Asl ve'l-Fer' fî Şerhi Hadîsi Ümmi Zer'

“Ümmü Zer Hadîsi”nin Türkçe şerhi olan eser *Hediyyetü'l-ihvân* diye adlandırıldığı belirtilmektedir. Fakat bu isimlendirilmenin doğru olmadığı görülmektedir.²⁸

1.2.11. Erba'üne Hadîsen bi-Lafzateyn

Eser 1737 yılında telif edilmiştir. Bazı nüshalarda *Erba'üne hadîsen min levâmi'i'l-kelim* başlığını taşıdığı görülmektedir.

1.2.12. Muhtasaru Mu'arrebâti'l-Cevâlîki

Bilinen tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi 2691/3'te kayıtlıdır. Hakkında yapılan çalışmaya rastlanmamıştır.

---

²⁶ Akpınar, **a.g.m.**, s.41.

²⁷ **A.e.**, s.41.

²⁸ **A.e.**, s.41.

1.2.13. Risâletü'l-Gasb

Gasp konusunun İslâm hukuku açısından ayrıntılı bir biçimde incelendiği Türkçe bir eserdir. Kayıtlardan net olarak anlaşılmamakla beraber müellif hattı olması ihtimali yüksek olan nüsha İstanbul Üniversitesi Türkçe Yazmalar 3446'da kayıtlıdır. Eser Hanîf'in Fıkıh bilgisini göstermesi açısından önem arz etmektedir.

1.2.14. Tercüme-i Mecâmi'u'l-Hakâ'ik fi'l-usûl

Ebû Saîd Hâdimî'nin fıkıh usulüne dair *Mecâmi'u'l-Hakâ'ik fi'l-Usûl* adlı eserinin Türkçe tercümesidir. Bir mukaddime, iki bab ve bir hatimeden müteşekkildir. İstanbul Üniversitesi Türkçe Yazmalar 3692 katalogunda kayıtlı bir nüshası bulunmaktadır.

1.2.15. Sehmü'l-İsâbe fî Fezâili'r-Remy ve's-Sihâm

İbrahim Hanif babasının bu eseri 1759 yılında bir dostunun ricası üzerine kalema almaya başladığını kaydeder. Ok ve yayla ilgili kırk hadisin Türkçe bir mukaddime ve üç “fâide”den müteşekkil bir hatime olarak telif edilmiştir. Eserin müellif hattı nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi 311/2'de kayıtlıdır. Aynı kütüphanenin Esad Efendi 2691/5 ve Bağdatlı Vehbi Efendi 2054/4 ve İstanbul Üniversitesi Türkçe Yazmalar 7347/2 kataloglarında kayıtlı üç nüshası daha mevcuttur. Bazı kaynaklarda eserin ismi *Levâmiu'l-İslâm fi'r-remy bi's-sihâm* adıyla zikredilmektedir.

İbrahim Hanîf'e ait olduğu bildirilen fakat kütüphanelerde bulunmayıp günümüze kadar ulaşamamış eserler de vardır. Bunlar *Er-Râsih fi'l-mensûh ve'n-nâsih* ve *Durûb-i Emsâl* adlı eserlerdir. Ayrıca öğrencisi Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin Efendi'nin Kaside-i Mudarriye Şerhi ile Terceme-i Mektûbât-ı Nakşibendiyye adlı eserlerine takriz yazmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

GEÇMİŞTEN BUGÜNE MENÂSİK TÜRÜ

2.1. Menâsik Kavramı Literatürünün Ortaya Çıkması ve Gelişimi

Menâsik, “altın ve gümüşün saf hale getirilmesi” anlamındaki nesike kökünden ve “Allah yolunda ibadet etme” anlamına gelen nûsuk kelimesinden türetilmiştir. Terim olarak menâsik kelimesi sözlükte "hacda belli bir usûl ve sıraya göre yapılması gereken ihram, tavaf, vakfe, sa'y vb. ibâdetlerin tamâmı" anlamına gelmektedir.²⁹ Tanımda işaret edilen konuları işleyen, manzum ve mensur şekilde yazılan eserlere de tür olarak “menasik” adı verilmektedir. İslam tarihi boyunca Arapça, Farsça ve Türkçe olarak bu türde onlarca eser telif edilmiştir.

Dinler tarihi incelendiğinde neredeyse her dinde kutsal zamanların ve kutsal mekânların olduğu görülmektedir. İslam dininin de temel ibadetleri bu kutsal zaman ve mekânlarla içiçedir. Bunun en açık örneği yılın belli bir zamanında ve belli bir mekânda ifâ edilen hac ibâdetidir. Hac ibâdeti, namaz ve oruç ibadetlerine nazaran insan ömründe çok sınırlı olarak ifâ edebileceği bir ibadettir. Hac ibadetinin esasları erken dönemden itibaren İslâmi ilimlerin temeli olan fıkıh, hadis ve tefsir gibi ilim dallarında işlenmiştir. Tefsir kitaplarında hac ayetlerinin açıklanması, haccın tarihçesi, ifa şekli ve yapıldığı mekân ve bölgeler hakkında ayrıntılı bilgi verilmiştir. Hz. Peygamber’in (sav) sözleri ve eylemlerinden oluşan hadis külliyatlarında da “Kitâbu’l-Hac”, “Kitâbu’l-Menâsik”, “el-Umre”, “el- Muhsar”, “Cezâü’s-sayd” gibi bölümler altında haccın hükümleri aktarılmış ve hac edebiyatının ana malzemesi olan haberlere yer verilmiştir.³⁰ Aynı şekilde erken dönemden itibaren fıkıh kitaplarında da hac ve hükümleri ayrı başlıklar altında işlenmiş, haccın sınırları çizilmeye çalışılmıştır.

Mensur ve manzum olarak menâsik türünde telif edilmiş olan eserlere bakıldığı zaman erken dönemden itibaren menâsik literatürün genişliği karşımıza çıkmaktadır. Bibliyografik kaynaklarda yer alan ancak günümüze ulaşamamış birçok menâsik türü

²⁹ Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat**, yay. haz. Aydın Sami Güneyçal, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 2012, s. 710.

³⁰ Şule Dünder, **Saîd b. Ebî Arûbe ve “Kitâbu’l-Menâsik” Adlı Eserindeki Rivayetlerin Değerlendirilmesi**, Selçuk Üniversitesi SBE. (Basılmamış yüksek lisans tezi), Konya, 2011, s. 42.

eser bulunmaktadır. Bu eserlerin ciddi bir kısmı Arap dilinde kaleme alınmıştır. Abbasî devrinden itibaren 13. asıra kadar olan sürede Arap dilinde yazılan menâsik kitapları ağırlıktadır. Ancak bu dönemde yazılan Farsça menâsik eserleri de karşımıza çıkmaktadır. Gazneliler ve Selçuklular devrinde ilim dilinin Arapça, edebiyat ve sanat dilinin de Farsça olması sebebiyle Türkçe menâsik kitapları bulunmamaktadır. Ancak Osmanlı Devleti'nin gelişmesiyle birlikte ilmî ve edebî alanda olduğu gibi menâsik türü eserlerin yazımında da ciddi bir artış görülmektedir. Özellikle Osmanlıların 1517'de Hicaz'ın yönetimini Memlûklüler'den devralmasıyla aynı zamanda hac organizasyonunun sorumluluğunu da yüklenmiş olmaları bu alana olan ilginin artmasına sebep olduğu söylenebilir.³¹ Ulemâ sınıfının dışında Divân edebiyatının önemli şâirleri dahi bu türde manzum ve mensur eserler telif etmiştir. Bu eserlerin küçük bir kısmı dışındakiler henüz tahkik edilmemiştir. Özellikle Süleymâniye Kütüphanesi'nde devam eden kataloglama çalışmalarında bilinmeyen eserlerin çıkması muhtemeldir. Mevcut nüshalar da araştırmacıların bu alana yönelmesini beklemektedir.

Menâsik-i Hac, Tuhfetü'l-Harameyn gibi isimler taşıyan menâsik kitaplarında, İslâm'ın maddi mükellefiyeti olan her müslümana farz kıldığı hac ibadetinin usulü, hükümleri ve ibadetin gerçekleşeceği mekânlarla ilgili bilgileri bulmaktayız. Yukarıda belirttiğimiz üzere erken dönemden itibaren ihtiyaç duyulduğu için benzer muhtevaya sahip metinlerin yazıldığı görülmektedir. Manzum ve mensur olarak karşımıza çıkan eserlerde hacca veya umreye giden müslümanlar için yapılması ve yapılmaması gereken hususlar anlatılmaktadır. Genel itibariyle toplumun tümüne hitap ettiği ve haccın hükümlerini öğretmek için sade bir dil kullanılan eserler didaktik özelliğe sahiptir. İçerisinde bulunan âyetler, hadisler ve fikhî hükümlerle ibadetin esaslarından bahsedilmekte, ibadetin gerçekleştiği esnada yapılması gerekenlerin yanı sıra olası durumlara örnekler verilerek bu tip durumlarda hacca veya umreye giden kişinin nasıl davranması gerektiğiyle ilgili yol göstermektedir.³² Menâsik kitapları, bahsi geçen konuları anlatması ve sade dille yazılıp öğretme amacı gütmesi açısından genel

---

³¹ Özcan, **a.g.e.**, s. 400.

³² Dilara Pınar Arıç, “Sünbülî Sinân'ın Menâsik-i Hacc'ı (Giriş-İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük-Tıpkıbasım)”, (Basılmamış) Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi SBE., Edirne, 2015, s. 2-3.

anlamda edebî değeri yüksek olmayan eserler olarak görülmektedir. Ancak bu görüş tüm menâsik kitapları için geçerli değildir.

Menâsik kitaplarının temel kaynağının ayet ve hadislere dayandığını ifade etmiştik. Bu hususta esas alınan en önemli olay, Hz Peygamber'in (sav) hicretin 10. yılında yani milâdî 632 yılında ashabıyla birlikte yapmış olduğu hacdır. Kaynaklarda "vedâ haccı" olarak bilinen bu hac, diğer birçok alanda olduğu gibi müslümanların hac ibâdetini öğrenmesi ve doğru şekilde yerine getirmesi konusunda model teşkil ettiği için ayrı bir önem taşımaktadır. Menâsik kitaplarında sıkça rastladığımız vedâ haccını müstakil olarak işleyen eserler de telif edilmiştir. İslam ulemâsından İbn-i Hazm, Ebu'l-Fidâ İbn Kesir, Kandehlevî gibi önde gelen isimler **Haccetü'l-Vedâ** adlı eserler kaleme almışlardır. Vedâ haccından bahseden menâsik türü eserlerin sayısı ise sayıca fazladır.³³

Menâsik türü eserlerde dikkat çeken bir nokta da seyahatname özelliği taşımasıdır. Çünkü bazı eserlerde hacca gidilen yerden başlayarak tek tek konaklar yazılmış, konaklar ve güzergâh hakkında bilgiler verilmiştir. Hatta eserlerin bazıları konak adlarının yanı sıra her bir konak noktasının diğerine uzaklığını saat olarak belirtmiştir. Bunun dışında güzergâha göre uğranılması gereken yerleri, karşılaşılması muhtemel olayları ve bölgelerin özel yönlerini ayrıntılarıyla anlatan menasik kitapları da bulunmaktadır. Ezrâkî'nin ve Fakîhî'nin **Ahbâru Mekke** adlı eserleri, Takiyyüddin el-Makrîzî'nin **ez-Zehebu'l-Mesbûk Fî Zikri Men Hâce mine'l-Hulefâ ve'l-Mülûk** adlı eseri yukarıda anlatılan kabildendir. Bu muhtevaya sahip eserler telif edildiği dönemin kültür ve coğrafyalarına dâir bilgileri barındırması açısından önem arz etmektedir.

Menâsik kitaplarının erken dönemde Arap dilinde yazıldığını zikretmiştik. Muhtevâ bakımından el kitabı, seyahatname ve benzeri şekillerde telif edilen kitapları tasnif etmeden önce erken dönemden itibaren yazılan Arapça eserlerin belli başlı olanları görmek faydalı olacaktır. Bibliyografik eserlerde telif edilen kitapların isimlerine ulaşılsa da bazıları günümüze ulaşamamıştır. Günümüze ulaşan eserlerin

---

³³ Rahmi Yaran, "Hac", **DİA**, Diyanet Vakfı Neşriyat, İstanbul, 1996, s. 410.

büyük bir kısmı tahkik edilmiştir. Bu eserlerin listesi Şule Dünder'in yüksek lisans tezinde belirttiği gibi kronolojik sıralamayla aşağıdaki gibidir:³⁴

1- Ebû Hâlid Abdulmelik b. Abdil'azîz İbn Cüreyc er-Rûmî eli Mekkî'nin (ö. 150/767) telif ettiği "**Menâsikü'l-Hac**" adlı eseri bilinen ilk menâsik kitabıdır.

2- Ebû Bişr İsmâil b. Uleyye el-Bağdâdî'nin (ö. 193/808) "**Kitâbu'l-Menâsik**" adlı eseridir. Eser hakkında Kâtip Çelebi'nin **Keşfu'z-Zunûn** adlı bibliyografik kitabında bilgiye ulaşılabilmektedir. Ayrıca Ömer Rıza Kehhâle'nin **Mu'cemu'l Müellifîn** adlı kitabında Ebû Bişr İsmâil'in **Kitâbu'l-Menâsik**'i hakkında bilgi verilmektedir.

3- Ebû Abdirrahmân Muhammed b. Fudayl b. Gazvân ed-Dabbî el-Kûfî'nin (ö. 195/810) **Kitâbu'l-Menâsik** adlı eseridir. Kehhâle'nin adı geçen eserinde kaydedilmiştir. Ayrıca İbnü'n-Nedîm'in **el-Fihrist** adlı bibliyografik kitabında eser hakkında bilgi verilmiştir.

4- Ebû Muhammed İshâk b. Yûsuf el-Ezrak el-Vâsitî'nin (ö. 195/810) **Kitâbu'l-Menâsik** adlı bir kitabı bulunmaktadır. İbnü'n-Nedîm ve Kehhâle eserlerinde bu kitaba yer vermişlerdir.

5- Ebû Abdillâh Muhammed b. Yûsuf b. Vâkîd el-Firyâbî el-Kebîr'in (ö.212/827) **Kitâbu'l-Menâsik** adlı bir eserinin olduğunu İbnü'n-Nedîm ve Kehhâle'nin adı geçen kitaplarından öğrenmekteyiz.

6- Ebû Nu'aym el-Fadl b. Dükeyn b. Hammâd et-Temîmî el-Kûfî'nin (ö. 219/834) **Kitâbu'l-Menâsik** adlı kitabıdır. İbnü'n-Nedîm bu eser hakkında haber vermektedir.

7- Ebû Sevr Ebû Abdullâh İbrâhim b. Hâlid el-Kelbî el-Bağdâdî'nin (ö. 240/854) **el-Menâsik** adlı eserinin varlığını Hatib el-Bağdâdî'nin **Târihu Bağdâd** adlı kitabından öğrenmekteyiz. Eserde hadis ve fıkıhın birlikte işlendiği ifade edilmiştir.

---

³⁴ Şule Dünder, **a.g.t.**, s. 43-44.

8- Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed İbn Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî el-Bağdâdî'nin (ö. 241/855) **Kitâbu'l-Menâsik** adlı eserini İbnü'n-Nedîm haber vermektedir.

9- Ebû İshâk İbrahim b. İshâk el-Harbî el-Bağdâdî'nin (ö. 285/898) **el-Menâsik** kitabını Kâtip Çelebî, Keşfu'z-Zunûn kitabına almıştır.

10- Ebû Bekr Ahmed b. Amr eş-Şeybânî el-Basrî ez-Zâhirî, İbn Ebî Âsım'ın (ö. 287/900) **Kitâbu'l-Menâsik** adlı eserinin varlığını da Kettânî'nin **er-Risâletü'r-Müstadrefe** adlı kitabından öğrenmekteyiz.

11- Ebû Abdurrahman Ahmed b. Ali b. Şuayb en-Nesâî'nin (ö. 303/915) **Kitâbu'l-Menâsik** adlı eserini Kehhâle'nin eserinde bulmaktayız.

12- Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed el-Mısırî el-Bağdâdî'nin (ö. 338/949) **Kitâbu'l-Menâsik** adlı eserini aynı şekilde Kehhâle'den öğrenmekteyiz.

13- Ebû Bekr Muhammed el-Hasen b. Muhammed el-Nakkâş el-Mevsilî'nin (ö. 351/962) **Kitâbu'l-Menâsik** adlı eserinin varlığını da Kettânî'nin adı geçen eserinden öğrenmekteyiz.

14- Ebu'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed et-Taberânî eş-Şâfiî'nin (ö. 360/970) **el-Menâsik** adlı eserini de aynı şekilde Kettânî'nin yukarıda geçen kitabında bulunmaktadır.

15- Ebû Muhammed İzzuddin Abdülaziz b. Abdisselam es-Sülemî eş-Şâfiî'nin (ö. 660/1261) **Menâsiku'l-Hac** adlı eserini et-Tabbâ adlı araştırmacının tahkikiyle 1992'de Beyrut'ta basılmıştır.

Erken dönemde yazılan eserler yukarıdaki listede görüldüğü gibi İslâm'ın ilk dönemlerine kadar uzanmaktadır. Hadis yazımının başlamasıyla birlikte özellikle tasnif döneminde bâblara ayrılmış hadis kitaplarında hac ve umre için ayrı bölümler bulabilmekteyiz. İlk dönem eserler genellikle bu hadis kitaplarında bulunan ya da hadislerden oluşan müstakil kitaplar şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Temel hadis kitaplarında yer alanlar menâsik bahisleri için Buhârî, Müslim, Tirmizî gibi hadis âlimlerinin “hac” bâbları örnek verilebilir. Bunun dışında bazı eserler fikhî hükümler şeklinde bazıları da fıkıh ve hadisleri cem etmek suretiyle menâsik konusunu

işleyenler de bulunmaktadır. Klasik dönem fakihlerinden İzzeddin İbn Abdusselâm'ın “*Kitâbu'l-Muhtasar fî menâsiki'l-hac*” adlı eseri bu kabildendir. Fıkhî ahkâm ağırlıklı olarak hac konusunu ele alan, bir kısmı şerh, haşiye şeklinde yazılmış yüzlerce el kitabı mahiyetinde olan menâsik kitaplarına Muhammed b. Mükerrrem el-Kirmânî'nin **Kitâbu'l-Mesâlik fî'l-menâsik** adlı eseri, İbn Balabân'ın ‘**Umdetü's-sâlik fî'l-menâsik** adlı eseri, Abdurrahman-ı Câmî'nin **Kitâb-ı Menâsik-i Hac** adlı eseri ve Rahmetullâh es-Sindî'nin **Bidâyetü's-sâlik fî nihâyeti'l-menâsik** adlı eseri örnek olarak zikredilebilir.³⁵ Ayrıca takip eden dönemlerde müstakil kitaplar da telif edilmiştir. Yukarıda bulunan müellifleri dikkate aldığımızda da menâsik kitaplarının en çok dönemin ilim merkezi olan Bağdât'ta yazıldığını görmekteyiz. Bağdât'ın dışında Basra, Kûfe, Musul gibi şehirlerde yazılan menâsik kitapları yakın bölgelerde benzer ilmi faaliyetlerin yapıldığını düşündürmektedir.

Hicaz ve Irak bölgesinin dışında Batı İslam dünyasında mensup âlimler tarafından da menâsik türünde kitaplar kaleme alınmıştır. Hatta Ahmet Özel meşhur hac seyahatnamelerinin büyük bir kısmının Batı İslam dünyası âlimleri tarafından kaleme alındığını iddia etmiştir. Özel, iddiasını kuvvetlendirmek için İbn Cübeyr'in Gırnata'dan çıkıp tekrar dönene kadar anlattığı ve oldukça hacimli olan **er-Rihle** adlı eserini, Ebû Muhammed el-Abderî'nin Magrib'den başlatarak yazdığı **er-Risâletü'l-Magribiyye** adlı seyahatnamesini, İbn Rüseyd'in Sebte'den başlayan hac seyahatini anlattığı **Mil'ü'l-aybe bimâ cümü'a bi-tûli'l-ğaybe fî'l-vicheti'l-vecîhe ile'l-Ĥaremeyn Mekke ve Taybe** adlı eserini, Kâsım b.Yûsuf et-Tücebî'nin Sebte'de başlayan ifa ettiği hacca dair intibalarını anlattığı **Müstefâdü'r-rihle ve'l-iğtirâb** adlı eserini, İbn Battûta'nın Tanca'dan başlayan ve otuz yıl süren **Rihletü İbn Battûta** diye tanınan **Tuhfetü'n-nüzzâr fî ġarâ'ibi'l-emsâr ve 'acâ'ibi'l-esfâr** adlı meşhur seyahatnamesini ve Hâlid b. Îsâ el-Belevî'nin Gırnata'dan başlayan beş yıl süren hac seyahatini anlattığı **Tâcü'l-mefrık fî tahliyeti 'ulemâ'i'l-Meşrik** adlı eserini öne sürmüş, özel yönlerini ifade ederek aktarmıştır.³⁶ Özel, zikredilen eserlerin dışında kalan Tunuslu, Cezayirli ve Magribli müelliflerin menasik kitaplarından kısaca

³⁵ Yaran, **a.g.m.**, s. 410-411.

³⁶ Ahmet Özel, “**Hac**”, **DİA**, Diyanet Vakfı Neşriyat, İstanbul, 1996, s. 414.

bahsederek batı Afrika ve Endülüslü âlimlerin bu alana daha çok ilgi gösterdiklerini ifade eder.

Farsça telif edilen menâsik kitapları Arapça'ya nispeten oldukça az görünmektedir. Risale mecmualarında Farsça yazılmış olan menâsik kitapları görülse de üzerinde tanıtım veya inceleme gibi herhangi bir akademik araştırmaya ulaşamadık. Süleymaniye Kütüphanesi'ne bağlı Fatih ve Şehit Ali Paşa gibi koleksiyonların kataloglarında Farsça menâsik risâleleri bulunmaktadır. Bu risaleler araştırmacıların ilgisini beklemektedir. Bunun dışında menâsik türünde yazılmış bildiğimiz en meşhur Farsça eser İranlı şâir Nâsır-ı Hüsrev'in **Sefernâme** adlı eseridir. Nâsır-ı Hüsrev hac niyetiyle Merv'den başlayıp yine Merv'de sona erdirdiği, yaklaşık altı yıl sekiz ay süren (23 Şaban 437-26 Cemâziyelâhir 444 / 5 Mart 1046 – 23 Ekim 1052) seyahatini bahsi geçen eserinde anlatmıştır. Bu sürede dört kez hacca giden müellif, son hac ziyaretini aktarırken haccın edâ edilmesini, Mekke, Kâbe, Mescid-i Haram ve hac görevinin yerine getirildiği mekânları ve bu bölgedeki sosyal hayatla ilgili bilgileri eserine almıştır.³⁷ Fars dilinde yazılmış diğer bir eser ise Abdurrahman-ı Câmî'nin **Kitâb-ı Menâsik-i Hac** adlı meşhur eseridir. Câmî'nin adı geçen eserinin, elde bulunan nüshalardan yola çıkarak Osmanlı devrinde en çok okunan Farsça menâsik kitabı olduğu söylenebilir. Süleymaniye Kütüphanesi'ne bağlı koleksiyonlarda on beşten fazla nüshası kayıtlıdır. Câmî bu eserini hacca giderken kısa bir süre kaldığı Bağdat'ta 22 Şaban 877 / 22 Ocak 1473 yılında tamamlamıştır. Eser bir giriş, yedi bölümden oluşup son bölümü Arapça olarak telif edilmiştir ve daha önce zikrettiğimiz gibi yazma nüshaları çoktur.³⁸

İslam âleminin dışında Avrupalı seyyahların kutsal topraklara seyahat etmesi de dikkat çekicidir. Gayrimüslimlerin girmesinin yasak olduğu Mekke ve Medine'ye giden Avrupalı seyyahların, genellikle müslüman kılığında bu seyahati gerçekleştirmişlerdir. Avrupalı seyyahların Arap yarımadasına olan seyahatleri 16. yüzyıldan itibaren görülmeye başlanır. Ahmet Özel'in aktardığına göre bu seyyahların ilki İtalyalı paralı bir asker olan Ludovico di Varthema'dır. Seyahatine Venedik'ten başlayan Varthema İskenderiye, Kahire, Beyrut, Trablus ve Halep üzerinden Şam'a

³⁷ Özel, **a.g.m.**, s. 414-415.

³⁸ Ömer Okumuş, "**Câmî, Abdurrahman**", **DİA**, Diyanet Vakfı Neşriyat, İstanbul, 1993, s. 98.

varmış ve burada tanıştığı bir hristiyan mühtedi vasıtasıyla hac kafilesine eşlik eden askerî birliğe katılmıştır. Varthema eserinde Medine ve Mekke’de yörenin topografyası ve müslümanların ibadetlerinden çok çevrede gördüğü ilgi çekici şeyleri anlatmıştır. Takip eden dönemlerde kutsal topraklara seyahat eden birçok Avrupalı seyyah bilirse de yaklaşık iki asır boyunca Varthema kadar ayrıntılı bilgi veren esere rastlanmamıştır. Daha sonraki dönemde ise gerek ilmi faaliyet gerekse casusluk amaçlı, müsteşriklerin İslam coğrafyalarına ve Arap yarımadasına geldiği bilinmektedir. İspanya hükümeti ya da Napolyon adına seyahat eden Domingo Badia y Leblich’in çalışması, Almanya’da ve İngiltere’de şarkiyat tahsili gören ve Arapça öğrenen İsviçreli Johann Ludwig Burckhardt’ın **Travels in Arabia** adlı kitabı görev amaçlı seyahat eden müsteşriklere örnek verilebilir. Yine İngilizlerin Osmanlı Devleti’nin son döneminde casusluk amaçlı olarak birçok müslüman kılığında görevliler gönderdiği bilinmektedir. Bu casuslara örnek olarak Richard Francis Burton’u Ahmet Özel’in ifadelerinden aktarmak kanaatimizce yerinde olacaktır:

“İngiliz seyyahı Sir Richard Francis Burton Oxford’da Arapça öğrenmiş, daha sonra Royal Geographical Society tarafından Arabistan’ın doğu ve orta bölgelerinin haritasını çıkarmakla görevlendirilmiş, Arapça’yı daha iyi öğrenmesi için de Arap ülkelerine gönderilmiştir. Bu ülkelerde önce İranlı bir asilzade, ardından bir derviş ve nihayet Afgan asıllı bir İngiliz doktoru kimliğiyle dolaşmış, Ezher’de derslere devam etmiştir. Buradan hac yolculuğuna çıkan Burton 25 Temmuz 1853’te Medine’ye, 13 Eylül’de Mekke’ye varmış ve hac ibadetini bir müslüman gibi yerine getirdikten sonra Kahire’ye, daha sonra da İngiltere’ye dönmüştür. Yolculuk intibalarını Pilgrimage to al-Medina and Meccah (I-II, London 1855) adlı eserinde son derece ayrıntılı ve kendinden önceki seyyahlardan daha heyecanlı bir şekilde anlatmıştır.”³⁹

Kısaca özetleyecek olursak menâsik kitapları İslâm’ın doğumundan birkaç asır sonra hadis ve fıkıh kitaplarında ortaya çıkmış, daha sonra müstakil kitap olarak telif edilmeye başlanmıştır. Hac el kitabı, seyahatname ve fıkhi hükümler gibi farklı özellikte telif edilen menâsik kitapları bulunmaktadır. Bu türde yazılan kitapların büyük bir kısmı Arapça’dır ancak ilerleyen dönemlerde Fars dilinde telif edilen kitaplarda karşımıza çıkmaktadır. Farsça yazılan menâsik kitaplarıyla ilgili henüz

---

39 Özel, a.g.m., s. 415.

ciddi bir akademik çalışma bulunmamaktadır. 13. Yüzyıldan itibaren Endülüs ve Magrib gibi Batı İslam dünyasında menâsik kitaplarında gözle görülür bir artış görülmektedir. Avrupa’da Aydınlanma döneminden sonra özellikle Osmanlı’nın son iki yüz yılında Avrupalı müsteşriklerin bu alanda eserler kaleme alındığı görülmektedir. Osmanlı Devleti’nin, Hicaz’ı Memlûklüler’den alarak hac organizasyonun sorumluluğunu üstlenmesinden sonra dönemin âlim ve şairleri menâsik türünde kitaplar yazmaya başlamış, bunu takip eden süreçte birçok menâsik kitabı telif edilmiştir. Elde bulunan eserler ilmi faaliyetin çok ciddi olduğu dönemin Osmanlı Devleti’nde bu alana ilgini az olduğunu düşündürmektedir. Ancak ulaşım araçlarının değişmesi, seyahatin kolaylaşması gibi sebeplerden dolayı özellikle konaklama ve seyahat hakkında bilgiler veren hal el kitabı hüviyetindeki eserlerin önemini kaybettiği söylenebilir. Ayrıca daha önce ifade edildiği gibi Süleymaniye Kütüphanesi’nde devam eden kataloglama çalışmaları neticesinde birçok eser karşımıza çıkabilir. Osmanlı devrinde telif edilen manzum ve mensur menâsik kitapları bir sonraki bölümde ayrıntılı olarak işlenecektir.

2.2. Osmanlı Dönemi’nde Yazılan Türkçe Menâsik Kitapları

Hicaz’ın idaresinin ve hilâfetin Osmanlı’ya geçmesiyle birlikte Osmanlı sultanları “Hâdimu’l-Harameyn” ünvanını almıştır. Böylelikle daha önce zikredildiği gibi hac organizasyonunun sorumluluğu Osmanlı Devleti’ne geçmiştir. Bu organizasyonun yani her yıl hac kervanlarının düzenlenmesi Osmanlılar’a geçişinden itibaren menâsik türü eserlerin telif edilmesi görülmeye başlanır. Günümüze ulaşan menâsik kitaplarının telif tarihleri bu görüşü destekler niteliktedir. Uzun kervan yolculukları sırasında İstanbul’dan başlayarak konak yerlerinin ve hac güzergâhında yer alan önemli mekânların, kabirleri ziyaret edilmesi gereken büyük âlimlerin anlatılmasının yanı sıra hac ibâdetine özel yer ayıran ve bu ibâdetin farz, vacip, sünnet gibi teferruatlarını anlatan birçok eser telif edildiği görülmektedir. Osmanlı Dönemi’nde telif edilen ve elimizde bulunan kitapların büyük bir kısmı Menderes Coşkun’un hac seyahatnameleri üzerine kaleme aldığı akademik çalışmalarından

sonra ilgi görmüş ve tez olarak çalışılmıştır.⁴⁰ Coşkun, eserinde farklı özellikler barındıran menâsik kitaplarını tasnif etmiş ve ilim âlemine bu konuda bir öneride bulunmuştur. Ancak biz ise çalışmamızda pek çok noktada ortak özelliklere sahip olan bu eserleri ayırmak mümkün olmadığından hepsini ayrı olarak işleyerek derli toplu bir bilgi oluşturmaya çalıştık.

1. Kâmil'in **Menâsik-i Hacc** adlı eseri Osmanlı döneminde yazılmış menâsiklerden birisidir. Eser mesnevi nazım şekliyle “feilâtün feilâtün feilün” kalıbında yazılmış fikhî bir metindir. Eserin dili genel olarak döneminin özelliklerine münasip olarak basit ve anlaşılır bir hüviyete sahip olsa da bazı bölümlerde Arapça ve Farsça kelimelerin kullanımı fazla olduğu için dildeki basitlik kaybolmuştur. Eserin yazılış amacı halkı aydınlatma ve faydalı bilgiler vermek olduğu için sade bir dil kullanmak zorunda kalmıştır.⁴¹ Eser, on yedi beyitlik bir girişle başlar ve sonrasında hac yolu üzerindeki menziller anlatılmaya başlanır. Menzil üzerindeki önemli yerlerin, mescid, türbe, dağ, ova, kuyu, göl, kale gibi yerlerin tarihi önemi, fiziki özellikleri, iklimi ve tarım ürünleri, örf, adet ve gelenekleri hakkında detaylı bilgiler verilmiştir. Bu bilgilerin ardından asıl bölüm olan menâsik-i hacdan bahsedilmektedir. Menâsik bölümünün ardından ayrılık hakkındaki düşünceler dile getirilmiştir. 1178 beyitten oluşan mesnevi, eserin telif ve nazmedilme sebebinden söz edilerek eser sona ermektedir.⁴² Kâmil'in manzumesi öncekilerine göre daha gelişmiş görünmektedir. Yapılan tasvirler daha statik ve nesneldir. Bu manzume hacca gidecek müslümanlar için fikhî ve coğrafi anlamda rehber niteliğindedir.⁴³

2. Abdurrahman Gubârî'nin **Menâsik-i Hacc** 16. yüzyılda kaleme alınmış menâsik eserlerinden biridir. Dini muhtevalı bir eser olduğu için birçok menâsik kitabında görüldüğü gibi temel kaynakları Kur'an ve Hz. Peygamber'in (sav) sünnetleridir. Eserde genel olarak Hanefî mezhebinin hükümlerinin merkeze alınması dikkat çeken başka bir özelliktir. Eserde hac ve hac ibadetiyle ilgili farz, vacip, sünnet,

---

⁴⁰ Menderes Coşkun, **Manzum ve Mensur Osmanlı Hac Seyahatnameleri ve Nâbî'nin Tuhfetü'l Haremeyn'i**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002.

⁴¹ Adnan Elgün, “**Kâmil, Hayatı-Eserleri ve Menâsik-i Hacc'ı**”, Marmara Üniversitesi SBE (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2005, s. 17-18.

⁴² Elgün, **agt.**, s. 19.

⁴³ Coşkun, **age.**, s. 21.

müstehab hükmündeki amellerin yanında, yapılması ve işlenmesi yasak olan fiiller de ele alınmıştır. Eserde hac hükümlerinin yanısıra hacılar için kemâl manada hacı olmalarını sağlayacak bazı dinî ve ahlakî nasihatler de verilmiştir. Eseri yazmadaki amacın okuyucuyu bilgilendirilmek olduğu müellif tarafından dile getirilmiştir. Eser, mesnevi nazım şekliyle aruzun “fâilâtün mefâilün fa’lün” kalıbıyla yazılmıştır. Eserin dili sade olmakla beraber zaman zaman Arapça ve Farsça ibareler görülmektedir. Bölüm başlıkları Farsça veya Arapça yazılmıştır. Eser, giriş bölümüyle başlar ve giriş bölümünden sonra hac yolculuğuna çıkacak olanlara Allah’ın yardım etmesi için dualar eder. Daha sonra asıl bölüm olan Menâsik-i Hac kısmı başlar. Bu bölümde haccın şartları, farzları, vâcipleri, sünnetleri ve müstehapları anlatılır. Eserde hacıların seyahat süresince ziyaret ettikleri mekânlar hakkında çeşitli bilgiler verilmiştir.⁴⁴ Eserin sonunda şâir kendi hasretini ve Mekke’den ayrılan hacıların hasretini dile getiren bir gazel kaleme almıştır. Daha sonra eserin tamamlandığı tarih beyitini yazdıktan sonra Arapça bir kıt’a ile eseri bitirmiştir. Bilinen ilk manzum menâsik kitabı olan eser zindanda yazılmış olması, şâirin tasvirine kendi duygu ve düşüncelerini katmış olması sebebiyle önemli bir yer tutmaktadır.⁴⁵

3. Bahtî’nin **Manzûme fî Menâsiki’l-Hac** adlı eseri on yedinci yüzyılda Osmanlı Türkçesiyle manzum olarak yazılan en teferruatlı ve en meşhur menâsiklerden birisidir. Eser Konyalı Nâlî Mehmed Efendi’ye atfedilmişse de Mehmed Efendi’nin **Menâsik-i Hac** adlı bir eser yazdığı bilinmektedir.⁴⁶ Eserin dili sade olmamasına rağmen Arapça ve Farsça tamlamalara çok yer verilmemiştir. Eser hac kuralları ve kutsal mekânlar hakkında bilgi vermenin yanısıra şairin bu konulardaki tavsiye ve önerilerini de ihtiva etmektedir. Önemli mekânlar tasvir edilirken İslam tarihinde özel yeri olan olaylar da anlatılmıştır. Şair, konuları kendi düşünce, his ve ifadeleriyle dile getirmeden önce ya Câmi’nin beyitlerini alıntı yapmış ya da kendi ifadeleriyle beyitler nazmetmiştir. Müellif, **Fütûhu’l-Haremeyn** adlı eserden de istifade ettiğini açıkça söylerken eserin sonunda Câmi’yi anmıştır. Şair

⁴⁴ Âmine Gül, **Abdurrahman Gubârî’nin Hayatı Eserleri ve Menâsik-i Hac Adlı Eseri (Edisyon Kritik)** (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, SBE, İstanbul, 2006, s. 12-46.

⁴⁵ Coşkun, **age.**, s.10-11.

⁴⁶ Araştırmamız esnasında esere doğrudan ulaşamadığımız için bu bölümde Menderes Coşkun’un eserindeki bilgilerden iktibas ederek eseri yorumlamaya çalıştık.

eserini hacca gitmeden kaleme aldığını ve hacca gidememenin ıstırabını eserde açıkça ifade etmektedir. Bahtî'nin tasviri, Gubârî'nin tasvirine nispetle daha teferruatlı ve canlıdır.⁴⁷

4. Bahrî'nin **Üsküdâr'dan Şâm'a Kadar Konaklar**'ı diye adlandırılan eserde hac konakları manzum olarak sade bir dille anlatılmıştır. Tezkirelerde birden fazla Bahrî mahlaslı şair zikredilmektedir. Eldeki manzume, şairin kesin kimliğini bulmaya yarayacak bilgiler içermemektedir. Kaynaklarda Bahrî mahlaslı bir şairden bahsedilse de aruz ölçüsünü kullanırken yapılan yanlışlar usta bir şair olmadığına işaret etmektedir. Kervanın Halep'ten geçmemesi onun 17. yüzyılda yaşadığını göstermektedir. Şairin mahlası eserin sonundaki bir beyitte yer almaktadır. Eser *“Üsküdâr'dan Şâm-ı Şerîfe Varınca Yolda Vâki' Olan Konaklar 'alâ't-Tertîb Tahrîr ü İnşâ Olındı”* başlığını taşımaktadır. Manzume, şairin Üsküdar'dan Şam'a kadar normal hac kervanına katılarak yapılan hac yolculuğunun kısaca tasvirinden ibarettir. Beyitlerin birinci mısraları menzillerin numaralarını belirtir, ikinci mısraları ise ilgili menzil hakkında kısa öneriler içermektedir. Coşkun'a göre müellifin tasvirini kendi yolculuğu üzerine kurduğunu ispatlayan ifadeler kullanması manzumeye seyahatname özelliği katmaktadır.⁴⁸

5. Hacı Seyyid Hasan Rızâ'î'nin **Tuhfetü'l-Menâzili'l-Ka'be** adlı eseri on yedinci yüzyılda kaleme alınan bir diğer menâsik kitabıdır.⁴⁹ Manzumenin sonundaki ketebe kaydına göre eser 1664-5 yıllarında Hasan Rızâ'î tarafından kaleme alınmıştır. Eserde yer alan bilgilere Üsküdar'dan yola çıkan kafilâ mutat hac kervanı güzergâhını takip ederek 53 günde Şam'a ulaşmıştır. Kervanın bazı konaklar arasında geceleyin yolculuk yaptığı dikkate alınırsa mevsimin yaz olduğu anlaşılmaktadır. Şairin kişisel yolculuk izlenimleri esere hakim olduğundan hacılar için hazır bilgi sağlamak şair için ikinci derecede önem taşımaktadır. Manzume içinde birinci tekil ve çoğul şahıs ekleriyle yazılan beyitler görülmektedir.⁵⁰

⁴⁷ Coşkun, **age.**, s.10-11.

⁴⁸ Coşkun, **age.**, s. 15-16.

⁴⁹ Bu esere de araştırmamız esnasında ulaşamayıp Menderes Coşkun'un verdiği bilgilerle iktifâ etmek zorunda kaldık.

⁵⁰ Coşkun, **age.**, s. 16-17.

6. Cûdî'nin **Merâhilü Mekke Mine's-Şam** adlı menâsik-i hac manzumesi bu alanda yazılmış diğer bir eserdir. Eserde Cûdî mahlası geçmektedir, ayrıca manzumenin 1756 yılında kaleme alındığı belirtilmiştir. Nüshada bulunan ferağ kaydına göre eser 1803 yılında Hafız Osman adlı bir müstensih tarafından istinsah edilmiştir. Eserin muhtevası Şam'dan Mekke'ye kadar olan ve Mekke'de hacıların uğradığı konakları anlatmaktadır. Eserin seyahatname hüviyetinde olduğu söylenebilir. Eserin başında bulunan Arapça ibareye göre eser bir müftüye hediye olarak nazmedilmiştir. Ardından esas konuya geçiş yapılarak hac menzilleri anlatılmıştır. Coşkun, kaside nazım şekliyle ve aruzun “mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün” kalıbıyla nazmedilen bu metnin rehber niteliğinde bir menâsik kitabı olduğunu belirtmiştir. Bahsi geçen eserde Arapça ve Farsça ibarelere fazlaca kullanılmıştır. Buna rağmen eserin dilinin anlaşılır olduğu söylenebilir. Şair, konularla ilgili olan ayetlerden iktibaslar yapmaya özen göstermiştir. Ulaşılan her bir menzil için gerekli bilgiler verilmiş ve bu menziller tasvir edilmiştir. Bunun yanı sıra okuyuculara önceden almaları gereken tedbirler hakkında da bilgiler verilmiştir.⁵¹ Cûdî'nin bu eseri için, hac konaklarını ve yolculuğunu anlatan eldeki manzumelerin edebi nitelik açısından en değerli olan eser olduğu söylenebilir. Okuyucuya faydalı olacağını düşündüğü için eserin sonuna Üsküdar'dan Şam'a kadar olan hac güzergâhında yer alan konak menzillerinin listesini de eklemiştir.⁵²

7. Abdurrahman Hibri'nin **Menâsik-i Mesâlik**'i en eski hac seyahatnamelerinden birisidir. 1632 yılında hacca giden Hibri dönüşü esnasında hac yolculuğunu anlatan bu eseri telif etmiştir. Eser on bölüm ve bir ekten oluşmaktadır. Birinci bölümde Edirne'den Şam-ı Şerîf'e kadar olan menziller, ikinci bölümde Şam-ı Şerîf'ten'dan Mekke-i Mükerrreme'ye kadar olan menziller, üçüncü bölümde ise şair hac yolcusu iken İstanbul, Anadolu ve Hicaz'da gerçekleşen olaylar anlatılmıştır. Dördüncü ve beşinci bölümlerde Ka'be ve Mescid-i Haram'ı tamir edenlerle ilgili bilgiler aktarılmıştır. Yedinci bölümde Medine'deki Mescid-i Nebvî'yi tamir edenlerle ilgili bilgiler verilmiştir. Sekizinci bölümde haccın şartları ve dokuzunca bölümde hac yapılırken okunması gereken dualar dile getirilmiştir. Onuncu bölümde

⁵¹ Fatih Koyuncu, **Cûdî'nin Manzum Hac Seyahatnâmesi**, Journal of Turkish Language and Literature Volume:3, Issue: 1, Winter 2017, s. 177-219.

⁵² Coşkun, **age.**, s. 19-20.

Peygamber'in kabrini ziyaret ederken uyulması gereken adablar hakkında bilgiler verilmiştir. Son bölümde ise Hibri'nin Hicaz'da yazdığı şiirler yer almaktadır. Hibri hacı adaylarının ihtiyaç duyabileceği hazır bilgileri yazmayı amaç edinmiştir. Eserde, Menzillerin süre olarak birbirine olan mesafesi, yolların durumlarının ne olduğu, menzillerde var olan su kaynakları, camiler, hamamlar, hanlar vb. hakkında da bilgiler verilmiştir.⁵³

8. Kadri'nin **Menâzilü't-Tarîk ilâ Beyti'llâhi'l-'Atîk**'i menasik türü kitaplarında bulunmayan farklı ve aydınlatıcı bilgiler içermesi bakımında öne çıkan bir eserdir. Eser hacı adayları için faydalı bilgiler vermek amacı gütmüş, belli bir düzene göre oluşturulmuştur. Eserde Arapça ve Farsça ibareler, ayet ve hadislerden yapılan alıntılar sıkça göze çarpmaktadır. Eserin genelinde kullanılan dil sade ve anlaşılır bir mahiyet sergiler. Sekiz bölümden oluşan eserin birinci bölümünde hacılara tavsiyeler verilerek ihtiyaç duyulacak noktalar söz konusu edilmiştir. İkinci bölümde Üsküdar'dan Şam'a kadar olan konaklar anlatılmıştır. Üçüncü bölümde Şam, dördüncü bölümde Şam'dan Kudüs'e kadar olan konaklar ve beşinci bölümde ise Şam'dan Mekke'ye kadar yer alan konaklar anlatılmıştır. Altıncı bölümde Medine, yedinci bölümde Medine ile Mekke arasında yer alan menziller, sekizinci bölümde Arafat Dağı anlatılmıştır. Müellifin esas niyeti eserde, hacı adaylarına hac seyahati hakkında genel bilgiler vermektir. Eserin genelinde anlatımda edilgen bir dil kullanım tercih edilmiştir. Eserde Osmanlı hac kervanının düzenine, kervan emniyetinin korunmasına, alışkanlıkları ve diğer özelliklerine dair ilginç bilgiler yer almaktadır. Şair eserini kaleme alırken hem kendi izlenimlerine hem de yazılı ve sözlü kaynaklara başvurmuştur. Eserin dili genel itibariyle sıradan bir insanın konuşma dilini andırmaktadır ve sınırlı sayıda kelime ve cümle yapısı kullanılmıştır. Ancak mukaddes mekanların tasvirinde şâir, kendi şiirlerini de esere dahil ederek anlatıma edebi bir hüviyet kazandırılmaya çalışmıştır.⁵⁴

9. Mehmet Edîb'in **Nehcetü'l-Menâzil**'i menâsik kitapları arasındaki en tanınmış ve en hacimli olan eserdir. 1816-17'de Osmanlı alfabesiyle İstanbul'da basılan eser rehber nitelikli hac seyahatnameleri arasında basılmış olan ilk ve tek

---

⁵³ Coşkun, **age.**, s. 22-23.

⁵⁴ Coşkun, **age.**, s. 24-26.

örnektir. Hac konaklarını ve haccın şartlarını konu edinen eser hacı adaylarına bilgi vermek amacı ile telif edilmiştir. Eserde giriş kısmından sonra hacı adaylarına bir takım tavsiyeler verilmiş, daha sonra hac güzergâhındaki konakların tasvirleri yapılmıştır. Bu bölümlerden sonra haccın fikhî hükümler detaylı olarak ifade edilmiştir. Eserin sonunda gidiş ve dönüş seyahatin kaç gün sürdüğü ile ilgili bilgiler aktarılmıştır. Şair daha sonra konak ve oturakların sayısı ile ilgili bilgiler vermiş ve eser anlatımında üçüncü teklik şahıs ekleri tercih edilmiştir. Kendi izlenimlerinden ziyade yazılı ve sözlü kaynaklara dayanan bir anlatımın olduğu görülmektedir.⁵⁵

10. Evliya Çelebi'nin **Seyahatnâme**'si türünün en önemli ve en ünlü örneklerinden birisidir. On ciltlik seyahatnâmenin dokuzuncu cildinde Evliya Çelebi 1671 yılında yaptığı hac yolculuğunu anlatır. Resmi hac kervanına katılmayan ve kendisine özgü uzunca bir güzergâh takip eden Evliya Çelebi, üç arkadaşı ve sekiz kölesiyle yolculuğa çıkar. Şam'a varmadan önce birbirinden farklı yerleşim birimlerine uğrar ve bir yerden başka bir yere geçerken bazen de mahalli korumalar tuttuğunu dile getirir. Şam kervanının güzergâhındaki konakların tasviri yanı sıra güzergâha yakın yerlere uğrayarak oraların da tasvirini yapar. İstanbul-Şam arasındaki yolculuğunu betimlerken şehirlere ait gözlemlerini, bildiklerini ve duyduklarını nesnel bir dille ifade eder. Yaşadığı olayları dile getirirken ise öznel ifadeler kullanmayı tercih eder.⁵⁶ Tarihi, coğrafik ve otobiyografik bilgilerin yanında dönemin önemli şahsiyetleri hakkında da biyografik bilgiler aktarmaktadır. **Seyahatnâme**'nin bu cildi Evliya Çelebi'nin bildirdiğine göre Mısır'da tamamlanmış ve kitap haline getirilmiştir.⁵⁷

11. Ahmed Fakîh'in **Kitâbü Evsâfı Mesâcidi's-Şerîfe**'si eldeki en eski hac seyahatnamelerindendir. Ahmed Fakîh eserinde hac yolculuğu sırasında uğradığı üç mukaddes şehir ve bu şehirlerdeki kutsal yerlerle ilgili gözlem, bilgi ve görüşlerini ifade etmiştir. Eser belli bölümlere ayrılmış düzenli bir eser olarak görünse de okunduğu zaman bölümler içinde ve arasında konu akışının düzgün olmadığı anlaşılmaktadır. Yolculuk hakkındaki yetersiz bilgiler kutsal yerlerin betimlemesi

---

⁵⁵ A.e., s. 29-30.

⁵⁶ Coşkun, **age.**, s. 34-40.

⁵⁷ Evliya Çelebi, **Evliya Çelebi Seyahatnamesi: Anadolu, Suriye, Hicaz (1671-1672)**, Devlet Matbaası, c. 9, İstanbul, 1935, s.841.

yapılırken araya serpiştirilmiştir. Bu bilgilere göre şair Anadolu'dan bir grup hacı adayı ile yola çıkar ve Anadolu şehirleri ile Şam'dan geçerek Kudüs'e gelmiştir. Oradan da Mekke'ye geçerek hac görevini yerine getirir ve Medine'ye geçer. Eser hacc dönüşü hemşehrilerinin kendisinden yolculuğunu anlatmasını istemeleri üzerine kaleme alınmıştır. Betimlemeler yapılırken okuyucuya sıkça nasihatler de verilmektedir. Betimlemeler canlı bir üslupla ifade edilir. Eserin dili eski Anadolu Türkçesi özellikleri taşımaktadır.⁵⁸

12. Fevrî'nin Risâlesi (**Risâle-i Mekkiyye**) 16. yüzyılda kaleme alınan hac seyahatnamelerinden birisidir. Âşık Çelebi tezkiresinde Fevrî'nin hacca gideceğini niyet ettiği zaman ona bir şiir yazdığını dile getirir ve söz konusu şiire tezkirede yer verir. Âşık'ın bu manzumesine cevap olarak Fevrî hac dönüşü kendi yolculuğunu anlatan uzun bir mektup gönderir. Mektup Âşık Çelebi'ye övgü ile başlar. Ardından yolculuğun tasviri anlatılmaya başlanır. İstanbul'dan gemiyle ayrıldığı ve Mekke'ye bir aylık zamandan sonra ulaşıldığı belirtilir. Eserde mesnevi nazım şekliyle yazılmış bir şiirde yolculuk tekrardan özetlenir. Yolculuğun anlatımı bitirildikten sonra Arafat'taki izlenimlerin tekrar anlatılması şaşırtıcıdır. Eserde oldukça tımturaklı bir dil kullanılır. Edebi ve sanatkârane bir üslupla anlatma hedefi gözetilmiştir. Şiirler, nesir bölümlerine göre daha sade ve anlaşılır bir dille kaleme alınmıştır.⁵⁹

13. Seyyid İbrahim Hanîf'in **Hâsıl-ı Hacc-ı Şerîf li-Menâzili'l-Harameyn** adlı eserde 1786-1787 yılında yapılan hac yolculuğu anlatılmaktadır. Yolculuk hakkında bilgilerin yanında farklı hikayelerde anlatılmıştır. Eserin kaleme alınma amaçlarından birisi birlikte yolculuk yaptığı hacı adaylarına moral ve neşe vermektir. Eserde Harameyn yolu üzerindeki menziller tasvir edilmiştir. Varılan her menzil hakkında şiir yazılmıştır. Nazım-nesir karışık bir şekilde yazılan eserde nesir bölümlerinde ağır bir dil kullanılmıştır. Arapça ve Farsça terkipler dilin ağırlaşmasına neden olmuştur. Manzum bölümlerinde gazel, kaside, mesnevi, kıt'a gibi farklı nazım şekilleri kullanılmıştır. Aruz kalıbı olarak da "mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün

⁵⁸ Ahmed Fakih, **Kitabu Evsafı Mesacidi's-Şerife**, haz. Hasibe Mazıoğlu, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1974, s. 14-16.

⁵⁹ Coşkun, **age.**, s. 38-40.

mefâ'ilün" ve "fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün" en çok kullanılanlardandır.⁶⁰ Müellif her hikaye sonunda, vardıkları menzilin ismini ve buraya ne kadar bir sürede vardıklarını bildirmesi eserde dikkat çeken önemli hususlardan birisidir. Bazı bölümlerde ibareler fazlalaşsa da genel anlamda üslubu halka yönelik olarak sade bir dil kullanılmıştır.⁶¹

14. Yusuf Sinaneddin Bin Yakub'un **Menâsik-i Hac** adlı eseri nesir olarak kaleme alınmış bir hac seyahatnamesidir. İbadetle alakalı olduğu için yer yer Arapça yazılmış bölümler vardır. Eserde haccın farzları, vacipleri, sünnetleri anlatılmıştır. Hac ibadetini yerine getirmenin önemi hadislerle desteklenerek anlatılmıştır. Eser altı bölüm ve iki babdan müteşekkildir. Birinci bölümde haccın üç farzı anlatılmıştır. İkinci bölümde haccın vacipleri detaylı bir şekilde ifade edilmiştir. Üçüncü bölümde haccın sünnetlerine yer verilmiştir. Dördüncü bölümde haccın farzlarından olan ihrama girme olayının yapıldığı yerler anlatılmıştır. Beşinci bölümde ihrama giren hacı adayları için helal ve haram olan hususlar ifade edilmiştir. Altıncı bölümde çocukların haccının nasıl olacağı anlatılmıştır. Birinci babda kadınlar hakkındaki hac hükümleri anlatılmıştır. İkinci babda ihrama girmiş birisinin haram olan şeyleri yapması durumunda dini açıdan yerine getirmesi yükümlülükler hakkında bilgiler verilmiştir. Eserin sonunda hac esnasında yapılacak olan dualar ifade edilmiştir.⁶²

15. Sünbülî Sinân'ın **Menâsik-i Hacc**'ı 16. yüzyılda kaleme alınan hac seyahatnamelerinden birisidir. Birçok farklı menâsik kitaplarının derlenerek bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur. Eserde birçok ayet, hadis ve duaya yer vererek açıklamaları yapılmıştır. Hac ve umre esnasında yapılması ve yapılmaması gereken durumlar edebi bir üslupla kaleme alınmıştır. Sade bir dile sahiptir.⁶³

16. Diyarbakırlı Molla Mustafa'nın **Menâsik-i Hac** adlı harekeli nesih yazıyla yazılmakla birlikte harekesiz yazılan bölümler de bulunmaktadır. Bir hac rehberi

⁶⁰ Ayşe Parlakkılıç, **Seyyid İbrahim Hanîf'in Menâzilü'l-Haremeyn (İnceleme-Metin)**, Fatih Üniversitesi SBE, İstanbul, 2013. s. 26-44

⁶¹ Parlakkılıç, **agt.**, s. 116-117.

⁶² Tarık Çelik, **Yusuf Sinaneddin Bin Yakub'un Menâsik-i Hac İsimli Eseri (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım)**, Karabük Üniversitesi SBE (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Karabük, 2016, s. 3-6.

⁶³ Dilara Pınar Arıç, **Sümbülî Sinân'ın Menâsik-i Hacc'ı (Giriş-İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük-Tıpkıbasım)**, Trakya Üniversitesi SBE (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Edirne, 2015, s. 192.

olması, hacı adaylarının haccın gereklerini layıkıyla icra edebilmeleri ve hurafelerden arındırılmış bir hac ibadeti yapabilmeleri için kaleme alınmıştır. Bu eserden faydalanılarak gerçekleştirilen hac ibadetinden doğan sevaplardan pay almak niyaz edilmiştir. Eleştirel bir üslupla yazılan eserde hac ibadetindeki yanlış davranışlar eleştirilmiştir. Arapça ve Farsça ibareler yer alsa da açık, anlaşılır bir dil kullanılmıştır. Eser dokuz bölüm ve sonuç kısmından müteşekkildir.⁶⁴

17. Ankara Milli Kütüphanesi 06 Mil. Yz. A 6071 numaralı kayıta ve İstanbul Millet Kütüphanesi Ali Emiri Koleksiyonu Şeriyeye 445 numaralı kayıta bulunan yazma eser Sulhî mahlaslı bir şair tarafından kaleme alınmıştır. **Der-Beyân-ı ‘Aded-i Menâzil-i Hicaz** başlığı taşımaktadır. 68 beyitten müteşekkil olan bu eser Şam’dan Hicaz’a kadar olan menzilleri tanıtmaktadır. Doğrudan menziller hakkında bilgi verilerek başlamaktadır. Eserde otuz dört menzilin adı zikredilmekte ve bu menzillerin güzergâhtaki sıraları, yerel dildeki ve Türkçedeki isimleri, su veya yiyecek bulundurup bulundurmaması gibi özellikler açıklanmaktadır. Mesnevi nazım şekliyle kaleme alınan eser tek bir kalıpla yazılmıştır. Yalın, açık, anlaşılır bir dil ve anlatım tercih edilmiştir. Eser boyunca Arapça ya da Farsça şiir veya kelâm-ı kibar alıntısı yapılmadığı gibi ayetlere ya da hadîslere rastlanmamaktadır.⁶⁵

18. Şemseddin-i Sivasî’nin **Menâsikü’l-Huccâc** veya **Umdetü’l-Huccâc** adlı eseri, hac seyahatnamelerinden birisidir. Eser 741 beyitten oluşmaktadır. Eserde hac ibadetini yapmak isteyenlere, haccın edası için yapmaları gereken durumlar manzum bir şekilde anlatılmıştır. Haccın farzları, vacipleri, sünnetleri anlatılmış ve bunlar yapılırken yapılmaması gereken hareketler ifade edilmiştir. Bu bilgileri muteber din kitaplarından aldığını ve insanlara fayda sağlaması için aktardığını ifade etmektedir. Eser öğretici bir tarzda sade bir dille kaleme alınmıştır. Dini bir konuyu anlatan eserde Arapça ve Farsça kelime ve terkiplere yer verilmiştir.⁶⁶

⁶⁴ Bilgehan Ayata, **Diyarbakırlı Molla Mustafa’nın Menâsik-i Hacc Adlı Eseri Üzerine Bir Dil İncelemesi**, Erciyes Üniversitesi SBE (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri, 2013, s. 1-2.

⁶⁵ Suat Donuk, **Sulhî’nin Manzum Hac Menâzıl-nâmesi**, Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi 18, İstanbul 2017, s. 85-118.

⁶⁶ Mustafa Toker, **Şemseddin-i Sivasî’nin Menâsikü’l-Huccâc Veya Umdetü’l-Huccâc Adlı Eseri**, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 4/2 Winter 2009, s. 961-975.

19. Ankara Milli Kütüphanesi Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu 06 Hk 2076/1 numarada kayıtlı eser Servet mahlaslı bir şaire atfedilmiştir. Kataloğa “Manzum Fıkıh” adıyla kaydedilmiştir. Manzumenin son beytinin sol alt köşesinde “Servet didi” yazmaktadır. Mesnevide yer alan bazı ifadeler üzerinden eserin müellifi hakkında çıkarımlar yapılmış ve eserin Fatma Servet Hanım’a (ö. 1309/1891’den sonra) ait olabileceği akla gelmektedir. Fakat söz konusu eserin hangi şaire ait olduğunun kesin bir şekilde tespitinin mümkün olmadığı, Servet isimli/mahlaslı, 16. yüzyılda yaşamış kadın bir sanatçıya ait olabileceği belirtilmiştir. Mesnevi nazım şekliyle kaleme alınan eserde şair kuralları gevşeterek eseri kaleme almıştır. Eserde vezin birliği de görülmemektedir. Dili sade ve anlaşılır olan eserde Arapça ve Farsça terkiplerin sayısı fazla değildir. Türkçe deyimler açısından zengindir. Şair eserde kervan konaklarını, haccın farzlarını, vaciplerini ve kendi izlenimlerini anlatmaktadır.⁶⁷

20. Mehmed Edib Bin Mehmed Derviş’in **Behcetü’l-Menâzil** adlı eseri hac menzillerinin anlatıldığı bir eserdir. Hacca gitmeye karar veren birinin neler yapması gerektiği anlatılmıştır. İstanbul’dan Mekke’ye varıncaya kadar yoldaki gözlemler, geçilen menziller, ziyaretgâhlar ve bunların birbirine olan mesafeleri hakkında bilgiler verilmiştir. Hacca ulaşıldıktan sonra neler yapılması gerektiğini, sünnetlerin, farzların neler olduğu bildirilmiştir. Hac esnasında hangi mekânda ne kadar bir süre kalmak gerektiği de ifade edilmiştir. Eserde Türkçe kelimelerin yanında Arapça kelimeler de mevcuttur. Akıcı bir üslup ve güzel betimlemeler mevcuttur.⁶⁸

21. Eyüp Sabri Paşa **Mir’atü’l-Haremeyn** büyük bir hacme sahip olmakla beraber Hicazla ve Hicaz tarihiyle ilgili akla gelebilecek her konudan bahsetmektedir. Bu alanda yazılmış olan en kapsamlı ve hacimli eserdir. Görevi gereği gittiği kutsal topraklarda kendi gözlemlerinin yanında geniş kaynak kitaplardan yararlanarak beş ciltten mürekkep Mira’atü’l-Haremeyn adlı eserini kaleme almıştır. Eser on altı yıllık bir süre zarfında tamamlanmıştır. Dönemin Hicaz’ını detaylı bir şekilde tasvir etmiştir.

⁶⁷ Suat Donuk, **Servet Mahlaslı Bir Şaire Mâl Edilen Manzum Hac Seyâhatnâmesi**, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı 41, Konya, 2017, s. 13-27.

⁶⁸ Serbülen Karadağ, **Mehmed Edib Bin Mehmed Derviş’in “Behcet’ül Menazil” Adlı Eserinin Transkrip Ve Tahlili**, Mustafa Kemal Üniversitesi SBE (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Hatay, 2011.

Hicaz'ın tarihini Hz. Âdem'den itibaren anlatmaya başlamıştır. O zamanın Mekke ve Medine şehirlerinde yaşamın nasıl olduğunu, Osmanlı padişahlarının nasıl bir hizmette bulunduklarını ifade etmiştir.⁶⁹ Kutsal topraklarda yaşayan insanlara saygı duyulması gerektiğini dile getirir. Eser bir hac rehberi veya hac seyahatnamesi olmaktan ziyade Osmanlı'nın kutsal topraklara hizmet edebilmek için neler yaptığını anlatması, surre alayının gönderilmesi, hac ibadeti için gelenlerin kolayca ibadetlerini yerine getirebilmeleri için yapılan düzenlemeler ve kutsal yerlerin korunması hakkında bilgiler içermesi açısından önemlidir.

22. Küçük Çelebi-zade İsmâ'il Asım'ın İbrahim Paşa'nın emriyle Hoca Gıyâseddin Nakkaş'ın '**Acâ'ibü'l-Letâ'if**' adlı Hıtaý seyahatnâmesini Farsça'dan Türkçeye tercüme etmiştir.⁷⁰

23. Bursalı Hatîf'in **Seyahatname** adlı eseri Bağdat'a atanması üzerine yaptığı yolculuğunu ve bu görevde bulunduğu sürece Irak'ta ziyaret ettiği farklı yerleri anlatmıştır. Seyâhatnâme'de bazıları Farsça, birçok tarih kasîdesi ve müzeyyel gazel yanında, mesnevi, kaside, gazel ve kıtalar da yer almaktadır.⁷¹

---

⁶⁹ Aysel Levent, **Eyüp Sabri Paşa Ve Mir'atü'l-Harameyn'e Göre Hicaz**, Erciyes Üniversitesi SBE (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri, 2010, s. 247-251.

⁷⁰ Abdulkadir Özcan, "**Âsım Efendi, Çelebizâde**", **DİA**, C. III, s. 477-478.

⁷¹ Selami Ece, "**Serrâc-zâde Hasan Hâtif (Hayatı ve Eserleri)**", **Turkish Studies=Türkoloji Araştırmaları** 2/1, Ankara 2007, s. 84-103.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HANÎF İBRÂHİM'İN EL-LA'LU'L-MUŞAFFÂ FÎ-ZİYÂRETİ'L-MUŞTAFÂ ADLI ESERİ

3.1. İbrahim Hanîf'in Kullandığı Kaynaklar

Hanîf, tezimize konu alan eserinde beş kaynağı kullandığını ifade etmiş ve eser boyunca birçok yerde isim vererek veya vermeyerek kaynaklardan yararlanmışır. Bu kaynakları aşağıda kısa ve öz bir şekilde vermeye çalışacağız.

3.1.1. Kâdî İyâz'ın Eş-Şifâ (Kitabu's-şifâ) ve Şerhi

Kâdî 'İyâz hicri 476 yılında Şaban ortalarında Sebte'de doğdu. Doğduğu şehire nisbet ederek Sebtî, vefat ettiği şehre nisbet ederek Merrâküşi şeklinde kaynaklarda yer almıştır. İyâz muhtelif âlimlerden klasik İslâmî eserleri okumuştur. Hadisle ilgili birikimini geliştirmek için Endülüs'e, Mürsiye'ye ve Kurtuba'ya seyahat etmiştir. Ebû Ali es-Sadeî ile birlikte Sahîh-i Buhârî ve Sahîh-i Müslim gibi en muteber hadis kitaplarını okumuştur. El-Gunye'de yüzden fazla âlimden ya ders aldığı ya da mektuplaşarak icazet aldığı belirtilmiştir ve kendisi de birçok önemli âlim yetiştirmiştir. Önce Sebte kadılığı yapmış ve daha sonra Gırnata kadılığına atanmıştır. Tarafsız hükümlerini hiç beğenmeyen hanedan tarafından görevine son verilmiştir. Gırnata'dan ayrılıp Kurtuba'ya giden İyâz, Merakeş'e görevlendirilerek gönderilmiştir. Marakeş'e ulaştığında hastalanmış ve hastalığı sonucunda 9 Cemâziyelâhir 544'te (14 Ekim 1149) vefat etmiş ve Bâbü'lân'a defnedilmiştir.

Bid'at ve batıl inançlardan uzak zahidâne yaşamı, davranışlarında İslâmî konularda taviz vermeyişi ve taleplere karşı gösterdiği mütevazı kişiliğiyle tanınmaktadır. Tesirli konuşması, hazırcevaplığı ve Mağrib hattını güzel yazması onu öne çıkaran özelliklerindendir. Kıraat, Kur'an ilimleri, fıkıh ve usul-i fıkıh, kelam, Arap dili ve edebiyatı alanlarında söz sahibi olduğu belirtilmektedir. Ayrıca döneminin hadis imamı olarak anılmışır. Kendisinden icazet isteyenlere manzum olarak icazet vermiştir. Gençlik yıllarında söylediği birçok şiirinin olduğu ve bunları toplamak için çabalamadığı kaynaklarda belirtilmiştir. Eserleri kısaca aşağıdaki gibidir:

Eş-Şifâ bi-tarîfi hukukî (fî şerefi)'l-Mustafa. Dört bölümden meydana gelmektedir. Eserde peygamberin yüce kişiliği ve sahip bulunduğu özelliklerle ona karşı saygısız davrananlara uygulanacak ceza konuları anlatılmıştır. Eserin üzerine birçok şerh, haşiye, ihtisar ve ta'lik çalışması yapılmıştır. Bunlardan birisi de İbrahim Hanîf'in **Hulasatü'l-Vefâ fî Şerhi's-Şifâ** adıyla bilinen tercüme ve şerh eseridir. İbrahim Hanîf diğer eserlerini telif ederken de bu kitapta yer alan konulardan örnekler alarak kendi eserlerinde işlemiştir.

Tertîbü'l-medârik ve takrîbü'l-imesâlik li-ma'rifeti a'lâmi mezhebi Mâlikî, Meşârikü'l-envâr 'alâ sıhâhi'l-âsâr, El-İlmâ' ilâ ma'rifeti usûli'r-rivâye ve takyîdi's-semâ', İkmâlû'l-Mu'lim bi-fevâid (fî şerhi Sahîh) Müslim, Bugyetü'r-râ'id fîmâ fî (limâ tazammenehû) hadisi Ümmi Zer' mine'l-fevâ'id, El-Gunye: Fihristü şüyûhi'l-Kâdî 'İyâz, El-Ecvibe fîmâ ('ammâ) nezele fî eyyâmi kazâ'ih min nevâzili'l-ahkâm, El-İ'lâm bi-hudûdi kavâ'idi'l-İslâm (el-Kavâ'id), El-Kasîdetü'l-müştemile (el-Kasîdetü'l-ferîdetü'l-garrâ) 'alâ esmâ'i süveri'l-Kur'ân kaleme aldığı eserlerden bazılarıdır.⁷²

3.1.2. Hâfâcî ve Nesîmu'r-Riyâd Adlı Eseri

Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ömer el-Hafâcî (ö. 1069/1659). Hicri 977 (m. 1569-70) yılında Kahire yakınlarında küçük bir şehir olan Seryâkûs'ta doğmuştur. İlk tahsilini döneminin Sîbeveyhi'si şeklinde ifade edilen dayısı Ebû Bekir eş-Şenevânî'den almıştır. Daha sonra İslâmî ve edebî ilimleri okumaya başlamıştır. Şemseddin er-Remlî, Zekerîyyâ el-Ensârî, hadis hâfızı İbrâhim el-Alkamî, Ali b. Gânim el-Makdisî, Nûreddin ez-Zeyyâdî gibi hocalardan hadis, fıkıh gibi dersler okumuş icâzet almıştır. Ahmed el-Alkamî ile Muhammed es-Sâlihî'den edebiyat, Dâvûd el-Basîr'den tıp ilmini öğrenmiştir. Babasıyla hacca giden Hafâcî, Mekke ve Medine'deki edip, şair, hoca ve âlimlerle görüşüp kendilerinden istifade etmiştir. Daha sonra İstanbul'a gelmiş ve Ganîzâde Mehmed Nâdirî ve Azmîzâde Mustafa Hâletî'den ders almıştır. Haham Dâvud'dan matematik ve geometri dersleri alarak Hoca Sâdeddin Efendi'den de tefsir dersleri almıştır. Ahmed b. Yahyâ b. Ömer el-Hamevî el-Askerî ile Hîzânetü'l-Edeb'in müellifi Abdülkâdir el-Bağdâdî'nin de bulunduğu birçok

⁷² M. Yaşar Kandemir, **Kâdî İyâz, DİA**, c. 24, 2001, s. 116-118.

talebeye hocalık etmiştir. İstanbul'da bilgisi ve kişiliğiyle kendini isbat etmiştir Şihâbeddin el-Hafâcî önce Rumeli kadılığına sonra ise Üsküp ve Selânik kadılıklarına tayin edilmiş bir müddet sonra kazasker olarak Mısır'a gönderildiyse de görevinden azledilmiştir. İstanbul'a dönerken uğradığı Şam ve Halep'te tanıdığı âlimler kendisine yakın ilgi gösterip hakkında kasideler yazdılar ve ilmî sohbetlerinde bulundular. Hafâcî, bazı idarecilerin baskıları ve haksızlıkları yüzünden ilmî seviyenin düştüğünü, zulüm ve husumetin yaygınlaştığını, dinin istismar edildiğini ileri sürerek üzüntülerini dile getirdiği el-Makâmâtü'r-Rûmiyye adlı risâlesini kaleme almıştır. Şeyhülislâm Zekeriyâzâde Yahyâ Efendi hakkında bir beyit söyleyince araları açıldı ve bunun üzerine kendisine Kahire'de bir kadılık maaşı bağlanarak İstanbul'dan uzaklaştırılmıştır. Geriye kalan ömrünü eser yazmakla geçiren Hafâcî 12 Ramazan 1069 (3 Haziran 1659) tarihinde Kahire'de vefat etmiştir. Şehâbeddin el-Hafâcî dil, edebiyat, belâgat ve dinî ilimlerdeki dirayetiyle kendini kabul ettirmiş, önemli mevkiler olan Rumeli ve Mısır kadılıklarına tayin edilerek kâdilkudât unvanını almıştır. Aynı zamanda şair olan Hafâcî manzum ve mensur eserlerinde sünîlikten uzak, başarılı bir üslûp ortaya koymuştur. Onun on bin ciltten oluşan bir kitaplığa sahip olduğu söylenmektedir. Vefat ettikten sonra kitaplarının büyük bir bölümü öğrencisi olan Abdülkâdir el-Bağdâdî almıştır.⁷³

3.1.3. Semhûdî ve Hulâsatü'l-Vefâ Adlı Eseri

Hanîf'in eserinde kaynak olarak kullandığı bir diğer kaynak ise Semhûdî'nin **Hulâsatü'l-Vefâ** adlı eseridir. Semhûdî, 844 (1440) yılında Mısır'da Nil'in batı tarafında bulunan Semhûd bölgesinde doğmuş, küçük yaşta Kur'ân-ı Kerîm'i ezberleyerek kadı olan babasından hadis, fıkıh ve Arapça dersleri almıştır. Eğitimini tamamlamak için 858'de (1454) babasıyla Kahire'ye gitti. Kahire'de çeşitli hocalardan hadis, tefsir, fıkıh, ferâiz, mantık, Arap dili ve edebiyatı, kelâm ve usul gibi birçok ders okumuştur. Hocası Münâvî vasıtasıyla tasavvuf yoluna girerek genç yaşta ders okutmaya, fetva vermeye başlayan Semhûdî'yi Münâvî kendisine yardımcı olarak seçmiştir. Semhûdî, camilerde hadis, medreselerde fıkıh dersleri okuttu ve Münâvî ile birlikte mahkemelerde hazır bulundu. Kendisine teklif edilen Semhûd kadılığı ve Saîd

⁷³ Ali Şakir Ergin, **HAFÂCÎ ŞEHÂBEDDİN, DİA**, c. 15, 1997, s. 72-73.

bölgesindeki nâibleri denetleme görevini ise kabul etmemiştir. 870'te (1466) hacca gitmeye niyet ederek Kahire'den ayrıldı. Fakat hac mevsimine yetişemediği için bir yıl Mekke'de kaldıktan sonra hac ibadetini yerine getirmiştir. 873'te (1468-69) Medine'ye giderek Mekke ve Medine'deki âlimlerle ilmî sohbetlerde bulundu, hac ve umre için buraya gelen âlimlerden ders aldı, kendisi de ders verdi. Medine ve Mescid-i Nebevî hakkındaki yazılı ve sözlü rivayetleri toplamaya başladı. Medine'de yaşadığı süreç içinde başta fıkıh usulü olmak üzere çeşitli dersler okutan ve Şâfiî mezhebine göre fetva veren Semhûdî'nin Hanefî, Mâlikî gibi diğer mezheplere mensup öğrencileri de vardı. Zaman zaman Mekke, Kahire ve Kudüs'e ziyaretlerde bulunan Semhûdî 18 Zilkade 911 (12 Nisan 1506) tarihinde Medine'de vefat etmiştir. Cennetü'l-bakî'a'da defnedildi.

Memlûkler dönemindeki şehir tarihçiliği geleneğini sürdüren Semhûdî, çalışmalarını Medine ve Mescid-i Nebevî'nin tarihi ve kültürü üzerinde yoğunlaştırmıştır. Sadece bilgileri toplamak ve nakletmekle yetinmemiş, bilgileri eleştiri süzgecinden geçirdikten sonra kullanmış, yeni ve orijinal ilâveler yapmıştır. Onun tarih alanındaki çalışmaları, Medine'nin ve özellikle Mescid-i Nebevî'nin geçirmiş olduğu değişimin takip edilebileceği yegâne eserler olarak bugün de önemini korumaktadır. Semhûdî'nin eserleri ayrıca, hicretten sonra Hz. Peygamber'in Medine'deki faaliyetleri ve Medine toplumu hakkındaki orijinal bilgileri kayıt altına alması bakımından önemlidir. Hadis alanındaki çalışmalarını ise özellikle mevzû hadisler üzerinde yoğunlaştırmıştır. Yaşadığı dönemde Şâfiî mezhebinde otorite kabul edilen Semhûdî'nin fıkıh ve fıkıh usulü alanlarında da çalışmaları vardır ve bu çalışmalar daha çok sosyal hayatla ilgili problemlerde yoğunlaşmıştır. Semhûdî'nin eserleri kendisi henüz hayatta iken kullanılmaya başlanmış, vefatından sonra da en çok istifade edilen kaynaklardan olmuştur. *Hulâşatü'l-Vefâ' bi-aḥbâri dâri'l-Muṣṭafâ* adlı eseri bir mukaddime ile sekiz bölümden oluşan *Vefâ'ü'l-vefâ'* nın müellif tarafından hazırlanan muhtasarıdır. Eserin birinci bölümünde Medine'nin isimleri, ikinci bölümde Medine'nin fazileti ve Hz. Peygamber'in Medine'yle ilgili hadisleri, üçüncü bölümde Medine'nin ilk kuruluşu ve buraya yerleşen kavimler, dördüncü bölümde Mescid-i Nebevî ile birlikte hücre-i saâdet ve Ravza-i Mutahhara ele alınmış, hicretten sonra Mescid-i Nebevî'nin inşasına bağlı olarak Medine şehir planındaki değişim

anlatılmış, beşinci bölümde Resûl-i Ekrem'in namaz kıldığı ev ve mescidler, Mescid-i Nebevî dışındaki diğer mescidler, müellifin zamanından önce inşa edilip ortadan kalkan mescidler, Cennetü'l-bakî' ve buraya defnedilen meşhur şahsiyetlerin kabirleri, burada ve Medine'nin çeşitli yerlerindeki meşhed ve türbelerle Uhud Şehitliği'ni anlatılmış, altıncı bölümde Medine'nin meşhur kuyuları, bunların etrafında oluşan kültür, Resûl-i Ekrem'e ait hurmalıklar, onun seferlerinde uğradığı mescidler ele alınmış, yedinci bölümde Medine'deki vadiler, dağlar, korular, meşhur bahçe ve çiftliklerle diğer önemli mekânlar alfabetik olarak sıralanmış, sekizinci bölümde Resûlullah'ın kabrini ziyaret etmenin önemi ve âdâbı, Hz. Peygamber'in sözleri ve ilk dönem uygulamalarından örneklerle anlatılmıştır.⁷⁴

3.1.4. Ali el-Kârî' ve ed-Dürretü'l-Madıyye Adlı Eseri

Herat'ta doğmuştur. İlk tahsilini burada yaptıktan sonra Mekke'ye gidip oraya yerleşmiştir. Başta fıkıh ve hadis olmak üzere kıraat, tefsir, akaid ve kelâm, tasavvuf, tarih, dil ve edebiyat alanlarında devrinin önde gelen âlimleri arasında yer almıştır. Kıraat ilmine olan hakimiyetinden dolayı el-Kârî veya genel olarak Molla Ali el-Kârî diye anılmıştır. Hiçbir resmî görev kabul etmemiştir. Sülûs ve nesih yazıda maharetli bir şahsiyetmiş. Geçimini, kenarına tefsir ve kıraatla ilgili açıklamalar koyduğu mushaflar yazmakla sağlardı. Zamanındaki bid'at ve hurafelere cesaretle karşı koyarak bazı konularda İmam Mâlik ve Şâfiî'ye itirazda bulunmuş, Hanefîler'i tenkit eden Şâfiî fukahasına ağır bir dille cevap vermiş ve Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin vahdet-i vücûd felsefesine şiddetle karşı çıkarak onu tekfir etmesi gibi sebepler yüzünden bazı çevrelerin eleştirilerine maruz kalmıştır. Özellikle mevzu hadislerle ilgili çalışmalarının yanı sıra da itikadî konularda Selefiyye'nin görüşlerini benimsemiş ve bundan dolayı kelâm ve tasavvuf konularındaki aşırı temayüllere karşı çıkmıştır.⁷⁵

3.1.5. İbn Hacer el-Heytemî ve el-Cevherü'l-Münazzam Adlı Eseri

Asıl adı Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Muhammed el-Heytemî es-Sa'dî olan İbn Hacer el-Heytemî aslen Mısır'ın Aynîşems yakınlarındaki Selmünt nahiyesinden olup atalarının daha sonra yerleştiği Garbiye bölgesindeki

⁷⁴ Mustafa Sabri Küçükbaşçı, "Semhûdi", **DİA**, c. 36, 2009, s.489-491.

⁷⁵ Ahmet Özel, "Ali el-Kârî", **DİA**, c. 2, 1989, s. 403-405.

Mahalletü Ebi'l-Heytem (Heyâtım) köyünde dünyaya gelmiştir. Doğum tarihi olarak kaynaklarda 899 (1494) ve 911 (1505-1506) yılları da verilmekle birlikte doğrusu kendi *Mu'cem*'indeki bir kayıttan anlaşıldığı üzere 909 (1503-1504) yılıdır. Mensup olduğu Benî Sa'd kabilesinin soyu ensara kadar uzandığı için Ensârî nisbesiyle de anılmaktadır. Büyük dedelerinden birine çok az konuşması sebebiyle “Hacer” (taş) lakabı takılmış, onun soyundan gelenler de İbn Hacer diye anılmıştır. İbn Hacer ilk öğrenimini, babasının şeyhi olan sûfî İbn Ebü'l-Hamâil ve onun talebesi Şemseddin eş-Şinnâvî'den almıştır. İbn Hacer daha yirmi yaşında iken fetva ve ders vermek üzere hocalarından icâzet almıştır. Tefsir, hadis, fıkıh, usûl-i fıkıh, ferâiz, kelâm, matematik, tıp, mantık, sarf, nahiv, meânî, beyân ve tasavvuf gibi ilim dallarının çoğunda eser verecek seviyeye ulaşmıştır. “Şeyhülislâm, İmâmü'l-Haremeyn, Müftî'l-İrâkeyn” gibi lakaplarla tanınmıştır. Kendisine İslâm dünyasının her tarafından fetva sorulurdu ve bazı fetvalarının tartışmalara yol açması üzerine bu meselelerle ilgili müstakil risâleler kaleme almıştır. İbn Hacer 23 Receb 974 (3 Şubat 1567) tarihinde Mekke'de vefat etti ve Cennetü'l-muallâ'daki Türbetü't-Taberiyyîn kısmına defnedildi.

Genellikle Eş'ariyye'nin itikadî görüşünü benimseyen İbn Hacer el-Heytemî Allah'ın dünyada görülebileceği, gaybın velîlerce bilinebileceği, kullara ait fiillerde beşerî kudretin etkili olamayacağı, kâinatın “nûr-i Muhammedî”den yaratıldığı, Hz. Peygamber'in kabrinde diri olup velîlerin kendisiyle görüşebildiği, Kur'an okumanın bedenî hastalıkları da iyileştirebileceği gibi bazı görüşleri savunmuş ve bunları zayıf veya mevzû birtakım rivayetlere dayandırmıştır. Hemen hemen bütün günahları “kebîre” olarak sayması da bunun durumun bir sonucudur. Zayıf veya mevzû olup olmadıklarını dikkate almadan bütün rivayetleri sahih kabul etme anlayışının yaygınlaşmasına sebep olan olmuştur. Sünnî akîdenin savunuculuğunu yapmış, özellikle imâmet meselesine dair eser ve fetvalarında Şîa'ya karşı sert bir tutum takındığı görülmüştür.⁷⁶ Eserler hakkında detaylı bilgi yoktur.

---

⁷⁶ Cengiz Kallek, “İbn Hacer el-Heytemî”, *DİA*, c. 19, 1999, s. 531-534.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

LA‘LU’L-MUSAFFÂ fî ZİYÂRETİ’L-MUSTAFÂ’NIN TANITIMI

4.1. Eserin Tanıtımı

Mekke ve Medine’de müfettişlik görevinde bulunan Hanîf’in fıkıh, hadis ve siyer gibi İslâmi ilimlerde söz sahibi bir âlim olduğunu daha önce zikretmiştik. **El-La‘lu’l-Mușaffâ fî Ziyâreti’l-Muștafâ** adlı eser haccın bir bölümü olan Hz. Peygamber’i (sav) ziyaret etmenin adabı ve faziletleri konusunu işleyerek ziyarete gelecek olan hacılar için rehber olması amacıyla yazılmış menâsik türü bir kitaptır. Eser, dönemin önemli müderrislerinden olan Hanîf’in fıkıh bilgisini ve görev aldığı harem bölgesine hakim oluşunu göstermesi açısından önem arz etmektedir.

Bir giriş ve dört ayrı bölümden oluşan eserin içeriği, ayet, hadîs ve ulemânın sözlerinden destek alarak oluşturulmuştur. Eser Arapça kaleme alınmış “*Medine’yi İslam kubbesi, iman, güven ve ikram evi kılan Allah’a hamd olsun ki ...*”⁷⁷ ifadesiyle başlar. Ardından Hz. Peygamber’e (sav) ve ashâbına övgüde bulunulur. Daha sonra kendi adını zikrederek Medine’ye gidip Peygamber’in kabrini ziyaret etme durumunun nasip olmasını Allah’tan niyaz etmektedir. Peygamber’in kabrini ziyaret etmenin kabir ziyareti amellerinin en şerefli ve derecesi itibarıyla de vacibe çok yakın olduğunu belirtmektedir.

Eserin “Mukaddime” bölümünde yani girişinde Hanîf, Kâdî İyâz’ın *eş-Şifâ* adlı eseriyle bunun Hafâcî tarafından yapılan şerhi *Nesîmü’r-Riyâz*, Ali el-Kârî’nin *ed-Dürretü’l-Madıyye*, İbn Hacer el-Heytemî’nin *el-Cevherü’l-Münazzam* ve Semhûdî’nin *Hulâsatü’l-Vefâ* adlı eserlerinden faydalanarak kitabını yazdığını ve eserine **El-La‘lu’l-Mușaffâ fî Ziyâreti’l-Muștafâ** adını verdiğini ifade etmektedir. Müellif, mukaddime bölümünün sonunda sebep-i telifi açıklamış, eseri hac ve menâsikini herkes anlasın diye Türkçe yazdığını ve halkın genelinin bu eserden istifade etmesinin gerekliliğini ifade etmiştir. Burada menâsik türü kitapların genellikle Arapça yazıldığını ve Türkçe kaleme alınan eserlerin azınlıkta olduğunu

---

⁷⁷ Metin, vr. 1b.

belirtmek Hanîf'in toplumun anlamasını istediğini görmekteyiz. Eserin giriş ve dört fasıldan oluştuğunu dile getiren müellifin, konuları işleyişi ve ele alışı aşağıda ifade edilmeye çalışılmıştır.

4.2. Eserin Özeti

Çalışmamızın konusu olan Hanîf'in **El-La'lu'l-Musaffâ fî-Ziyâreti'l-Mustafâ** adlı eserinin bir giriş (mukaddime) ve dört bölümden (fasıl) oluştuğunu zikretmiştik. Eser, Arapça olarak yazılmış olan hamdele salve ve sebeb-i telif mahiyetinde kısa bir bölümle başlar. Hamdele bölümünde müellif, özellikle Medine'yi İslam'a başkent olarak hediye eden, bu dünyayı onunla şereflendiren Allah'a hamd eder. Peygamberimiz'i (sav) ta'zîm ve tebcîl eder ve onun gelişyle Medîne'nin şeref bulup böyle önemli bir konuma geldiğini aktarır. Daha sonra müellif "Mukaddime" kısmında Hz. Peygamber'i (sav) ziyaret etmenin gerekliliği ve faziletlerinden bahseder. Hz. Peygamber'in kabrini ziyaret etmek ibadetlerin en faziletlisi ve yakınlıkların en yücesi sayıldığından vacip derecesinde görülmüştür. Bu konuyla ilgili olarak Kur'an-ı Kerim'den ayetler, çeşitli hadis kitaplarından hadisler verilir. Bu kaynaklara dayanarak kabir ziyaretinin vacipliğini delillerle göz önüne koymaya çalıştığı söylenebilir. Müellif, hac vazifesini yerine getirdikten sonra peygamberin kabrini ziyaret eden kişinin sevaplar kazanacağını dile getirir ve bu durumla alakalı olarak söylenmiş bir hadisi zikreder:

"Her kim hac edip kabrimi ziyaret ederse diğer rivayette beni vefâtımdan sonra ziyâret ederse, beni hayatımda iken ziyâret etmiş gibidir."

Yine müellif, kabir ziyaretinde bulunan kişilerin şefaate nâil olacağını hatta Hz. Peygamber'in şefaatinin vacip olacağını şu rivayetlerle hacı adaylarını müjdelemiştir:

"Kabrimi ziyâret edene şefâatim vâcip olur". (Keşf-ül Hafa c.2, s.250)

"Resulullah (s.a.v) buyurdu: Kim (Allah'ın rızasını) umarak Medîne'de beni ziyâret ederse (mutî) olana kıyâmet günü şâhit, (âsi olana) şefâatçı olurum." (Feyz-ül Kadir c.6, s.140)

Müellif, her ne kadar şefaatin vâcip olduğunu kaynaklar vererek zikretse de bazı ulemâ nezdinde kabir ziyaretinin vacip olup olmama konusunda farklı görüşlerin olduğunu da ifade eder. Burada bazı büyük imamların görüşleri kitaplardan kaynak vererek aktarılmıştır. 2b sayfasında başlayan ve yukarıdaki konuların işlendiği mukaddime bölümü 4b sayfasının ilk satırlarında biter.

Birinci bölüm ölümlere selam verilip verilmemesi üzerinedir. Birinci bölümün başında kabir ziyaretine gidilirken veya kabristanın yakınından geçerken ölü kişiye verilecek olan selamın karşılıksız kalmayacağı zikredilir. Resulullah'ın kabrinde canlı olduğu ve kendisine ziyarete geleceklerin vereceği selamı işiteceğini ve cevapsız bırakmayacağı durumu anlatılır. “Kabrimin yanında, benim için okunan salavatı işitirim. Uzak yerlerde okunan selamlar bana bildirilir.” hadisi ifadeyi desteklemek için verilmiştir. “Bir kimse bana selâm gönderdiği zaman, onun selâmını almam için Allah Teâlâ ruhumu iade eder.” konuya uygun olarak kaleme alınan bir başka hadis örneğidir. Kabri başında verilen selamın aracısız bir şekilde karşılandığı ve aracısız bir şekilde peygamberin kendisinin cevap verdiği ifade edilir. Bu duruma da kaynaklık teşkil eden hadisler konuyu desteklemek için zikredilmiştir. Kabirden uzak başka bir yerde dile getirilen salat ve selamın melekler vasıtasıyla peygambere tebliğ edildiği ifade edilmiştir. Zikredilen her salat ve selamda ruh geri verilir ve gönderilen selama cevap verir. Ruhun geri verilmesi durumuna değinerek bunun âlimler tarafından üç şekilde olabileceği zikredilir. Ruhun geri verilmesi durumu üç şekilde gerçekleşir:

- a. Manevi olarak ruhun geri iade edilmesi
- b. Ruhen vekil edilen melekler
- c. Mecazen sürur-ı murad olma

Dile getirilen bir diğer konu ise hacca niyet edildiği zaman bu ibadete Medine'den mi Mekke'den mi başlamak gerektiği konusunda görüş farklılıklarının olduğundan bahsedilmektedir. Geneli Mekke'den başlasa da bir kısım Medine'den başlanması gerektiğini ifade etmektedir. Müellif, Medine'den başlamanın daha iyi ve güzel olacağını düşünmektedir. Bunun nedeni olarak da hac farızasının yerine getirildikten sonraki süreçte bazı engellerin ortaya çıkabileceği ifade edilir. Peygamber kabri ziyaret etmenin daha efdal ve vacip olduğunu gösterme amacı olarak ifade edilebilir.

İkinci bölümde ziyaretçinin bulunduğu yerden yolculuğa çıkıp Medine'ye varıncaya kadar geçen zamanda uyması gereken adap kuralları hakkındadır. Yolculuk süresince mümkün olduğunca sessiz olunması gerektiğine dikkat çekilmektedir. Mescid-i Nebevi'yi ziyaret etmeye niyet etmeli hatta Peygamber'in hadiste dile getirdiği ziyaret edilmesi gereken üç mescidi ziyaret etmek gerektiği belirtilir. Bu üç mescidin isimleri Mescid-i Nebevi, Mescid-i Haram, Mescid-i Aksa olarak zikredilmektedir. Ziyaretçinin yolculuğa çıkmadan önce vacib olan ikinci unsurun Allah'a teveccüh edip üzerinde bulunan Allah hakkını ve kul hakkının ödenmesi gerektiği olarak anlatılmıştır. Yolculuğun başlangıç günü olarak pazartesi ya da perşembe gününü seçmesinin iyi olacağı aktarılmıştır. Fakirlere sadaka verilmelidir. Ailesini, akrabalarını ve dostlarını Allah'a emanet ederek onların hayır dualarını alıp yolculuğa çıkmalıdır. Onların hayır dualarını aldıktan sonra bineğine binmeden de Zuhuf suresinin 13. ve 14. ayetlerinin okunmasının faziletli olacağı belirtiliyor. Yüksek bir yere, alçak bir yere veya bir vadiye gelindiğinde de sürekli Allah'ı teşbih etmek gerektiği vurgulanmıştır. Yol boyunca varılan her menzilde durup iki rekât namaz kılmanın iyi olacağı ifade edilmiştir. Bol bol salat ve selam etmenin müstehab olduğu aktarılmıştır. Ziyaretçinin Medine'ye yaklaştıkça gönlündeki arzusunun artması ve Medine'nin ağaçlarını gördüğü andan itibaren kendisini bu kutsal topraklara kabul etmesi için Allah'a dua etmesi gerektiği ifade edilmiştir. Burada ziyaret edilmesi gereken 15 adet mescidin olduğu zikredilir ve sırasıyla bu mescidlerin adları söylenerek haklarında detaylı bilgi verilmemiştir.

1. Tağim diye anılan bir mahalde Mescid-i 'Aişe adıyla bilinen mescid.
2. Mescid-i 'Aişe'ye üç mil yakın olan Mescid-i Serif'tir. Meymuna'nın kabrinin burada olduğu zikredilir.
3. Mescid-i Mürre'z-Zahran'dır. Mescid-i Feth adıyla zikredildiği ve bilindiği aktarılmıştır.
4. Halis denilen bir yerde olduğu zikredilmiştir.
5. Halis akabesi yanında olan mescittir.
6. İhrama girilen dabağda alameyn-i evvelinde olan mescittir.
7. İhrama girilen dabağda alameyn-i ahirinde olan mescittir.
8. Tarikeyn-i canib-i yesarında üç mil mahalli bi'rdedir

9. Mescid-i Bedir'dir. Yakınına peygamber ariş-i bina yaptığı belirtilir. Evin yanında bir mescid vardır.
10. Mescid-i Safra'dır. Ubeyde b. Haris burada vefat etmiş ve buraya defnedilmiştir.
11. Mescid-i Gazale'dir. Peygamber burada namaz kıldığı ve mucize gösterdiği kaynaklarda anlatılmaktadır.
12. Mescid-i Ruha'dır. Medine'de otuz kırk mil mahalde beyne'l-haremeyn vakı' olmuştur. Peygamberin burada abdest alıp namaz kıldığı kaynaklar tarafından zikredilmektedir.
13. Ruha'dan aşağı Araku'z-Zabıyye denilmekle meşhur olan Mescid-i Şerif'tir.
14. Şeref-i Ruha'da Mescid-i Kebir ve Mescid-i Sagir olarak anılmaktadır.
15. Mescid-i Zu'l-Huleyfe'dir.
16. Mescid-i Zu'l-Huleyfe'ye yakın olan Mescid-i Mu'arrıs'tır.

Medine'ye girmeden önce gsul etmenin dört mezhep tarafından da zikredildiği ifade edilmiştir. Bunun yanı sıra temiz elbiseler giymek, güzel koku sürmek ve tırnakları kesmek gerektiği ifade edilmiştir. Oralara gitmek demek peygamber döneminde yapılanları yerine getirmektedir. Ayrıca Medine'nin sınırları hakkında kısaca bilgi verilmektedir. Medine'nin sınırlarının Cebel-i 'Ayr ve Cebel-i Sevr arasında olduğu ifade edilmektedir.

nc bölümde Mescid-i Nebeviyye'ye girerken ve ıkarken dikkat edilmesi gereken hususlar hakkında bilgi verilmiştir. İlk olarak dikkat edilmesi gereken durumun mescide sağ ayakla girilip girilmediğidir. Besmele ekilir. Girildikten sonra da itikfa niyet edilerek iki rekt tehiyyet'l-mescid namazı kılınması gerektiği ifade edilmiştir. İlk rektta Duha suresi, ikinci rektta İnşirah suresi okunduğu belirtilmiştir. limler arasında hangi surenin okunması gerekliliği farklı görüşlere sebep olmuştur. Namazın hangi mahalde kılınmasının iyi olacağı konusunda da görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Namazdan sonra şükür secdesi yapılır ve ardından kalkıp kabr-i şerife ynelinerek görülen manzara temaşa edilir. Ziyaret tamamlandıktan sonra yüzünü kibleye dönerek kendisine, anne ve babasına, akrabalarına, meşayihe, arkadaşlarına ve bütün müminlere dua edilmelidir.

Dördüncü bölüm veda adabı hususundadır. Medine'den geri dönmeye niyet eden kişinin Mescid-i Nebevî'de iki rekât namaz kılıp dua ederek mescitten ayrılması adettir denilmektedir. Daha sonrasında ise Peygamber'in kabrini ziyaret ederek geri geri yürüyüp ayrılmasından bahsedilir. Medine hediyelerinden hurma, mübarek sular gibi şeylerden ailesine, eşine ve dostuna münasip olanı götürmesinin güzel bir durum olduğunu dile getirerek hakkında söylenmiş hadisi zikretmektedir.

Medine'nin isimleri hakkında bilgiler verilerek hangi isimlerle anıldığı ve bunların hangi ayet veya hadislerde geçtiği zikredilmiştir. Ardından İstanbul ve Medine arasındaki uzaklık, Medine ve Mekke arasındaki uzaklık hakkında bilgi verilmektedir. Daha sonra da bazı devlet adamlarının adı zikredilerek onların mescid ve etrafındaki binalar için yaptırdığı binalar ve tadilatlar hakkında bilgi verilmiştir.

Fasl-ı rabi' bölümünün ardından dördüncü bab isimli bir bölüm gelmektedir. Bu bölümün başında iki gayr-ı müslim kişinin peygamber Efendimizin mezarını taşımayı düşündükleri ve bunun sonucunda gelişen olayları anlatan bir kıssa yer almaktadır. Kıssadan sonra kaynak olarak kabul ettiği kitaplardan yararlanarak aldığı bilgileri kısa bir şekilde ifade etmeye başlamıştır. Tarihte meydana gelmiş olan bazı olayların genelde pazartesi günlerine denk gelmesine dikkat çekilmiştir. Medine'de inen ilk ayetlerin bazı kaynaklara göre Bakara suresi, bazı kaynaklara göre Kader suresi ve diğer kaynaklara göre ise Muttaffifin suresinin olduğu belirtilmiştir. Medine'de hicretten sonra ensar ve muhacirlerden ilk vefat edenlerin isimleri kaynaklara dayandırılarak verilmiştir. Ehl-i beyten ve eşlerinden ilk vefat edenlerin isimleri de kaynaklardan alınan bilgilerle aktarılmıştır. Medine'de İslam'ın şartlarından ilk olarak orucun ortaya çıktığı belirtilmiştir. Eser, 25-27 Zilhicce 1147 (18-20 Mayıs 1735) tarihlerinde üç gün gibi kısa bir zamanda tamamlamıştır.

4.3. Nüsha Tavsifi

Üzerinde çalıştığımız eserde müellif hattıyla yazılan ve Süleymaniye Kütüphanesi Aşir Efendi koleksiyonunda 418 numarada kayıtlı olan nüshayı esas aldık. Güzel ve açık bir nesih hattıyla yazılmış olan eser, dört eserden oluşan bir mecmua içerisinde ikinci sırada ve 152-185 varakları arasında olup her bir sayfasında 19 satır bulunmaktadır. Nüshanın cildi tam meşin, vişne rengidir ve mıkplepli, yaldızlı cetvellidir. Nüshanın dış kenar ebadı 210x130 mm, iç kenar ebadı ise 140x65 mm'dir.

Nüshanın 1a ve 2b sayfaları yaldızlı cetvelli olup 1a yüzünde basit tezhipli bir serlevha bulunmaktadır. Geri kalan sayfalar cetvelsizdir ve başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

Nüşhada bulunan dört farklı eserden birincisi olan Hanîf Efendi'nin kendi hattıyla yazdığı **Menhecü'l-edîb fî şerhi Unmûzeci'l-Lebîb** adlı eseridir. Nüshanın 1a sayfasında, vakıf kaydı, Mustafa Âşir Efendi'nin şahsi mührü ve ayrıca Mustafa Âşir Efendi Kütüphanesi'nin vakıf mührü bulunmaktadır. Ayrıca tezimize konu olan **El-La'lu'l-Musaffâ fî ziyâreti'l-Mustafâ** adlı eserin son sayfası olan 185a sayfasında, nüshanın mukabele edildiğine dair bir kayıt bulunmaktadır. 1a sayfasında bulunan vakıf mührünün üzerinde yazan ibare ve tercümesi şu şekildedir:

“Min kutubi'l-fakîr ila'llâh el-kadîr Mustafâ el-Âşir İbn Mustafâ er-re'îs el-fâzıl el-bâhir. Sene 1161/1748.”

“Kâdir Allâh'a muhtaç fâzıl ve kâmil Mustafâ oğlu Mustafa Âşir'in kitaplarından.”⁷⁸

Çalışmamız esnasında **El-La'lu'l-Musaffâ fî ziyâreti'l-Mustafâ**'nın birkaç farklı nüshasına ulaşabildik. Bunlardan ikisi Süleymaniye Kütüphanesi'nin Esad Efendi koleksiyonunda 1010 numaralı kayıta ve Hacı Mahmud Efendi koleksiyonunda 3841 numaralı kayıta yer almaktadır. Başka bir nüsha ise Millet Kütüphanesi'nde Ali Emîrî Sry koleksiyonunda 727 numaraya kayıtlı nüshadır.

---

⁷⁸ Günay Kut-Nimet Bayraktar, **Yazma Eserlerde Vakıf Mühürleri**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1984, s. 110.

LA‘LU’L-MUŞAFFĀ Fİ ZİYĀRETİ’L-MUŞTAFĀ’NIN TAM TRANSKRİPSİYONLU METNİ

[1^a] La‘lu’l-Muşaffā fī-ziyāreti’l-Muştafā ‘aleyhi’ş-şalātü ve’s-selām li- Ḥazret-i İbrāhīm Ḥanīf Efendi sellemehu’llāh eskenehu’l-kaşra’r-rācī ilā şefā’ati Muştafā’l-hāşir Muştafā ‘Āşir İbn Muştafā’r-re’îsü’l-merḥūm bi-raḥmeti Mevlāhu’l-gāfir. (Sene 181) [1^b]

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الذي جعل المدينة قبة الاسلام ودار الايمان والامان وشرافها بهجرة نبيه على سائر الاماكن العظام وجعلها منبع العلوم ومبوء الحلال والحرام والصلاة والسلام على سيد الانام وعلى آله وصحبه من المهاجرين والانصار البررة الكرام وبعد فيقول الراجي الى لطف باريه الطيف ورؤية روضة الحبيب ابراهيم حنيف يسر الله مرامه وازداد غرامه بجوده المنيف لما كان زيارة قبر المصطفى عليه من الصلوة اصفاها ومن الطيبات ازكاها من اشرف العبادات وقربه من درجة الواجبات أرخيت عنان همّتي وفرضت بذمتي ان انتخب رسالة رصينة وارجوزة متينة من اداب مسائل الزيارة لتكون للزوّار خير التجارة من كتب تحارير فن المناسك [2^a]. باحسن المسالك نحو كتاب الشفا⁷⁹ للقاضي عياض⁸⁰ وشرحه للخفاجي⁸¹ نسيم الرياض⁸² وخلاصة الوفا⁸³.

⁷⁹ Eş-Şifā, Ebü'l-Fazl İyâz b. Mûsâ b. İyâz el-Yahsubî'nin dört bölümden meydana gelen, Hz. Peygamber'in (sav) yüce kişiliği ve sahip bulunduğu özelliklerle ona karşı saygısız davrananlara uygulanacak ceza konuları ele alan bir eserdir. Üzerinde pek çok şerh, hâşiye, ihtisar ve ta'lik çalışması yapılmıştır. Şehâbeddin el-Hafâcî'nin Nesîmü'r-riyâz adlı şerhi ve Hanîf İbrâhîm Efendi'nin Hûlâşatü'l-vefâ fî şerhi's-Şifâ' adıyla yaptığı tercüme ve şerhi en meşhur şerhlerden olarak zikredilebilir.

⁸⁰ Kâdî 'İyâz, Ebü'l-Fazl İyâz b. Mûsâ b. İyâz el-Yahsubî (ö. 544/1149) Mâlikî kadısı, hadis, fıkıh ve dil âlimidir.

⁸¹ Hafâcî, Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ömer el-Hafâcî (ö. 1069/1659). Mısırlı dil ve edebiyat âlimi, fakih ve müfessir.

⁸² Hafâcî'nin "Nesîmü'r-riyâz fî şerhi Şifâ'i'l-Kâdî 'İyâz" adlı eserinin kısa adıdır. 1058'de (1648) tamamlanan eser, Kâdî İyâz'ın eş-Şifâ' bi-ta'rîfî Hukûki'l-Muştafâ adlı kitabının şerh olarak telif edilmiştir.

⁸³ Hûlâşatü'l-Vefâ bi-aḥbâri dâri'l-Muştafâ. Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Abdillâh b. Ahmed b. Alî el-Hasenî es-Semhûdî, Vefâ'ü'l-vefâ'nın müellif tarafından hazırlanan muhtasarıdır. Farsça'ya çevirileri bulunan eserin önce tıpkıbasımı yapılmış (Bulak 1205, 1285; Mekke 1316; Dimaşk 1393/1973), ardından Hamed el-Câsir (Medine 1392/1972) ve İbrâhîm el-Fakîh (Cidde 1403/1983) tarafından neşredilmiştir.

للسيد السمهودي⁸⁴ ودرّة المنظم⁸⁵ لابن حجر المكي⁸⁶ ودرّة المضية⁸⁷ للعلامة على القاري⁸⁸ وغيرها وسميتها لعل المصطفى في زيارة المصطفى صلى الله عليه وسلم وكتبتها بالتركية ليعم النفع بها للعوام لاستغناء الخواص عنها والاعلام ورتبتها على مقدمة وأربعة فصول وبالله التوفيق وبالله ازمة التحقيق.⁸⁹

Muqaddime

Ḥazret-i seyyid-i kā'ināt ve mefḥar-i mevcūdāt 'aleyhi ezke's-şalavāt ḥazretleriniñ ziyāret-i şerīfeleri efḍal-i t̄ā'āt ve a'zam-ı kurbātdan olup derece-i vācibe qarīb olduğundan meşrū'iyyeti kitāb ve sūnnet ve icmā'-i ümmet ve kıyāsla şabıtdır ammā kitāb ile şübūti

⁸⁴ Semhūdî: Ebü'l-Hasen Nûruddîn Alî b. Abdillâh b. Ahmed b. Alî el-Hasenî es-Semhūdî (ö. 911/1506). Medine tarihi hakkındaki eserleriyle tanınan hadis ve fıkıh âlimi.

⁸⁵ Dürretü'l-Manzam:

⁸⁶ İbni Haceru'l-Mekkî, Ebü'l-Abbās Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Muhammed el-Heytemî es-Sa'dî (ö. 974/1567) Şâfiî fakihî, muhaddis ve edip.

⁸⁷ Ed-Dürretü'l-Madiyyeti fî'z-Ziyâreti'l-Mustafaviyyeh, Ebü'l-Hasen Nûruddîn Alî b. Sultân Muhammed el-Kârî'nin eseridir. Resulüllah (s.a.v)'e çokça salat ve selam getirilmesi, kabir ziyaretinin adabı, Mescid-i Nebevi'ye giriş ve çıkış adabı ve dualarını ve bu konuyla ilgili ayet ve hadisleri kapsamaktadır.

⁸⁸ 'Alî el-Kârî: Ebü'l-Hasen Nûruddîn Alî b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî (ö. 1014/1605), meşhur Hanefî fakihî ve din âlimi.

⁸⁹ Tercümesi: "Medine'yi İslam kubbesi, iman, güven ve ikram evi kılan Allah'a hamd olsun ki ulu yerlerden Efendimiz'in onuru ile şerefleştirmiş, ilim kaynağı ve helal haram ayırma menzili kıldı. gökte ve yeryüzünde yaratılmışların efendisi başta Hz. Muhammed Mustafa'ya âline, sahâbelere, Muhâcir ve Ensârlara salat ve selam olsun. Ondan sonra: Latiften lütuf, Efendimiz'in Ravzasını görmeyi dileyen Hanîf Efendi; Allah dilediği müyesser kılsın ve heveslerini artırsın. Efendimiz'e amellerin en iyisi ve salatların en güzeli onun üzerinde olsun. kabri şerifi ziyaret ettiğinde kabir ziyareti amellerin en şerefli ve vacib derecesine yakın kılmıştır. Efendimiz'in kabir ziyaretiyle ilgili ziyaret adapları meselelerinden kapsamlı ve halisane halde ziyaret edenler için en faydalı ticaret olması için taharir kitaplarından Fenne'l-Menasik bi-Ahseni'l-Mesalik'i, Kâdî İyaz'ın Eş-Şifa kitabı ve Hafâcî'nin Eş-Şifa kitabının şerhi olan Nesimu'r-Riyâz ve Seyyid Semhūdî'nin Hulasatu'l-Vefâ, İbni Haceri'l-Mekkî'nin Dürretü'l-Manzam ve allâme Aliyyü'l-Kârî'nin Dürretü'l-Maziyyet adlı eserinden bir risâle telif edeceğime söz verdim. Ve onu La'lu'l-Musaffâ fî Ziyâreti'l-Mustafâ 'aleyhi's-salâtü vesselâm adıyla adlandırdım ve herkese faydası olsun diye Türkçe yazdım. Eser giriş ve dört fasıldan oluşmaktadır. Başarı Allah'tan ve hakikat onun elindedir".

وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَّسُولٍ إِلَّا لِيُطَاعَ بِإِذْنِ اللَّهِ وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ جَاءُوكَ فَاسْتَغْفَرُوا اللَّهَ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ لَوَجَدُوا اللَّهَ تَوَّابًا رَحِيمًا⁹⁰

naşş-ı şerîfinün delâletidir. İmdî vicdân-ı rahmet-i Hâk umûr-ı şelâse ile mu'allak olup birisi Resûlullâh'a mecî'i ve biri Hâk Subhânehû ve Te'âlâ'dan taleb-i mağfîret ve biri Resûlullah hazretinün onlar hakkında istiğfârıdır. Pes ol hazretiñ ümmet-i merhûmesi haklarında 'âlem-i dünyâ [2^b] ve 'aşr-ı nübüvvet ve hubuvvetlerinde istiğfâr için me'mûriyeti

وَاسْتَغْفِرْ لِدُنْيِكَ وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ⁹¹

emr-i şerîfi ile muqarrer ve mevcûd olduysa bile kabr-i şerîfinde el'ân hayy oldukları bî-irtiyâb ve ümmetinden ziyâreti için şedd-i rahl edenlere istiğfârı manşûş ve muhakkağ olur. Ebû Dâvûd⁹² tahric eylediği hadîs-i şerîf

من زار قبري كنت له شفيعاً⁹³

kelâm-ı laîfînde vârid olan şefâ'at-ı mev'ûde istiğfâr ma'nâsına olmağı Mevlânâ Aliyyü'l-Kârî tevcîh-i belîğ buyurmuşlar ve daği

وَمَنْ يَخْرُجْ مِنْ بَيْتِهِ مُهَاجِرًا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ يُدْرِكُهُ الْمَوْتُ فَقَدْ وَقَعَ أَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ ﴿١٠٠﴾⁹⁴

⁹⁰ “Biz her peygamberi sırf, Allah'ın izni ile itaat edilmek üzere gönderdik. Eğer onlar kendilerine zulmettikleri zaman sana gelseler de Allah'tan günahlarının bağışlanmasını dileseler ve Peygamber de onlara bağışlama dileseydi, elbette Allah'ı tövbeleri çok kabul edici ve çok merhametli bulacaklardı.” (Nisâ Suresi, 64. ayet)

⁹¹ “Hem kendinin, hem de inanmış erkek ve kadınların günahlarının bağışlanmasını dile. (Allah gezip dolaştığınız yeri de, içinde kalacağınız yeri de bilir)”. (Muhammed Suresi, 19. ayet)

⁹² Asıl adı Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî (ö. 275/889) olan Kütüb-i Sitte'den es-Sünen'in müellifi, muhaddis.

⁹³ “Hadis-i Şerif: “Resulullah (s.a.v) buyurdu: Her kim benim kabrimi ziyaret ederse, onun için şefaati olurum.” (Ebû Davud)

⁹⁴ Tercümesi: “Kim Allah'a ve Peygamberine hicret etmek amacıyla evinden çıkar da sonra kendisine ölüm yetişirse, şüphesiz onun mükâfatı Allah'a düşer. Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir”. (Nisa Suresi, 100. ayet.)

naẓm-ı celîli istiḥbâb ziyâret üzere delâlet eylediği ḥafî degildir ki ol ḥazrete muḥâceret anı ziyâretten nev'dir ammâ sünnet ile ziyârete delîl Ebû Ya'lâ⁹⁵ ve Dârekuṭnî⁹⁶ ve Ṭaberânî⁹⁷ ve Beyḥakî⁹⁸ ve İbn 'Asker⁹⁹ raḥimehumullâh İbn 'Ömer¹⁰⁰ raḍiyallâhu 'anhumâ ṭarîkinden taḥrîc buyurdıkları ḥadîs-i şerîfnde Ḥazret-i Sultân-ı Rusul şallallâhü 'aleyhi ve sellem buyurmuşlar ki:

من حج فزار قبري وعلى رواية فزارني بعد وفاتي عند قبري كان كمن زارني في حياتي¹⁰¹

ya'nî şol kimse ki ḥac eyleye daḥi benim ḳabrim ziyâret [3^a] êde yâḥûd vefâtımdan soñra ḳabrim 'inde beni ziyâret eyleye ol kimse beni ḥayâtımda ziyâret etmiş gibidir demek olur ve yine Dârekuṭnî ve ğayrılar rivâyetlerinde vârid olan ḥadîs-i şerîfte ol ḥazret buyururlar ki

من زار قبري وجبت له شفاعتي¹⁰²

ve daḥi Ebû 'Avâneḥ¹⁰³ ve Beyḥakî, Enes¹⁰⁴ raḍiyallâhü'anhûdan rivâyet ederler.

قال النبي صلى الله عليه وسلم من زارني بالمدينة كنت له شهيداً وشفيعاً يوم القيامة¹⁰⁵

⁹⁵ Ebû Ya'lâ Muhammed b. el-Hüseyn b. Muhammed b. Halef el-Ferrâ' (ö. 458/1066), tanınmış Hanbelî hukukçusu, kelâm âlimi, muḥaddis ve müfessir.

⁹⁶ Ebu'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî (ö. 385/995). Hadis hâfızı ve kıraat âlimi.

⁹⁷ Ebu'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî (ö. 360/971) Mu'cemleriyle tanınan hadis hâfızı.

⁹⁸ Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Alî el-Beyḥakî (ö. 458/1066) Muḥaddis ve Şâfiî fakihî.

⁹⁹ Ebû Abdillâh İbn Asker Muhammed b. Alî b. Hıdır el-Gassânî el-Mâlekî (ö. 636/1239) Mâlikî fakihî.

¹⁰⁰ Ebû Abdillâh Muhammed b. Yahyâ b. Ebî Ömer el-Adenî ed-Derâverdî (ö. 243/858) Hadis hâfızı.

¹⁰¹ "Her kim hac edip kabrimi ziyâret ederse diğerrivayette beni vefâtımdan sonra ziyâret ederse, beni hayatımda iken ziyâret etmiş gibidir". (Neyl-ül Eftâr c.5, s.95)

¹⁰² "Kabrimi ziyâret edene şefâatim vâcip olur". (Keşf-ül Hafa c.2, s.250)

¹⁰³ Ebû Avâne Ya'kub b. İshâk b. İbrâhîm el-İsferâyînî (ö. 316/929). Tanınmış hadis hâfızı.

¹⁰⁴ Ebû Hamza Enes b. Mâlik b. Nadr el-Ensârî (ö. 93/711-12). Hz. Peygamber'e hizmetiyle tanınan ve en çok hadis rivâyet eden sahâbîlerden biri.

¹⁰⁵ "Resulullah (s.a.v) buyurdu: Kim (Allah'ın rızasını) umarak Medîne'de beni ziyâret ederse (mutî) olana kıyâmet günü şâhit, (âsi olana) şefâatçı olurum. (Feyz-ül Kadir c.6, s.140)

İmdî e'imme-i muḥaddiṣīn ṭuruk-ı şattādan ziyāret-i kabir-i şerīf-i Nebiyy-i mükerrrem şallallāhu 'aleyhi ve sellem ḥaḳḳında taḥrīc ve rivāyet eyledikleri eḥādīṣ-i şaḥīḥa ḥadd-i tevātüre bālīg olmuştur ve emme'l-icmā' ziyāret-i kabir-i şerīf a'māl-ı ḥayrīn efdali ve Ḥaḳ Subḥānehū ve Te'ālā'ya teḳarruben ecellī olmağla meşrū'iyetini maḥāll-i icmā' olduğın İbn Ḥacer 'Asḳalānī¹⁰⁶ Şerḥ-i Buḥārīde naḳl eder ancak 'ulemā beyninde olan ihtilāf-ı ziyāretin vücūbiyyet ve mendūbiyyeti emrindedir. Ḥanefiyye katlarında derece-i vücūba ḳarībdır ve ba'z-ı Mālikiyye emr-i vācib ve ba'zıları sünen-i vācibeden 'add idüp ekşer selef ve ḥalef mendūbiyyetine zāhiblerdir. Pes imdî cümle-i şer'-i mübīn ve e'imme-i dīn naḳilleri icmā'-ı bilā-nizā' olduğın ekābir-i şāfi'yye'den İmām-ı Nevevī¹⁰⁷ [3^b] ve ḥanefiyyeden İbn Humām¹⁰⁸ emr-i ziyāret mücma'un 'aleyhdır deyu kitāblarında te'yīd-i icmā' etdiler ve amma'l-ḳıyās Ḥazret-i Nebiyy-i mükerrrem şallallāhu 'aleyhi ve sellem şühedā-yı Uḥud'ı ve ehl-i baḳī'i ziyāret ederlerdi ve ziyāret-i ḳubūr içün aṣḥāb ve ümmetine tenbīḥ buyurdıkları nice eḥādīṣ-i şaḥīḥa ile müsbetdir.

لا جرم زیارت قبور المؤمنین امر مسنون¹⁰⁹

olduysa vücūb ta'zīmī içün ol ḥazretin kabir-i mükerrremini ziyāret evlā ve elyāḳdır ve ziyāretten murād şān-ı kerīm-i nebevīye ta'zīm ve kabir-i şerīfī ḳatında Melā'ike-i ḥāffīn maḥzarında şalāt ü selām ile teberrük ḳaşd edenler rahmet-i 'azīm-i Raḥmān'a

¹⁰⁶ Ebu'l-Fazl Şihābüddīn Ahmed b. Alī b. Muhammed el-Asḳalānī (ö. 852/1449). Ünlü hadis âlimi ve hâfızı.

¹⁰⁷ Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî (ö. 676/1277) Hadis âlimi ve fakih.

¹⁰⁸ Kemālüddīn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamīd es-Sivâsî el-İskenderî (ö. 861/1457). Hanefî fâkihi, usul ve kelâm âlimi.

¹⁰⁹“Şüphesiz ki müminlerin kabir ziyareti sünnettendir.”

neyl ü vuşulları muḥakkaḳ olduysa ḥanābileden İbn Teymiye'nin¹¹⁰ ziyāret-i ḳabr-i şerīfî içün seferi taḥrīm-i kemāl-i ifrātındandır nitekim fuḫalādan ba'zılar emr-i ziyāret-i ḳabr-i nebevī ḳurbetdir ve

معلوم من الدين بالضرورة¹¹¹

dir. Cāḥid-i maḥkūmun 'aleyhi bi'l-küfürdür deyü te'essüfleri gibi ve İmām-ı Şa'bî¹¹² ve Neḥ'î¹¹³ raḥmetullāhi 'aleyhimānın ziyāret-i ḳubūr muḳteza-i kerāhatdir dēmeleri şāzdan ma'dūd kelām-ı vāḥīdir.

لا يلتفت اليه الا جماع غيرهم.¹¹⁴

¹¹⁰ Ebû Abdillāḥ Fahrūddīn Muhammed b. el-Hadīr b. Muhammed el-Harrānī (ö. 622/1225). Hanbelî fakihi, hatip ve müfessir.

¹¹¹ “Ma'lūm mine'd-dīn 'z-zarūreh”. Tercümesi: “Lüzumiyyeti dinden malumdur”.

¹¹² Ebû Amr Âmir b. Şerāḥīl b. Abd(illāḥ) el-Hemdānî eş-Şa'bî (ö. 104/722). Hadis âlimi, tâbiî.

¹¹³ Ebû İmrân İbrāḥīm b. Yezīd b. Esved en-Nehaî el-Kûfî (ö. 96/714). Muhaddis ve fakiḥ, tâbiî.

¹¹⁴ “Lā yeltefit ileyhi'l-icmā' ḡayrihim”: “Buhârî ve Müslim buna iltifat göstermemiştir”

Fa'sl-ı Evvel

Ol hâzret kabır-i şerîfinde hayy olup kendüye şalât ü selâm eyleyenleriniñ selâmını red [4^a] ve buña münâsib aḥbâr beyânındadır ve daḥı a'zam-ı fevâ'id-i ziyârettedir ki kabır-i şerîfi kâtında şalât u selâm eyleyen züvvârũñ selâmını semâ'-ı ḥaḳîkî ile işidirler ve bilâ-vâsiṭa redd-i selâm ederler ammâ kabır-i laṭîfin ğayrıda olunan şalât u selâm vâsiṭa-yı melek ile teblîğ olunduğına İbni Ebî Şeybe¹¹⁵ ve ğayrı rivâyetlerinde sened-i ceyyid ile vürüd etmişdir ki

من صَلَّى عليَّ عند قبري سمعته ومن صَلَّى عليَّ من بعيد أعلمته ومن صَلَّى عليَّ نائبا أبلغته¹¹⁶

ma'nâ-yı şerîfi ma'lûm ve İbni Ebî'd-Dünya¹¹⁷ ve Ebû Hureyre¹¹⁸ raḍiyallâhu 'anhu tarîķinden rivâyet ve tahrîc eylediğı ḥadîş-i şerîfinde ol hâzret buyurmuşlar ki.

إذا مر الرجل بقبر يعرفه فسلم عليه ردّ عليه السلام وعرفه وإذا مرّ بقبر لا يعرفه فسلم عليه ردّ عليه السلام¹¹⁹

ya'nî bir kimesne bildüğü kimseniñ kabri üzere mürür édüp selâm vërse sâḥib-i kabır anı bilüp redd-i selâm eder ammâ bilmedüğü kimesne kabrinden daḥı mürür édüp selâm vërse ol daḥı redd-i selâm eder demek olur imdî sâir mü'minîn içün bu kerâmet muḥaḳḳaḳ oldıysa serîre-dân-ı 'âlem-i şühüd şāḥib-i maḳām-ı Maḥmūd 'aleyhis's-

¹¹⁵ Ebû Bekr Abdullāh b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrāhîm el-Absî el-Kûfî (ö. 235/849) el-Muşannef adlı eseriyle tanınan hadis hâfızı, müfessir ve tarihçi.

¹¹⁶ Tercümesi: “Kabrimin yanında, benim için okunan salevatı işitirim. Uzak yerlerde okunanlar bana bildirilir.

¹¹⁷ Ebû Bekr Abdullāh b. Muhammed b. Ubeyd el-Kureşî el-Bağdâdî (ö. 281/894) Çok sayıdaki eseriyle tanınan muḥaddis, mutasavvıf, eğitimci ve Hanbelî fakihî.

¹¹⁸ Ebû Hüreyre Abdurrahmân b. Sahr ed-Devsî (ö. 58/678) Çok hadis rivayet etmesiyle tanınan saḥâbî.

¹¹⁹ Tercümesi: “ Kişi, tanıdığı bir kimseye kabrinin başından geçerken selâm verirse, ölü selâmını alır ve onu tanır. Tanımadığı bir kimsenin kabrinin yanından geçerken selâm verirse, ölü, selâmını alır.

selāmullāhu'l-ma'būd hakkında [4^b] evlā bi't-ṭarīḳdir bu maḳāmda İbn Teymiyye-i Hanbelī munşifāne tahkīkī eder ki

انَّ كُلَّ الْمُؤْمِنِينَ إِذَا سَلَّمَ عَلَيْهِمُ الرَّائِرُ عَرَفُوهُ وَرَدُّوا عَلَيْهِ السَّلَامَ فَإِذَا كَانَ هَذَا فِي أَحَادِ الْمُؤْمِنِينَ فَكَيْفَ بِسَيِّدِ الْمُرْسَلِينَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ¹²⁰

naḳluhū 'Aliyyū'l-Ḳārī ve nice evliyā'ullāhdan kimesneler ḳabr-i şerīf-i nebevīde selām vërdiklerinde ḥicre-i laṭīfeden redd-i selāmi gūş eylemişlerdür. 'Abdu'l-vahhāb Şa'rāwī¹²¹ ṭabakāt-ı aḥbārda¹²² nice aḥbār zıkr etmiştir *fe'l-yurāci'hā* Şihābu'd-dīn Hafācī şerḥ-i şifāda naḳl eder ki Sulṭānu'l-'Ārifīn Şeyḥ Aḥmed er-Rifā'ī¹²³ ḳuddise sirruhū her sene ḥuccācla Ravza-yı Muṭāhhara'ya irsāl-ı selām ederlerdi vaḳtā ki bizzāt ziyāret-i şerīfe müyesser olup muvācehe-i şerīfede bu ebyātı inşā eyledi. Şi'r

في حالة البعد روعي كنت أرسلها
تقبل الارض عني فهي نائيتي
وهذه نوبة الاشباح قد حضرة
فامدد يدك لكي تحصى بها شفهي¹²⁴

ya'nī ḥālet-i bu'dımda rūhumı irsāl ederdim niyābeten gelüp ḥuzûr-ı şerīfnde yër öperdi. Şimdi nevbet-i cesedim gelüp ḥāzır oldu yā Resûlallāh mübārek dest-i şerīfîn

¹²⁰ Tercümesi: “Bütün müminler ziyaretçi selam verirse, onu tanırılar ve selamını iade ederler. Eğer bu müminler içinse nasıl ki peygamberlerin efendisi -Allah'ın salâtı ve selamı üzerine olsun- için geçerli olmasın.”

¹²¹ Ebû'l-Mevâhib (Ebû Abdirrahmân) Abdülvehhâb b. Ahmed b. Alî eş-Şa'rânî el-Mısrî (ö. 973/1565) Mısırlı âlim ve sûfî.

¹²² Tam adı Levâḳıḥu'l-Envârî'l-Ḳudsiyye fî Ṭabakāti'l-'Ulemâ' ve's-Şûfiyye'dir (Levâḳıḥu'l-Envâr fî Ṭabakāti'l-Aḥyâr). Eṭ-Ṭabakātü'l-kübrâ diye tanınan eserde müellif sahâbeden itibaren kendi dönemine kadar 420'nin üzerinde âlim ve sûfînin biyografisine yer vermiştir. Bir tabakat kitabı olmakla birlikte eser tasavvuf terimlerini de ihtiva etmektedir.

¹²³ Seyyid Ahmed b. Alî el-Mekkî b. Yahyâ er-Rifâî (ö. 578/1182) Rifâiyye tarikatının kurucusu.

¹²⁴ “Fî ḥālet-i bu'di rūḥi küntü'rsiluhâ
Tuḳabbilu'l-arz 'annî fehiye nâ'ibeti
Ve ḥāzihî nevbete'l-eşbāḥ ḳad ḥaḍarat
Femdüd yedeyke likey taḥza bihā şefehî”

“Uzakta iken ruhumu gönderirdim
Benm yerime toprağını öpsün o benim vekilimdir
Ve bu hayaletin nöbeti gelmişken
Eliniz uzatın ki dudağım şenlensin”

uzat kim şefeteynim dağı dest-i pūsuñla hişşe-mend olsun dediklerinde [5^a] hemān hücre-i muḳaddeseden dest-i sa'ādet-pūsları zāhir olup 'Ārif-i Billāh Rifā'ī taḳbīl eyledi:

فهنيئاً له ثم هنيئاً¹²⁵

kezā zekerahū Sinanū'd-dīn er-Rūmī ḳuddise sirruhū rubā'ī 'izzī muraşşa'-ı tāc-ı vūzerā-i eskūfla iki derbān olup bu şems ve ḳamerdir. Türbe-i şāh düğüne biri aḫşam gelür ve birisi seher ve dağı Yezīd ḡayr maḡfūrun leh imāretinde Medine-i Münevvere muhāşara olunduğı eyyāmda Mescid-i Nebevīde iḳāmet-i şalavāt olunmayup ezān okunmadı. Ḥazret-i Sa'īd bin el-Müseyyeb¹²⁶ buyurur ki ben dāḡil-i mescid-i şerīf idim ve duḡūl-ı evḳāt-ı şalavātı bilmezdim illā dāḡil-i ḳabr-i mūkerremden ezan ve iḳāmet işidüp vaḳt-i şalavātı anıñla bilürdüm deyu buyurmuşlar

كما قاله¹²⁷

Aliyyū'l-Ḳārī fi'd-dürreti su'āl olunursa ki ḡadīs-i şaḡīḡde vārid oldu.

ما من احد يسلم علي الا رد الله علي روحي حتى اردد عليه¹²⁸

ya'nī bir eḡad yokdur ki benim üzerime selām eyleye illā'llāh Te'ālā benim rūhumu redd eder ve ben dağı selāmı aña redd ederim demekle rūḡ-i şerīfleri cesed-i laṭīfleriyle ittiḡād her bār olmayup ve 'adem-i istimrār ḡayātı muḳtezā olmak fehm olunur bu ise ḡilāfu mā sabāḡ görinüyor Celāle'd-dīn El-Suyuṭī [5^b] 'aleyhi'r-raḡme ḡadīsde mezkūr

¹²⁵ “Fehenī'en lehū şümme henī'en.” Tercümesi: “Helal olsun”.

¹²⁶ Ebū Muhammed Saīd b. el-Müseyyeb (el-Müseyyib) b. Hazn el-Kureşī el-Mahzûmî (ö. 94/713) Medineli meşhur yedi tâbiîn fakihinden biri.

¹²⁷ “keme ḡakāhu”: “dediğı gibi”

¹²⁸ Tercümesi: “Her kim bana salātü selām getirdiğı zaman, onun selāmını almam için Allah Teâlâ ruhumu iade eder.”

olan redd-i rūḥda üç vechile te'vīl-i ma'nā ve def'-i eşkāl buyurur ki evvelā redd-i rūḥdan murād redd-i ma'nevī ola zīrā rūḥ-ı şerīfleri şühūd-ı ḥazret-i ilāhiyye ile müşteğile olup selām verildiği hâlde mele-i a'lā 'āleminde bu 'āleme ikbāl eyleyüp derk-i selām ve reddi ḥaşıl ola bu ḥuşuşda aḫtār-ı arzdan ol ḥazret üzerine verilen salavāt ittişāline nazār ile küllī istiğrāk-ı zamān lāzım gelmez zīrā 'ālem-i berzah ve āḫiret 'uḫūl ile derk olunmaz.

لا يمكن أن يدركه العقل قياساً¹²⁹

Şāniyen ruhdan murād aña müvekkel olan melek ola. Şalişen mecāzen sürūr murād ola ve ma'lūm ola ki cemī' enbiyā 'aleyhimü's-selām ḥazret-i şerīflerinde aḫyā ve merzūklardur ve 'ecsād-ı laṭīfelerin arz ekl etmez nitekim ḥaber-i şaḫīḥde vārid olmuşdur

إن الله حرم على الارض ان تأكل لحوم الأنبياء¹³⁰

ve daḫī 'ulemā ve şühedā bu kerāmet ile mükerrerlerdir ve fī-cem'i'l-Beyḥaḫī

قال النبي صلى الله عليه وسلم الانبياء احياء في قبورهم يصلون¹³¹

bu ma'nāyı mü'eyyid olur

أما انا اكرم على ربي من ان يتركني في قبوري بعد ثلاث¹³²

¹²⁹ “Lā yümkinü en yüdrikehü'l-'aḳl kıyasen”. Tercümesi: “Kıyasla akıl idrak edecek değildir”.

¹³⁰ “İnnallāhe ğarrama 'ala'l-arḫi en te'küle luġūme'l-enbiyā” “Allah, peygamberlerin bedenlerini çürütmeyi toprağa haram kıldı.” (Ebû Dâvûd, Salât 201, Vitr 26. Ayrıca bk. Nesâî, Cum'a 5; İbni Mâce, İkamet 79, Cenâiz 65.)

¹³¹ “Ḳāle'n-Nebi şallallahü 'aleyhi ve sellem el-enbiyā aġyā'un fi ḳubūrihim ve ḥüm yüsallün” Peygamber Efendimiz sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdular: “Peygamberler kabirlerinde diridirler, namaz kılarlar.”

¹³² Tercümesi: “ Yalnız rabbim benim hürmetimden beni üç günden fazla tutmaz”.

deyu nakl olunan [6^a] hadīs mevzū'dur ve İbnü'l-Müseyyeb hâzretinden rivâyet olunan haber ki

ما مكث نبي في الارض اكثر من اربعين يوماً¹³³

ya'nî bir nebîyyu ba'de'l-vefât kırk günden ekşer yer yüzünde mekş etmez bu kelâm dahı şaḥîḥ olmaz İmām Beyḥakî buyurur ki bu haber şaḥîḥ olduḡu ḥâlde ma'nâsı demek olur ki enbiyâ 'aleyhimü's-selâm kabirlerinde kırk günden ziyâde namâz kılmaksızın terk olunmazlar ya'nî kırk gün mürûrundan sonra *kemâ fî-ḥālî ḥayevâtihim beyne yedeyillah* namâz ile meşḡul olurlar deyu tevcîḥ êtdiler tenbîḥ ma'lûm ola ki ḥacc-ı şerîf ve ziyâret-i ravza-i münîf kaşd edenler evvel ḥac ile mi bed' etmek efḍaldır yâḥûd ziyâreti taḡdîm etmek mi ercaḥdır. 'ulemâ ihtilâf êdüp cumhûr-ı ḥaccile ibtidâ êtmegi tercîḥ êtdiler. Nitekim İmām Aḥmed-i Ḥanbel raḥmetullâhi 'aleyh e'imme-i tâbi'inden 'Aṭâ' ve Mücâhid ve Neh'î raḥimehumullâhdan isnâd ile buyururlar ki

إذا اردت مكة فلا تبدأ بالمدينة واجعل كل شي لمكة تبعاً¹³⁴

ya'nî kaçan ḥac murâd êdersen Medîne ile bed' êtme belki eşnâf ḥayrın cümlesin Mekke'ye teb' ḡabl demekdir ammâ tâbi'inden 'İlkime ve 'Ömer ve İbni Meymûn ve Esved raḥimehumullah Medîne-i Münevvere ziyâreti ile ibtidâ êtmege fâ'illerdır. Cümle [6^b] evlâ budur ki si'a-i vaḡt olurısa ziyâret kabir-i laṭîf taḡdîm olunmaḡ evlâ ve aḡsendir belki ḥac eyledikden şoñra ba'z-ı mevâni' iḡtizâsıyla teveccûḥ-i ziyâret müyesser olmaya ve ziyâret-i şerîfeyi taḡdîm ḥaccın maḡbûliyyetine vesîle-i 'azîmedir

¹³³ “Tercümesi: “Peygamberler kabirlerinde (kırk veya) üç günden fazla bırakılmazlar. Sura üfürülünceye kadar huzur-ı ilâhîde namaz kılarlar”.

¹³⁴ Tercümesi: “Mekke'yi kast ettiḡinde Medine'yle başlama ve her şeyi Mekke'nin ardına bırak”.

deyu Mevlānā ‘Aliyyü'l-Ḳārī evleviyyet zıkr etmişdir lâkin İbn Humām buyurmuşlar ki hac farz-ı ‘ayn olduğu cihetden haccile ibtidā olunmak münāsibdir ziyāret hacca müşenne kılınmak gerekdir.

تمام الحج أن تقف المطايا على ليلى وتقرئها السلام¹³⁵

eger su’āl olunursa seyyidü’l-‘ālemīn ve ḳā’il

كنت نبياً وآدمَ لمنجدل بين الماء والطين¹³⁶

hazretleri t̄inet-i Ka’be’den halk olup ve her eḥad halk olunduğu maḥalde defn olunduğu müşbet iken Ka’be’de defn olunmayup Medīne’de defnine hikmet nedür ma’a hāzā ekşer ‘ulemā Mekke’yi Medīne üzere tafzīl etmişlerdür. Cevāb budur ki ‘ārif Sühreverdī ḳuddise sirruhū ‘Avārifü’l-Ma’ārif’de İbn ‘Abbas raḍiyallāhu ‘anhumādan naql ve rivāyet eder Hazret-i Peyğamber şallallāhu ‘aleyhi ve sellem sırrı arz olan Ka’be-i Mükerrema t̄inetinden halk olup tekvīne aşl oldu. Vaḳtā kim t̄ufān zuhūr eyledi mevce-i t̄ufān arz-ı Ka’be’den türbe-i Muḥammediyye’ye ref’ edüp Medīne-i Münevvere’de maḥall-i [7^a] ḳabr olan mevzi’-i pür-envāra naql eyledi ve fil-ḥaḳīḳa halk olunduğu t̄inet-i aşliyelerine defn olundu deyu taḥḳīḳ buyurmuşlardur ve naql-i mezkūrı ‘ulemā istiḥsān edüp mü’ellefātında hikāyet buyurdılar ve bu haber sıḥḥat eşeri mü’eyyid olur hikāyedendir ki ‘Aliyyü'l-Ḳārī Dürre’sinde naql buyurmuşlar ki Hazret-i Emīnullāh Süleymān ‘aleyhi’s-selām Medīne-i Münevvere’de

¹³⁵“Tamāme'l-hac en taḳife'l- “Haccın tamamlanması için meṭāyā ‘ale'l-leyl ve tuḳri'h's- kervanlar dururlar ve Leyla’ya selam selāma” verirler.”

¹³⁶ Küntü nebiyyen ve Ādem le-müncedeli beyne’l-māi ve’ṭ-ṭīn.

Cenāb-ı Hābībullah Muḥammed ṣallallāhu ‘aleyhi ve sellem ḥāzretlerinūn ḳabr-i şerīfi mevzi’ini ziyāret edüp taḥḳīḳan nebiy-yi āḥirü’z-zamān ḳarīben bu maḥalde defn olunur deyu aḥbār-ı benī İsrail iḥbār eyledi ve anlardan dört yüz nefer kimesne bi’şet-i Muḥammediye ve hicret-i Aḥmediyye’yi muntazırın olmak içün Medīne’de tavaṭṭun etmişler idi. Vaḳtā ki ol ḥāzret ba’ş olunup anlara hicret ḳıldı anlar inkār etdiler

فلعنة الله على الكافرين¹³⁷ كما ذكره الخفاجي في نسيم الرياض¹³⁸

ve dahı ol ḥāzretin Mekke’den ba’īd maḥalde efrādı faẓl-ı azīmi izḥār ve işāret olup dahı tābi’ olmayup matbū’ olduğına işāret içündür deyu ‘ulemā taḥḳīḳ buyururlar

والله أعلم بحقيقة الحال في هذا المقال¹³⁹

¹³⁷Fela’netullahi ‘ale’l-kāfirīn “Kendilerine ellerindekini (Tevrat’ı) tasdik eden bir kitap (Kur’an) gelince onu inkār ettiler. Oysa daha önce (bu kitabı getirecek peygamber ile) inkārcılara (Arap müşriklerine) karşı yardım istiyorlardı. (Tevrat’tan) tanıyıp bildikleri (bu peygamber) kendilerine gelince ise onu inkār ettiler. Allah’ın lâneti inkārcıların üzerine olsun”. (Bakara Suresi, 89. ayet)

¹³⁸ “Kemā zekerehu’l-Ḥafācī fi Nesimi’r-Riyāḍ” “Ḥafācī Nesimi’r-Riyāḍ kitabında zikrettiği gibi”

¹³⁹ “V’allāhu a’lem bi-ḥaḳīḳati’l-hāl fī-hāza’l-maḳāli” “Allah bu sözde olan hakikat halini bilir”

Faşı Sānı

Zā'iriñ [7^b] hürücundan Medīne-i Mu'aṭṭara'ya duḥūluna degin lāzım olan ādāb beyānındadır 'ulemā raḥimehumullah buyururlar ki şedd-i riḥalle ve şalavāt ve i'tikāf ile taḳarruba niyyeti ziyārete niyyet ile bilece eylemek zā'ir üzerine müstaḥabdır zīrā şedd-i riḥal olunan mesacid-i şel[ā]şenin birisi Mescid-i Resūlullāh şallallāhu 'aleyhi ve sellemdir nitekim ḥadīş-i şerīfde vārid oldı.

لا تشد الرجال إلا لثلاثة مساجد المسجد الحرام ومسجدي هذا والمسجد الأقصى¹⁴⁰

Lākin İbn-i Hümām 'aleyhi'r-raḥme dēr ki bu 'abd-ı za'īfın 'indinde evlā olan ziyāret-i ḳabri Nebī 'aleyhi's-selām içün tecrīd-i niyyetdir ya'nı ancak ziyāret içün niyyet edüp āḫir-i niyyet zamm etmemekdir. Meger ziyāret-i ḳabr-i şerīfden şoñra tekrāren ziyāret müyesser ola veya mescid-i şerīf ziyāretine ḳudūm ḥāşıl ola. Ol zamān cümleye bile niyyet lāzımdır ve illā tecrīdi niyyet-i ta'zīm ve tecbīl tezāyüdi icāb ettiğičün niyyeti ancak ziyārete tahşīş ve niyyāt-ı sā'ireden tecrīd ensebdir. Nitekim zāhir-i ma'nā-yı ḥadīş tecrīd-i niyyeti iş'ār eder.

من جائي زائراً لا يعمله حاجة إلا زيارتي كان حقاً علي أن أكون له شافعاً يوم القيامة¹⁴¹

ve bu 'ācilden ba'z-ı meşāyih-ı kirām ḥac eylediklerinde ziyāret [8^a] ḳabr-i şerīf etmeyüp maḥşūş ḳabr-i şerīf içün sefer-i āḫir ve mücerred ziyāreti şedd-i raḥl ederler idi şey'en āḫara teb' bulunmasun deyu ammā İbn Ḥaceri'l-Mekkī 'aleyhi'r-raḥme dēr

¹⁴⁰ “Lā tüşeddü'r-riḥāl illā li-şelāşeti mesācidī'l-mescidi'l-ḥarām ve mescidi hāzā ve'l-Mescidi'l-Aḳsā”. Tercümesi: “Üç mescitten ma'adā hiç bir mescit ziyareti için yola çıkılmaz, bunlar: Benim şu mescidim, Mescid-i Haram ve Mescid-i Aksâ'dır.” buyurmuşlar.

¹⁴¹ “Men cā'enī zā'iren la ya'meluhū ḥāceten illā ziyāretī kāne ḥaḳḳan 'aleyye en eküne lehu şefī'an evme'l-ḳiyāme”. Tercümesi: “Hz. Peygamber (s.a.a): Kim gönlünde beni ziyaretten başka hiçbir düşünce bulunmaksızın beni ziyarete gelirse kıyamet günü ona şefaatçi olmak benim üzerimde bir hak olur”.

ki hadîşde mezkûr olan *la ya'meluhû hâceten illâ ziyâreti* kelâmından murâd ziyârete ta'alluk etmeyen şey'e kaçddan ictinâb fehmi olunur ve illâ Mescid-i Nebeviyye'de i'tikâf ve ona şedd-i rahl ve ziyâret-i kubûr-ı aşhâb ve Mescid-i Müteberrike'ye kaçd-ı ziyâret şefâ'at-i mev'ûdeye mâni' degildür deyu tanşîş ve niyyâtın ma'iiyyetin ta'mîm ve tecvîz eder ve dahı 'ulemâ ziyârete zâ'ir teveccüh murâd eyledikten istişâde ve istiğâre müstağabdır dediler zîrâ hadîşde vârid oldu.

ما ندم من إستشار وما خاب من إستخار¹⁴²

tembihinden fehmi olunan budur ki istiğâre ve istişâre aşıl ziyâretde olmayup belki ziyâretten neş'et eden umûra ta'alluk eden şey'e olmuş ola ve illâ emr-i ziyâret mahz-ı haber ve *birrin ve müstağnin ani't-teşâvurdur* zâ'ir üzerine vâcib olan eşnâ-yı teveccüh seferinde Hâk Te'âlâ'ya tevbe edüp üzerinde olan hûkûkî kaza idi haqqullâh olsun [8^b] ve hâk 'abd olsun zîrâ hûkûkî kazâ sünnet üzerine muğaddemdür ve hurûcında yevm-i işneyn ya hamîsi ihtiyâr ede ve fuqarâya taşadduk ede ve şulehâ ve aşdıkâ ve 'iyâlini

أستودع الله دينكم وأمانتكم وخواتيم أعمالكم¹⁴³

deyü vedâ' eyleye ve onlardan du'â-yı hayrî iltimâs edüp dâbbeye ruqûbunda

بسم الله الحمد لله الذي سَحَّرَ لَنَا هَذَا وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِنِينَ، وَإِنَّا إِلَى رَبِّنَا لَمُنْقَلِبُونَ اللَّهُمَّ اطْوِ لَنَا بُعْدَهُ وَهَوِّنْ عَلَيْنَا السَّفَرَ اللَّهُمَّ إِنَّا نَعُوذُ بِكَ مِنْ وَعْثَاءِ السَّفَرِ وَكَآبَةِ الْمُنْقَلَبِ وَسُوءِ الْمُنْظَرِ فِي الْمَالِ وَالْأَهْلِ وَالْوَلَدِ¹⁴⁴

¹⁴² Tercümesi: "İstişâre eden pişman olmaz, istiğâre eden de mahrum kalmaz."

¹⁴³ Tercümesi: "Sizin dininizi, emânetlerinizi ve amellerinizin sonuçlarını Allah'a emânet ediyorum".

¹⁴⁴ Tercümesi: "Bismillâh, bunları bizim hizmetimize veren Cenâb-ı Hakk'ı tesbih ve takdis ederiz; O yüceler yücesidir, her türlü eksiklikten münezzehtir. Allah lütfetmeseydi biz buna güç yetiremezdik. Muhakkak ki biz sonunda Rabbimize döneceğiz." (Zuhurf Suresi, 13-14. ayet) Allah'ım, bu yolculuğumuzda senden her türlü iyilik, hayır, takva ve hoşnut olacağın ameller istiyoruz. Allah'ım, bu

ve yüksek maḥallere şu'ūd ettikde veya bir vādīye nüzūl ettikde teşbīḥ eder veya bir menzile nāzil olduğda iki rekāt namāz kıla ve eşnā-yı teveccühünde şalavāt ve selāmı ikşār etmek müsteḥabdır ve Medīne-i Münevvere'ye her bār ḡarāmı ziyāde ola ve eşcār-ı Medīne veya Ḥarem-i Şerīf'e nazar-düş olduğda şalavāt ve selāmı ziyāde ede ve ziyāret-i şerīfe kendine teshīl ve ḡabūl eylemek ḡaḡḡında Ḥaḡ Te'ālā'ya tazarru' ve du'ā kıla ve ol ḡazrete ikşār şalāt ve selāmı teraḡḡı-i muḡabbete dāl ve ḡuşūl-ı şefā'ate [9^a] mü'eddī ve mütekeffildir nitekim ḡaberde vārid oldı

مَنْ صَلَّى عَلَى عَشْرٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ مِائَةً وَمَنْ صَلَّى عَلَى مِائَةٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ أَلْفًا وَمَنْ زَادَ صَبَابَتًا كُنْتُ لَهُ
شَفِيعًا وَشَهِيدًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ¹⁴⁵

ve daḡı salāvātı ve selāmı cehrī eylemek efḡaldır mükerrer ya ḡafī yāḡud āḡır kimesneyi işḡāl etmemek için ḡafī eyleye ve'l-ḡaşıl Ḥazret-i Peyḡamber şallallāḡu 'aleyhi ve selām nüzūl ettiḡi ve namāz kıldıḡı müşāhede ve mu'āhede gördükçe şalavāt ve selāmı ziyāde eyliye ve ol ḡazrete menşūb olan aşārı ve mesācid ve ābārı ziyāret etmek müsteḥabdır gerek 'aynī bilinsün gerek ciheti bilinsün müsāvidir kezā fī Dürreti'l-Maẓiyye li-'Aliyyü'l-Ḡarī ve ziyāreti lāzım olan mesācid-i müteberrike on beşe ḡarībdır biri Ten'īm'de Mescid-i 'Āiše raḡıyallāḡu 'anhādur ve yine ona üç mīl ḡarīb maḡalde Mescid-i Serīf'dir ezvāc-ı ṡāhirātdan Meymūne raḡıyallāḡu 'anhānın ḡabr-i şerīfī bu maḡaldedir ve biri daḡı Mescid-i Merra'z-Zuḡrāndur buḡa Mescid-i

---

seyahatimizde bize kolaylıklar ihsan eyle, mesafeleri bize yaklaştı. Allah'ım yolculuk boyunca bizim sahibimiz, arkada kalan çoluk çocuğumuzu da görüp gözetin sensin. Allah'ım, yolculuğun meşakkatinden, tasalı, kederli, kırık dökük, morali bozuk ve buruk bir duruma düşmekten, mal, aile ve çoluk çocuğun kötü bir hale maruz kalmasından sana sığınırız.”

¹⁴⁵ Tercümesi: “Kim bana bir salat getirirse, Allah ona on salat (rahmet) eder, on günahı silinir, on derece de yükseltilir”. “Kim bana bir salat getirirse, Allah ona on salat (rahmet) eder, on günahı silinir, on derece de yükseltilir.”

Feth d rler ve biri dağı H l    demekle ma r f mevzi dedir ve biri dağı H l     akabesi yanındadır ve biri dağı ihr ma girilen R bi a da  alemeyn  alemeyn-i evvelinde ve biri dağı  ahirinde ve biri [9^b] dağı  ar   in c nib-i yes rında    m l ma alli bi rdedir ve biri dağı Mescid-i Bedr dir anu   ar binde H zret-i Pey amber  allallah   aleyhi ve sellem  ar    bin  eylediler ve yanında bir ba ar ve bir mescid dağı vardır ve dağı Bedr e v   l oldu da ol ma alde  eh d olan   hed -y  a   b-  kir ma sel m v re ve Bedr e sebep tesmiye anda olan bi ri  ismid r y   d ol bi ri  afr  den kimesneni  ismi ola vey   d bi ri  di er meyli i ve  af -y   b  oldu i i  nd r ve bir riv yetde hicreti  ikinci senesi Rama  n n  ikinci g ni  az ya     lup bedr-i  amer ol mevzi de g r ldi  nden n    Bedr ile tesmiye olmu  ola ve dağı  y t-  Bedr den b  iye el  n Mekke ye m teveccih olan  ucc c n ba   s  Yemen c nibinden  abl  v z  m   bihi  ad  i idirler  m m-  Merz     buyurur ki ben tecr be  td m ta    -i  avt-   able m   bih  v z i i[t]dim¹⁴⁶ l kin herkesin mesm    olmaz deyu na l  der ve  bn H ceri l-Mekk   er -i  as de-i Hemzeviyye de bi z-z t tecr be ve sem  n  na l  der kez lik    bi  l-mev hib dağı b ylece ta    -i vuk    tdiler amm  Aliyy  l-K r  kaziy e-i mezk reyi ¹⁴⁷                                                 [10^a] m  ayyed olması       r ve mes cid-i m teberrikeden biri dağı Mescid-i  af    r,     beden Eb   Ubeyde  bn  l-H ri  ra  yallah   anh   az -y  Bedr den mecr  en bu ma alle gel p vef t  tm    r ve bunda med  nd r ve biri dağı Rav   nih yetinde Mekke ye m teveccih olan kimesneni  c nib-i yem ninde taraf-  cebelde v     Mescid-i Gaz le demekle me    r r ol   zret  allallah   aleyhi ve sellemi  bu ma alle n z l  ve

¹⁴⁶        eklinde yaz lm  

¹⁴⁷ Terc mesi:      larda nakledilmi  olan akla oymayan .

namāz kıldığı ve mu'cize-yi ğazāle vukū'ı müşbetdir ve biri dahı Mescid-i Ravḥādır Medīne'den otuz kırk mīl maḥalde beyne'l-ḥaremeyn vāķi' olmuşdır ve bi'r-i Ravḥā'da peygamber aleyhi's-şalātü ve's-selām namāz kıldığı muḥakkaḳdır ve biri dahı Ravḥā'dan aşığı 'ırķu'z-zabye demekle meşhūrdur mescid-i şerīfdır. İmām Tirmizī rivāyetinde Resūl-i Ekrem şallallāhu 'aleyhi ve sellem Vādī-i Ravḥā'da namāz kılop şu mescidde yetmiş peygamber namāz kıldı deyu buyurdıkları resīde taḥķīḳdır ve biri dahı şeref-i Ravḥā'da mescid-i kebīr ve yine bir mescid-i şağīrdır ve bunda dahı namāz kıldıkları menķūldır ve ḳubūr-ı şühedā bu maḥaldedir. Medīne cānibine zāhib olan kimesneniñ ḥāffe-i tarīkde [10^b] cānib-i yesārına düşer kezā *Fi'd-dürreti* ve *Tāriḥü'l-Medīne* li's-Seyyid ve dahı Ḥarem-i Medīne'ye ru'yet kaşdıyla nāsıñ cebel üzerine şu'ūdı emr-i mesnūndan olduğın İbn Ḥacer Mekkī zıkr ider ve ḥalka ḥuşū' ve tevessül ve teşevvük İraş eyleyüp ḥayra vesīle olduğiçün ye's yokdur pes ve sâ'ir içün ḥükm-i meḳāsıd cārīdır.

Ebu'l Fazle'l-Cevherī Medīne-i Münevvere'yi gördükde bu ebyāt-ı şevķ-engīzi inşād buyurdılar:

رفع الحجاب لناظري	قمر تقطع دونه الاوهام
واذا المطي بنا بلغن محمدا	فظهورهن على الرجال حرام ¹⁴⁸

¹⁴⁸ Rufi'a'l-Ḥicāb lenā felāḥe li-nāziri
 Ḳamerun tuḳaṭṭa' dūnehe'l-evhām
 Ve iza'l-Maṭiyye binā belagne Muḥammeden
 Fezuhūrahunne 'ala'r-ricālī ḥarām

Güzümün önünden perde kalktı
 Ay ki onsuz yanılmalılar kesilir
 Kervanlar Muhammed'e ulaştırdığında
 Erkeklere görülmeleri haram kılar

ve ziyâret ile teberrük olunan mesâcid-i laîfeden biri dağı Mescid-i Zî'l- Hûleyfedir Hâzret-i Nebiyy-i Muhterem şallallâhü 'aleyhi ve sellemiñ bu maħalle nüzülü ve ihrâmı ve edâ-yı salâtı mervîdir ve biri Zi'l-hûleyfeye qarîb Mescid-i Mu'arrisdür ve ta'rîs evvel-i leyl veya âhir-i leyl ya mutlaķa gice ile bir maħalle nüzül dimekdir ve İmâm Sebkî 'aleyhi'r-raħme bu mescidde şalavat sünnet-i mü'ekke de olduğın taşrîh ider zîrâ ol hâzret şallallâhü 'aleyhi ve sellem hac ve 'umreleri 'avdetinde Baḥḥâda inâḥa buyurur namâz kıları diyü İbni 'Ömer [11^a] raḍiyallâh 'anhumâdan mervîdür ravâ El-buhâri fî tarîhihî.

عن سعد رضي الله عنه أنه قال كنا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم بالعريس فقال لقد أوتيت فقبل لي إنك بالواد المبارك يعني العتيق¹⁴⁹

ve cümleyi ta'zîmden biri dağı Medîne-i Münevvere kırbına vâşıl oldukda sür'atle bu dimekdir dâbbe üzerinde olursa dağı dâbbeyi taḥrîk eyleye. Şi'r:

ولو قيل للمجنون أرض أصابها¹⁵⁰ بار ثرى لىلى لأنجواسرعا

ve kıviyyü'l-bünye olanlar Medîne'yi ya ḥarem-i resûli gördükleri ḥalde dâbbe ve raḥilelerinden nüzül idüp mâşiyen revâne olmak mesnündür nitekim vefd-i 'Abdulkays Resûl-i Ekrem şallallahü 'aleyhi ve sellem hâzretleriniñ ru'yetlerinde kendülerin bilâ-inâḥa raḥilelerden ilkâ itmişler ve duḥûl-i Medine içün ğusl étmeği e'imme-i mezâhib-i erba'a taşrîh buyurmuşlar ve cümle-i sünen duḥûlden biri şiyâb-ı

¹⁴⁹ Tercümesi: “İbn Ömer (r.a.) şöyle haber vermiştir: Resulullah (a.s.) Zü'l-Huleyfe'deki konaklama yerinde iken (Allah tarafından bir melek gönderildi) kendisine “Sen mübarek Batha'dasın (Batha vadisinde)” denildi.

¹⁵⁰ Velev kıle li'l-Mecnûni Arzin esâbehâ | Mecnun'a Leyla'nın temas ettiğı toprağı belirtirse
Ġubâra şerâ Leylâ le-encâ ve esra'a | Temas ettiğı toprağa kışarak giderdi.

أجهل لي في قلبي نورا وفي سمعي نورا وفي بصري نورا وفي لسانينورا وأجعل عن يميني نورا وعن شمالي
نورا واجعل من فوقني نورا ومن تحتي نوراً اللهم إني أسألك بحق السائلين عليك وبحقي ممشاي هذا اليك فإني
لم أخرج اسراً ولا بطراً ولا رياء ولا سمعة فإني خرجت إبتغاء مرضاتك وإتقاء سخطك ان تنقذني من النار
وأن تغفر لي ذنوبي إنه لا يغفر الذنوب الا أنت¹⁵²

lāyık olan budur ki bu du‘ā-yı şerīfī okumağa himmet eyleye huşūşan mesācidi
müteberrike ziyāretlerinde müdāvemet olına ve bu du‘āyı okuyan kimesne içün yetmiş
biñ melek mü’ekkil olup aña istiğfār ederler ve Hāḫ te‘ālā mezīd ikrām ve in‘āmla ānı
ḫabūl eder deyü ḥadīş-i şerīf vürūdını ‘Aliyyü'l-kārī Dürretü'l-Maḍiyye’de ĩrād
buyurmışlardır [12^b] ve dahı Medīne-i Münevvere’niñ aẓm-i şānın ḫalbine ihzār idüp
kemāl-i huşū’ ve ādāb ve sulṭān-ı kevneyn şallallāhü ‘aleyhi ve sellem ḫazretleriniñ
zamān-ı nübüvvet ve ‘aşr-ı risāletine erişmeyüp ‘ālem-i dünyāda ‘adem-i ru’yetine
taḥassür ve te’essüf ederek ‘ālem-i ‘uḫbāda liḫā-yı şerīfiyle teşerrüfen ricā ederek
Medine-i Mu‘aṭṭara’ya duḫūl cümle ādābtandır imām Mālik raḍiyallāhü ‘anhu ḫazreti
Medīne esvāḫında aṣlā dābbeyi rukūb etmezdi sebebinden su‘āl olunduḫda şol

---

¹⁵² Tercümesi: “Allah’ın adıyla. Maşallah. Çok yüce ve çok büyük Allah’ın himayesine sığınmaktan ve O’nun yüce kudretinden yardım dilemekten başka bir amacım yoktur. Ondan başka kuvvet ve kudret sahibi yoktur. O’na dayandım, O’na güvendim. "Rabbim! (Gireceğim yere) doğruluk ve esenlik içinde girmemi sağla. (Çıkacağım yerden de) beni doğruluk ve esenlik içinde çıkar. Katından bana yardımcı bir kuvvet ver. Allahım! Kalbime bir nur, kulağıma bir nur, gözüme bir nur, dilime bir nur, sağıma bir nur, soluma bir nur, üstüme bir nur, altıma bir nur ver! Allahım! Kalbime bir nur, kabrime bir nur ver; önüme bir nur, arkama bir nur ver; sağıma bir nur, soluma bir nur ver; üstüme bir nur, altıma bir nur ver; kulağıma bir nur, gözüme bir nur ver; saçıma bir nur, derime bir nur ver; etime bir nur, kanıma bir nur ver; kemiklerime bir nur koy! Allahım nurumu büyüt, (söylediklerimin hepsine bedel olacak) bir nur ver, (söylenmeyenleri de kuşatacak) bir nur daha ver! Allahım! Sana dua edenlerin hürmetine, sizin huzurunuzda çıkmamın hürmetine, sizin huzurunuzda çıkmam ne kötülük nede şırmamak için ne riya nede şöhret içindi, sizin huzurunuzda çıkmamın sebebi sizin rızanızı umarım ve gücenmenizden de sakınırım, cehennem azabından kurumanızı günahlarımı bağışlayın çünkü sizden başka kim günahları bağışlayan sizden başka kimse yok.

turābdaki seyyid-i kā'ināt ve mefher-i mevcūdāt 'aleyhi ekmalü's-şalavāt mevcūd ola ben ol türābı hāfir dābbem ile başmakda Hāk te'ālāden hayā iderim deyü buyurmışlar.

وأنشد صاحب المواهب شهاب الدين القسقلاني:-

أتيتك زائرا ووددت أني جعلت سواد عيني أمتطيه

ومالي لا أسير على الاماقي الى قبر رسول الله فيه¹⁵³

ve vakt-i duhūlde bu āyeti:

[يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا] إِذَا نَاجَيْتُمُ الرَّسُولَ فَقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيْ نَجْوَيْكُمْ صَدَقَةٌ [ذَلِكَ خَيْرٌ لَّكُمْ وَأَطْهَرُ فَإِنْ لَمْ تَجِدُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ]¹⁵⁴

naşşı celīlini yād édüp taşadduk eyleye velev şey'en kalīl olsun kemā zekerehu'l-'allametu'l-kārī' ve ehl-i Medīne'ye taşaddukdan evlādır zīrā onlar için hürmet civār-ı hāşıldadır ve mescid-i şerīfī gördükde celālet-i şān-ı peygamberi [13^a] kalbinde istihzār eyleye zīrā ol hāzret-i şallallāhu 'aleyhi ve sellem bu mescid-i laṭīfīn binā-yı aşliyyesine bi-nefsihī mübāşeret buyurup Aşhāb-ı Kirām'la ma'an aḥcārı nakline mübāderet eylediler ve Hāk sübhānehū ve Te'ālā, Hābībi için bu mescid-i şerīfī on sene miḳdārı maḥbaṭ-ı vahy ve maḥall-i 'ibādete muḥtār kıldı.

¹⁵³“Ve enşede şāhibü'l-mevāhib Şehābetdīn El-
Kaşṭalānī:
Eteytüke zā'iran ve vededtū ennī
Ce'altü sevāde 'aynī emteṭīhi
Ve mā-li lā esīru 'alā emāḳi
İlā Qābrin Resūlullahī fīhī”

Sana ziyaretçi olarak geldim ve istedim
ki
Gözbebeğim binişim olsun
Niye ki göz pınarım üzerine binip
Efendimiz'in olduğu mezara gitmem ki

¹⁵⁴ Tercümesi: “Ey iman edenler! Peygamber ile başbaşa konuşacağınız zaman, başbaşa konuşmanızdan önce bir sadaka verin. Bu, sizin için daha hayırlı ve daha temizdir. Şâyet (sadaka verecek bir şey) bulamazsanız, bilin ki Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.” (Mücâdele Suresi, 12. ayet)

Faṣl-ı Šālîs

Mescid-i Rasûlullâh’a duḥûl âdâbı beyânındadır. Evvelâ şağ ayağıyla girüp

أعوذ بالله وبوجهه القديم من الشيطان الرجيم¹⁵⁵ بسم الله والسلام على رسول الله إغفر ذنوبي وافتح لي أبواب رحمتك السلام علينا وعلى عباد الله الصالحين¹⁵⁶ دەيۈپ نويت الاعتكاف ما دمت بالمسجد سبحان الله والحمد لله ولا اله الا الله والله أكبر ولا حول ولا قوة الا بالله حسبنا الله ونعم الوكيل نعم المولى ونعم النصير¹⁵⁷.

دەيۈ i’tikāfa niyet eyleye ve bundan soñra ravza-i muḳaddeseye ḳaşd êdüp ركعتين رَكَعَتَيْنِ ile taḥiyyet-i mescide bed’ ide rek’at-i evvelde sûre-i Duḥā ve şāniyede sûre-i İnşirāḥ tilāvet [13^b] olunmaḳ maḳāma ... olduḡın ‘allāme ‘Aliyyü’l-ḳārî müstahsen görmişler ve İbni Ḥacer evvelâ sûre-i Kāfirûn ve şāniyen sûre-i İhlâs ḳirā’atini zıkr ider ve efḍal olan muşallā-yı nebevîde ḳılmaḳdır maḥall-i merḳûmıñ evā’ilde ‘alāmeti olduḡın erbāb-ı menāsik ve seyr kitāblarında zıkr êtmışlerdir lâkin şimdi ‘alāmet-i

¹⁵⁵ “E’ûzu billahi’l-azîm ve bi-vechihi’l-kerîm ve sulṭānihi’l-ḳadîm mine’ş-şeyṭāni’r-racîm”. “Efendimiz (s.a.v.) mescide girdiḡi zaman, “E’ûzu billahi’l-‘azîmi ve bi-vechihi’l-kerimi ve sultanihi’l-kadimi mine’ş-şeydani’r-racimi duasını okur ve şöyle buyurlardı. “Bu duayı okuyan için şeytan der ki, O kimse günün diḡer vakitlerinde de benim şerrimden muhafaza edilir.” (Ebu Davud, Salat, 446)

¹⁵⁶ “Bismillāḥ ve’s-selām ‘alā Resûlillāḥ Allāhümme şalli ‘alā Muḥammedin ve ‘alā āl-i Muḥammedin ve şaḥbiḥi ve sellim Allāhümma’ ḡfirli zünübî ve’ftaḥ lî ebvābe raḥmetike. Es-selāmu ‘aleynā ve ‘alā ‘ibādi’llāhe’ş-şāliḥîn” “

¹⁵⁷ Tercümesi: “Mescitte kaldıḡım müddetçe i’tikaf etmeye niyetlendim (Allah bütün noksan sıfatlardan münezzehtir, bütün hamdler ona mahsustur. Allah’tan başka ilah yoktur. Allah en büyüktür). Allah Teala, bize yeter, O ne güzel vekildir. Ne güzel Mevla ve ne güzel yardımcıdır. Hz. Ebu Hüreyre (ra) anlatıyor. “Kendisi ağaç dikerken yanına Rasûlullah (sas) uğrar ve: “Ey Ebu Hüreyre! Şu diktiḡin nedir?” der. “Kendim için bir fıdan dikiyorum.” cevabını verir. Aleyhissalatü vesselam, “Sana, senin için daha hayırlı bir dikilecek fıdan göstereyim mi?” buyurur. Ebu Hüreyre, “Göster, ey Allah’ın Resûlü!” der. Bunun üzerine sallallahu aleyhi ve sellem: “Sübhanallahi velhamdülillahi ve la ilahe illallahu vallahu ekber (Allah bütün noksan sıfatlardan münezzehtir, bütün hamdler ona mahsustur. Allah’tan başka ilah yoktur. Allah en büyüktür) de! Bunu söylersen her bir kelimesi için sana cennette bir ağaç dikilir.”

¹⁵⁸ “rek’ateyn ḥafîfeteyn”. Tercümesi: “Hafif iki rek’at”.

zā' ile olmuştur. Ve'l-ān 'alāmeti mihrāb-ı Şāfi'îdür ammā taraf-ı ğarbî'ye inhirāfla ola söyle ki mihrāb-ı muşallānıñ cānib-i yesārında kıla. İmdî bu maḥall-i mevkif-i şerîfleri olan maḥaldır. Eger zihāmdan bu maḥalde şalāt müyesser olmazsa ravzadan minber cānibine qarīb maḥalde kıble ve kabır-i şerîf ziyāretinden taḥiyyatü'l-mescid taḥdīm olunmaya Bā'ış budur ki İmām-ı Mālik Cābir raḍiyallāhu 'anhdan rivāyet buyururlar ki ben ḥayāt-ı peygamberiyyede bir seferden kudūm edüp ol ḥazret şallallāhu 'aleyhi ve sellemiñ ziyārete gelüp ḥazreti ḥāric-i mescid-i şerîfde buldum. Baña su'āl edüp yā Cābir mescide dāḥil olup namāz kıldıñ mı? Ben daḥı, lā yā Rasūlallāh dedüm. Ba'dehū baña emr eyledi mescide gir ve namāz kııl soñra gel bize selām vēr deyu buyurduñ naḳl eder. [14^a] Kemā fi'd-Dürreti'l-Maziyye ve ba'zılar dediler ki eger vech-i şerîfi muḳābelesine mürür etmezse taḥiyyetü'l-mescide bed'ide ve muvāceheden mürür ederse vakfa-i laṭife edüp selām vère. Ba'de edāi's-şalāt gelüp ziyāret-i kāmile eyleye bu kadar ḥasen 'inde'l-'ulemā müstaḥsendür. Ve daḥı taḥiyyet-i mescidi edādan soñra bu ni'met-i 'azīmeyi neylinden nāşī secde-i şükr eyleye. Ba'dehā ḳalkup kabır-i mükerreme varup kıbleyi verā'e zāhra alup muvācehede kabır-i şerîfi istikbāl eyleye. Ve maḥall-i muvācehe kırmızı ruḥāmı üzre altun yıldızlı mismār-ı fızîdür. Ve'l-ān cidārda vāḳi' manzara muvācehe-i şerife 'alāmetdür. Ve istikbāl-i vech istidbār-i kıble Şāfi'îyye ve cumhūr ḳatlarında emr-i mücma'un 'aleyhdır. İbn Ḥacer Mekki-yi Şāfi'î ve Ḳāḍi 'Iyāz-ı Malikî 'ale't-taḫṣīl taṣṣīş etdiler. Ve 'alā rivāyetin istikbāl-i kıble-i evlā olmasını Ebū Ḥanīfe raḍiyallāhu 'anh isnād olduğı ḳavl merdūdedir ve ğayr-i vāḳi'dir deyu Kemālu'd-dīn İbnü'l-Ḥumām naḳl ve ḥazret-i imāmıñ nuşretinde olmuştardır raḥmetullāhi 'aleyh ve daḥı İbn-i 'Ömer raḍiyallāhu 'anhumādan menḳüldür ki [14^b]

أنه قال: من السنّة إستقبال القبر المكرم وجعل الظهر للقبلة¹⁵⁹

ve muktezā-yı edeb ayağ üzere ziyāret ve selām vèrmekdir. Mecdü'd-dīn Feyrüz-ābādī buyurur ki ziyāretde kıyām-ı taṭvīl éderse keşret-i şalāt ve selām içün dizleri üzere ya teverruk ile cülüs eyleyüp terabbu' étmeye ve önüne bakup zīnet tarafına bakmakdan gazz-ı başar eyleye ve şağ elini şol eli üzre važ' étmegi Şāriḥ-i Buḥārī Kirmānī zıkr éder ammā ba'zıları muḥālefet étmışdir ve daḥı kabir-i şerīfden üç veya dört zirā ba'īd durmak edebdendir ve ba'zıları kurbıyyeti aḥsen görmışlerdir lākin İmām-ı Nevevī bu'dı evlā olduğın taşvīb buyurdılar ve ref'-i şavt étmeyüp i'tidāl üzere selām vèrüp diye:

السلام عليك يا رسول الله السلام عليك يا نبي الله السلام عليك يا خيرة الله السلام عليك يا صفوة الله السلام عليك يا حبيب الله السلام عليك يا خليل الله السلام عليك يا نبي الرحمن السلام عليك يا هادي الامة السلام عليك يا بشير السلام عليك يا نذير السلام عليك يا رسول رب العالمين السلام عليك يا سيد المرسلين [15^a] السلام عليك إمام المتقين السلام عليك يا شفيع المذنبين السلام عليك يا خير الخلائق أجمعين السلام عليك يا خاتم النبيين السلام عليك وعلى سائر الانبياء والمرسلين والملائكة المقربين وجميع عباد الله الصالحين جزاك الله يا رسول الله عنا أفضل ما جرى نبيا و رسولا عن أمتي و صلى الله عليك كل ما ذكرك الذاكرون وغفل عنك الغافلون أفضل وأكمل وأطيب وأطهر وأزكى وأسمى ما صلى على أحد من الخلق أجمعين أشهد أن لا اله الا الله وحده لا شريك له و أشهد أنك عبده و رسوله و حبيبه و خليله و أشهد أنك قد بلغت الرسالة وأديت الامانة و نصحت الامة و أقيمت الحجة و أوضحت المحجة و جاهدت في الله حق جهاده اللهم آتة الوسيلة والفضيلة و أبعثه مقاما محمودا الذي وعدته و آتة نهاية ما ينبغي أن يسأله السائلون اللهم صل على محمد عبدك و رسولك النبي الامي و على آل محمد و أزواجه أمهات المؤمنين و ذريته و آل بيته كما صليت على إبراهيم و على آل ابراهيم في العالمين إنك حميد مجيد و بارك على محمد و أزواجه أمهات المؤمنين و ذريته و أهل بيته كما باركت [15^b] على إبراهيم و على آل إبراهيم في العالمين إنك حميد مجيد عدد معلوماتك و مداد

¹⁵⁹“Ennehū ḳāle mine's-sünneti istikbālī'l-ḳabri'l-mükerrerrem ve ca'le'z-zahre li'l-ḳible” “Sünnettir ki Efendimiz'in kabrine yönelmeyi ve kıbleyi sırta vermeyi nakl etmiş”. Hz. Peygamber'in kabri şeriflerini şu tarzda ziyaret etmen sünnettendir.

كلماتك و رضا نفسك و زنة عرشك و سلم تسليمك كثيراً و علينا معهم برحمتك يا أرحم الراحمين سبحان ربك
رب العزة عما يصفون و سلام على المرسلين و الحمد لله رب العالمين¹⁶⁰

düyip hıtm-i selām eyleye ve bunuñ hıfzından ‘āciz olan kimesne ba’zısını okuya ve
vaqt-i dayyık olsa bir mikdārın kıra’atiyle iktifā ede ve eḳall-i mertebe selām-ı es-
selām ‘aleyke yā Rasūlallāh demekdür ammā devām-ı lezzet ve huzūr-ı kalble şalāt
ve selāmı taṭvīl-i aḥsen ve efḍaldür ammā melālet-i ḥavf olursa ihtişārı mendūbdur
ve bir kimesne āḥar kimseden selām eylemek murād ederse

¹⁶⁰ Tercümesi: “Selam sana ey Allah’ın resulü, selam sana ey Allah’ın nebisi, selam sana ey Allah’ın seçtiği, selam sana ey Allah’ın yarattıklarının en hayırlısı, selam sana ey Allah’ın sevgilisi, selam sana ey Allah’ın dostu, selam ey Rahman’ın peygamberi, selam sana ey ümmetin hadisi, selam sana ey müjdeleyici, selam sana ey uyarıcı, selam sana ey âlemlerin Rabbi’nin elçisi, selam sana ey peygamberlerin efendisi, selam sana ey günahkarların şefaathisi, selam sana ey muttakilerin imamı, selam sana ey iki cihan nuru olan lider, selam sana ey peygamberlerin sonuncusu, selam sana, selam temiz ve pak aile efradına. Selam sana, selam mü’minlerin anneleri temiz ve pak eşlerine. selam sana, selam bütün ashabına. Selam sana, selam Allah’ın diğer salih kullarına. Ümmetine peygamber ve resul olarak Allah, Seni en üstün mükâfatla mükâfatlandırsın. Seni zikredenlerin her zikrinde ve Seni zikretmekten gafil olanların da gafletinde Allah’ın salat ve selamı üzerine olsun. Ben şahitlik ederim ki Allah’tan başka ilah yoktur. Yine şahitlik ederim ki Hazret-i Muhammed (sav) Allah’ın kulu ve peygamberidir. Yaratıklarının en hayırlısısınız. Şehadet ederim ki; Sen, Allah’ın risalesini tebliğ ettin, emaneti yerine tevdi ettin, ümmetine öğüt verdin ve Allah yolunda büyük bir gayretle cihat ettin. Ey şu tam da’vetin ve vakti gelen namazın sahibi olan Rabbin! Muhammed aleyhisselâm’a şefaathisi vesilesini ve üstünlüğünü ver. Ve onu kendisine va’dettiğin makam-ı Mahmûd’a ulaştır, ona dilenenlerin üstün dileklerini ver Alah’ım. Allah’ım! Muhammed’e ve Muhammed’in ümmetine, müminlerin annelerine, çoluk çocuklarına ve ailesine rahmet eyle. İbrahim’e ve İbrahim’in ümmetine rahmet ettiğin gibi. Şüphesiz övülmeye layık yalnız sensin, şan ve şeref sahibi de sensin. Allah’ım! Muhammed’e ve Muhammed’in ümmetine, müminlerin annelerine, çoluk çocuklarına ve ailesine hayır ve bereket ver. İbrahim’e ve İbrahim’in ümmetine verdiğin gibi. Şüphesiz övülmeye layık yalnız sensin, şan ve şeref sahibi de sensin, kelimelerinin mürekkebi kadar, bilgilerin sayısı kadar, zatını razı edecek kadar, arşının ağırlığı kadar; onlara çok çok selam olsun. Bize de onlarla ey merhametlilerin en merhametlisi. Senin izzet sahibi Rabbin, onların isnat etmekte oldukları vasıflardan yücedir, münezzehtir. Senin Rabbin; kudret ve şeref sahibi olan Rab, onların nitelendirdiği şeylerden uzaktır, yücedir. Peygamberlere selam olsun. Hamd, âlemlerin Rabbi olan Allah’a mahsustur.” (Saffat Suresi, 180-182. ayetler).

السلام عليك يا رسول الله من فلان بن فلان يسلم عليك يا رسول الله.¹⁶¹

deyu teblîğ eyleye ve itmām-ı selāmı ‘ale’n-nebiyyi şallallāhu ‘aleyhi ve sellemden
şoñra sađ cānibinden bir zīrā’ mikdārı te’hīr édüp Ebūbekr Şiddīk radiyallāhu ‘anhu
ḥazretine selām eyleye zīrā cenāb-ı Şiddīk’ın ra’s-i şerīfi evvel ḥazretin mübārek
menkib-i şerīfi ḥizāsına olduğı eşaḥḥ rivāyetdir pes muvācehe-i Şiddīk’a durup [16^a]

السلام عليك يا أمير المؤمنين أبابكر الصديق السلام عليك يا صاحب رسول الله السلام عليك يا خليفة رسول
الله السلام عليك يا صاحب رسول الله في الغار ورفيقه في الأسفار السلام عليك يا شيخ المهاجرين جزاك الله
عن الإسلام والمسلمين خيرا ورضي الله عنك وأرضاك وجعل الجنة منزلك ومثواك.¹⁶²

diye ve yine sađ cānibinden bir zīrā’ ta’ahḥūr idüp Ḥazret-i Fārūk radiyallāhu ‘anha
selām vere ve bunların daḥı ra’s-ı şerīfi ḥizā-yı menkeb-i Şiddīkdür fī aşāḥḥi’r-rivāyeti
ve bundan şoñra yine evvelki mevḳife gelüp ya’nī muvācehe-i Resūlullah şallallāhu
‘aleyhi ve selemde vāḳıf olup kendi nefsiçün ol ḥazreti tevessül ve şefā’at ṭaleb eyleye
bu maḥallede okunacak dā’iyye cemī’ [16^b] mezāhibde ehl-i menāsik istiḥsānı üzere
İbni ‘Uteybe radiyallāhu ‘anhuññe ḥikāyet buyurduğı üzeredir ki ben ḳabr-i şerīf
‘inde idüm bir A’rābī gelüp ol ḥazreti ziyāret édüp ve dedı es-selāmu ‘aleyke ya
Resūlallāh semī’tu’llāh yeḳūl

¹⁶¹ “Es-selāmu ‘aleyke yā Resūlallah min fulān bin fālan yūsellim ‘aleyke ya Resūlallah”. Tercümesi:
“Selam sana ey Allahın Elçisi, Filan oğlu filan sizeselam söyliyoy Ey Allahın Elçisi”

¹⁶² “Es-selāmu ‘aleyke yā emīre’l-mü’mīnīne ‘Ömeru’l-Fārūk es-selāmu ‘aleyke yā İmāmu’l-muttakin
es-selāmu ‘aleyke yā saḥıbe Resūlillah es-selāmu ‘aleyke ya münise Resūlillah es-selāmu ‘aleyke yā
men e’azzallāhu bihi’l-İslām cezāk’allāhu ‘an ümmeti nebiyyihi şallallāhu ‘aleyhi ve sellem ḥayran
veraḍiyallāhu ‘anke ve arzaka ve ce’ale’l-cennete münḳalebeke ve meşvāke”. Tercümesi: “Selam sana
ey Müminlerin Emiri Ömer Faruk, selam sana ey Efendimiz’in dostu, selam sana ey Efendimiz’in
halifesi, selam sana ey Efendimiz’in mağarada arkadaşı ve seferperver yoldaşı. Selam sana ey
muḥacirlerin şeyhi. Allah, İslam ve müslümanların adına sizden razı olsun, Rabbim senin kalacağın ev
ve merteben cennet olsun.”

(وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ جَاؤُوكَ فَاسْتَغْفَرُوا اللَّهَ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ لَوَجَدُوا اللَّهَ تَوَّاباً رَحِيماً) النساء 64¹⁶³

وقد جئتكَ مستغفراً من ذنبي مستشفعاً بك إلى ربي¹⁶⁴

ya'nî taḥkīk ben günāhumdan istiğfār idici olduğım hâlde ve senüñle Rabbime şefâ'at talep idici olduğım hînde ḥuzūr-ı sa'âdetine geldüm diyüp baña eydür ki bu ebyâtı inşâ eyledi şî'r

ياخير من دفنت في التراب (القاع) أعظمه*** فطاب من طيبهن القاع والاکرم

نفسی الفداء لقبرأنت ساکنه*** فيه العفاف وفيه الجود والکرم¹⁶⁵

dédi ve gitdi İbn-i 'Uyeyne buyurur ki bu hâlde baña nevm ârız olup azreti şefî-'î'âlem şallallāhu 'aleyhi ve sellemi rū'yāda müşāhade êtdüm baña hitāb êdüp ya İbn-i 'Uyeyne 'Arābi'ye lāḥik ol ve Ḥaḳ sübhanehū ve Te'ālā anı mağfîret êtdigini tebşîr eyle deyu emr eyledi ben dahı bîdār olup A'rābî ya luḥūka sür'at eyledüm lâkin bulımadum deyu naḳl [17^a] êtdiler pes mevķif-i muvācehede vāķıf olup bu āyet-i kerîmeyi kırā'at ve istiğfārı ikşar êdüp diye

نحن وفدك يا رسول الله وزوارك يا حبيب الله جنناك لقضاء حقك والتبرك بزيارتك والاستشفاع بك مما أثقل
ضهورنا وأظلم قلوبنا فليس لنا شفيع غيرك نؤمله ولا رجاء غير بابك نصله فاستغفر لنا واشفع لنا إلى ربك يا
شفيع المذنبين وأسأله أن يجعلنا من عباده الصالحين¹⁶⁶.

¹⁶³ Biz her peygamberi sırf, Allah'ın izni ile itaat edilmek üzere gönderdik. Eğer onlar kendilerine zulmettikleri zaman sana gelseler de Allah'tan günahlarının bağışlamasını dileseler ve Peygamber de onlara bağışlama dileseydi, elbette Allah'ı tövbeleri çok kabul edici ve çok merhametli bulacaklardı.

وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ إِلَّا لِنُطَاعَ بِإِذْنِ اللَّهِ وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ جَاؤُوكَ فَاسْتَغْفَرُوا اللَّهَ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ لَوَجَدُوا اللَّهَ تَوَّاباً رَحِيماً
¹⁶⁴ Tercümesi: “Günahlarımdan mağfîret, bağışlama ve af istemeye Rabim'e senin şefaatinle sığınmaya geldim.”

¹⁶⁵ Yā ḥayre men düfinet fi't-türbi a'zumahū

Feṭābe min ṭîbihinne elḳa'u ve'l-ekrem

Nefsî'l-fidā'e li-ḳabrin ente sakinühū

Fîhi'l-'afāfuve fîhi'l-cüdu ve'l-keremü

¹⁶⁶ Tercümesi: “Allah'ın resulü, biz sizin heyetiniz ve ziyaretçiniz, Ey Allah'ın sevgilisi, hakkınızı vermek için ve sizin ziyaretinizin bereketinden teberrük etmek için sırtımızı ağırlaştıran, kalplaerimizi

deyu itmām ve ikmāl-i ziyāretten şoñra ra’s-i kabir-i mükerrem taḳaddüm olunup müstaḳbilen ile’l-ḳible ḥamd ü şenā ve ḳadre’l-imkān selām ve nefsi ve vālideyn ve aḳrabā ve meşāyiḥ ve aḥbāb vesā’ir mü’mînîn içün du’ā eyleye kezā fī fethi’l-ḳadīr li’bni ḥammām ve’d-dürreti li’Alyyi’l Ḳārī ve daḥı mescid-i münīfde gece ile ḳalmağa ceḥd eyleye ve zıkr ve du’ā ve tilāvet-i Ḳur’ānla gecenı iḥyā ede velev bir gece olsun kemā ḳālehū İbni ‘Asākir ve Mescid-i Şerīf’de her bār müdāvemet étmege ḳadir olursa ṭūbā lehū ḡanīmet-i ‘azīmedür ve daḥı kabir-i şerīfi ṭavāf étmeye ve baṭn u zahrını cidār-ı kabre ilşāḳ étmeye ekşer ‘uleme ḳatlarında mekruhdur ve İmām-ı Nevevī İzahında buyurur ki kabir-i laṭīf cidārını [17^b] eliyle mess étmek ve taḳbīl eylemek mekruhdur. Lāyık olan ri’āyet-i edebbirle ḥayātlarında meclis-i laṭīfine ḥāzır olsane mertebe-i ta’zīm birle mertebe-i ba’īdce durduğı gibi kezālike kabir-i mükerreminden daḥı ba’īdce durmak muvāfiḳ-ı edebdür deyu zıkr eder ve ‘İzzeddīn İbn-i Cumā’a İmām Aḥmed’den rivāyet édüp kabir-i şerīfi taḳbīl ve mess étmek lā be’sdür deyu Nevevī’ye i’tirāz eder. Mevlānā Kādirī buyurur ki İmām Aḥmed lā be’s bihī lafzından murād lā ḥürmete ‘aleyhi demekdür yoksa kerāhet-i men’ ve nefy degildür deyu te’yīd-i kelām Nevevī étmişler İmām-ı Ġazālī İḥyā’da demişlerdir ki ḳubūr-ı müşāhidi mes ve taḳbīl-i ‘ādet-i Yahūd ve Naşārā’dur ve dinledigi meger zā’ir üzerine şevḳ ve ḥāl ve istiḡrāk maḳāmı cemal-i gālīb öyle böyle olduğı ḥālde mekrūh degildür memdūḥdur ve daḥı kabir-i şerīf cānibine bi’ayni inḥinā¹⁶⁷ ve yer öpmek selef-i sāliḥīndendir vuḳū’ı menḳūl degildir ¹⁶⁸والخير كله في إتباعهم ve daḥı ravza-ı şerīfe gelüp du’ā ve şalavātı iḳşār

---

karartan işlerden şefaāt aramak huzuruza geldik. Sizden başka ümidimiz yoktur kapısını çalalım, sizin kapınızdan başka kapı yoktur onu ulaşıyoruz. Rabbimizden bizler için af, şefaāt isteyiniz. Ey günahkârların şefaātçısı, Rabbimizden islahlı kullarından eylemesini dileyiniz.”

¹⁶⁷ İnḥinā: “Eğilmeden”

¹⁶⁸ “Ve’l-ḥayr külleḥü fī ittibā’ihim”. Tercümesi: Hayır bir bütün olarak onlara tabi olmaktır.

eyleye zîrâ şahîhinde Ebû Hureyre raḍıyallāhu ‘anhudan mervîdür ol Ḥazreti şallallāhu ‘aleyhi ve sellem buyurur ما بين قبري [18^a] ¹⁶⁹ روضة من رياض الجنة. ya’nî benüm kabrim ile minberüm beyni cennet bağçelerinden bir bağçedir demek olur. İmām Mālik raḍıyallāhu ‘anhu ma’nā-yı ḥadîşi zāhiri üzerine ḥaml ve ebḳā buyurmuşlar. Zîrâ bu maḥall-i sâ’iri arz gibi fenâ bulur degildir. Böylece olunca yine bu maḥall bî-‘aynihâ cennet naḳl olunur ve ekşer ‘ulemâ ve muḥaddiṣîn bu ma’nâyı ihtiyâr êtdiler ve ba’zıları dēr ki bu maḳāmda olan cenneti îcâb êder demek ola zîkr-i sebeb ve irâdeyi müsebbib ḳabîlinden olur veya teşbîh-i belîğdir dēdiler. Nitekim الجنة تحت ظلال ¹⁷⁰ السيف ḥadîşinde mü’evvel olan ma’nâ gibi ve ba’zıları ravza-yı şerife ‘alan ve fi’l-ḥaḳîḳati cennetden bir ḳitâdur deyu taḥḳîḳ êtdiler ve Ḳabr-i Mükerrrem ile minber-i şerîfin ma’beyni elli zirâ’dır kezâ ḳālehū eş-Şihâb el-Ḥafâcî fî Şerḥi’s-Şifâ ve dahı minber-i şerîf ḳatında ve vuḳûf ve du’âyı taḥarrî eyleye zîrâ aşḥâb-ı kirām rıḍvānullāhu ‘aleyhum rummāna-i minberi tūtup müstaḳbilen bi’l-kibleti du’â êderlerdi zekerehü’l-ḳādî fî’s-Şifâ ve dahı Mescid-i Şerîf dāḥilinde olduḳça dâ’imâ huḫûr-ı ḳalb ve meḥâbet ve iclâlle ḥücre-i mu’atṭaraya naḫar ve ḥāric-i mescidde olduḳda ta’zîm ve ihtirām ile ḳubbe-i mu’azzamaya nagāh eyleye ve şalāvatiñ [18^b] külliyesini Mescid-i Şerîfde edāya mülāzemet êdüp ve müddet-i iḳāmetinde gerek Mescid-i Şerîf’de ve gerek ḡayrıda ḫatm-i şerîf tilāvetine ve müciddin ve sâ’î ola fâ’ide ma’lûm ola ki ‘aşr-ı nebevîde mevcûd olan mescid-i şerîf ile şoñra zamm ve ilḫāk olunan mescid beyninde ve fazîletinde fark-ı celî vāriddür zîrâ ḫaber-i şahîhde Ebû Hureyre raḍıyallāhu

¹⁶⁹ Tercümesi: “Kabrimle=Evimle minberim arası, Cennet bahçelerinden bir bahçedir buyurdular”. Tecrid-i Sarih Tercümesi, IV, 268; Sahih-i Muslim ⁹² Kabirle Minber Arasının Cennet Bahçelerinden Bir Bahçe Olması Babı 502-(1391).

¹⁷⁰ El-cennetü taḥte zîlālî’s-süyûfî: Bilin ki, cennet kılıç-ların gölgeleri altındadır.» buyurdu.

‘anhudan mervî olunan ¹⁷¹صلاة في مسجدي هذا أفضل من ألف صلاة فيما سواه إلا المسجد الحرام

hadîş-i şerîfî Mescid-i Kādîm-i Nebvî hakkında vârid olmuştur ma‘nası benim mescidimde şalavât gayri maḥalde olan bin şalavâtdan efḍaldur illâ Mescid-i Hâramda değil imdî ‘aşr-ı nebevîde mevcûde olan Mescid-i Şerîfin ḥudûdu mu‘ayyendir bunda kılınan bir rekât namâz sonra zamm olunan maḥallerde kılınan bir rekât namâzdan fazîletlidir lâıyık olan budur ki mescid-i kādîm ḥudûdu dâhilinde edāya ictihād eyleye İmām Nevevî ve ğayrılar böylece zıkr etmişlerdür lākin İbn-i Teymiye ve Ṭaberî bu ma‘nâyı muḥālefet etdiler. Seyyid Nüreddîn Semhûdî Hülâsatu’l-Vefâ’da nakl eder ki Hâzret-i ‘Ömeru’bnü’l-Hattâb tevsî’-i mescidden fâri’ oldukda buyururdu ki eger bu ziyâde kılınan [19^a] Mescid-i Cebbâne dedikleri mevzi’-a yâḥûd Huleyfe deyu ma‘rûf olan maḥalle dek bile müntehâ olsaydı küllisi mescid-i resûlullâh olurdu ve yine Ebû Hureyre’den mervîdir. Hâzret-i Peyğamber şallallâhu ‘aleyhi ve sellem buyurur ki ولو ¹⁷²نقل من الدرّة للمولى علي القارئ ve illâ ‘Irākî ‘aleyhi’r-rahme buyurdu ki eger bu ¹⁷³haber şaḥîḥ oldu ise nâsa büsrâ ḥasene vardur didiler ¹⁷⁴وراء ظهره götürmeye ve namâzda daḥı ḥücre-i şerîfe daḥı ḥücre-i mu‘atṭara muṭlaḳa ¹⁷⁴وراء ظهره götürmeye ve namâzda daḥı ḥücre-i şerîfe muḳâbil durmaya ve her yer mescid-i şerîfe dâhil oldukda ve mescidden ḥurûcî murâd eyledikde ḳabr-i şerîfî ziyâret eyleye ve erbâb-ı mezâhib-i şelâse katlarında zâ’ir muḳîm olsun, musâfir olsun ve gerek ğurabâdan olsun emr-i ziyâret ḥuşûsı müsâvîdür ve keşret-i ziyâret müsteḥabdur dediler ammâ İmām Mâlik mescide duḥûl ve ḥurûcda

¹⁷¹ Tercümesi: “Benim şu mescidimin içinde, Medine-i Münevvere’deki, Mescid-i Nebvî’de kılınmış olan bir namaz, başka bir yerde kılınmış olan bin namazdan daha hayırlıdır. Mescid-i Hâram müstesna.”

¹⁷² Tercümesi: “Bu mescitte (ne kadar artırılırsa), (artıran artırır) bir bütün olarak benim mescidim olurdu.”

¹⁷³ Tercümesi: “Mevlâ ‘Ali el-Kârî Dürre eserinden nakletti.”

¹⁷⁴ “Verâ’e zahrihî.” Tercümesi: “Sırtı arkasına.”

ziyāret-i ğurabādan ğayrı muķīme tecvīz ve ruķşat buyurmadılar zīrā muķīm olanlara duķūl ve ħurūcda ziyāret-i melel vērūp ķillet-i ādābı muķtezā olur deyu ta'līl olunmıŗdır ve daķı Mescid-i Nebevi'de süvvār ve esāţīn her biri 'indinde namāz kılmaĝa [19^b] sa'y eyleye zīrā Ĥazret-i Resūl-i Ekrem şallallāhu 'aleyhi ve sellem bizzāt ve aşķāb-ı kirāmıñ ba'zıları bu 'amudler 'indinde namāz kılmadan ħālī olmazlardı. Pes fađl-ı ħāş ve müzeyyen-i tāmme ve iķtişāşı olan sekiz 'aded üstüvānedir. Birisi şem'ah kürsisi maķallinde 'ilm-i muşallā-yı şerīf olan üstüvānedir. İkinci üstüvāne 'Ā'işe-i Şiddīķ'a rađıyallāhu 'anhādır ki üstüvāne-yi muhācirīn ile ma'rūfdur taķvīl-i ķibleden soñra on doķuz ĝün mikdārı evvel Ĥazret-i şallallāhu 'aleyhi ve sellem şalavāt-ı mektübeyi bunda edā étdiler ve kibār-ı şāķabe buña ķarşu namāz ķılurlar idi ve ħavlinde cālis olurlar idi minber-i şerīfden ve ķabr-i münīfden ve ķible cānibinden her binā ta'dād olunsa üçüncü 'amūde mutavassıţatü'r-ravza ve üstüvānetü'l-ķur'a daķı dەرler. Evşat-ı Ŧabarānī'de mezkūrdür ki evvel Ĥazret-i buyurmışlar taķķīķe benüm mescidümde bir buķ'a vardır eger nās-ı ebī bileler idi ānda namāz ķılmazlar idi illā ķur'a ve taţayyur ile ya'nī ziķām-ı nās ve keşret-i muşallīden kināyedir ve bunun 'indinde du'ā müstecābdır deyu 'ulemā zıkr étdiler üçüncü üstüvāne tevbedir bu daķı ķabr-i şerīfden ikinci ķible cānibinden üçüncü ve minber tarafından dördüncü [20^a] 'amūd olur ve bunun 'indinde ol ħazretiñ şalātu mervīdir ve geķen Mescid-i Şerīf'de i'tikāf eyledikleri fırāş ve serīrlerin bu 'amūd yanında tarķ édūp ve buña ittikā birle ķibleye teveccūh buyururlar idi deyu İbni 'Ömer rađıyallāhū 'anhümādan rivāyet olunmıŗdır ve tevbe ismi ile tesmiyeye bā'iş budur ki şāķābīden Ebū Lubābeti'l-Enşāri rađıyallāhu 'anhu Tebūk ĝazāsında taķallūf étdikde kendüye on doķuz ĝeķe mikdārı bu üstüvāneye nebd édūp ancak vaķt-i şalātta ħall olunurdu vaķtā

ki tevbesiniñ kabûliyyetine vahy nâzil olup Cenâb-ı dest-gîr-âmed ‘aleyhi esne’t-tahîyyeh hâzretleri ‘ukdesini hall etmişdir dördüncü üstüvâneniñ¹⁷⁵ şarkî tarafındadır ve şubbâka mulâşıkdır serîr-i Resûlullâh şallâllahu ‘aleyhi ve sellem kâhî bunıñ ‘inde vaż’ olunurdu beşinci üstüvâne ‘Alî kerremallâhu vechehüdir ve maḥres dahı dërler. Cibâb-ı esedillâh hücre-i şerîfeden yaña câlis olup ol hâzreti hîrâset ederdi ve bu dahı ‘amud tevbenin şimâl cānibine vâkı’ olmışdur ve hücre-i ‘Ā’işe’den ravzaya çıkacak maḥal bu ‘amūd muḳâbili idi altıncı üstüvâne-i vüfuddur de efd ‘arab [20^b] geldiklerinde Hâzret-i sultân-ı ‘âlem şallallâhu ‘aleyhi ve sellem bunıñ yanında cülûs ederdi ve meclisü’l-kılâde deyu ma’rûfdur efâdılı aşḥâb ḥavlinde câlis oldukları içün yedinci murabba’atü’l-ḳabr ve makâm-ı Cibrîl denilen üstüvânedir ve hücre-i şerîfe ḥizâsına vâkı’dür ve üstüvâne-i vüfud ile şubbâk-i hücreye mulâşık olan ‘amūd beynindedir ve bunda hâzret-i nûra’l-verâ cenâb-ı Mustafâ¹⁷⁶ عليه من الصلوة أصفاهاه ehl-i beyte selâm virüp innemâ yurîdullâhu li-yuzhibe ‘ankumu’r-ricse إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ¹⁷⁷ عَنْكُمُ الرِّجْسَ âyet-i kerîmesini kıra’at buyururlardı lâkin fî ‘asrinâ bu üstüvâne-i serîr halk bu ikisiniñ teberrükünden maḥrûmlardan zîrâ hücre-i şerefeye dâ’ir olan şubbâk içeri ḳalmışlardır ve şubbâk ḳapuları ḥod muḡlaḳdur. Sekizinci üstüvâne-i teheccüddür ki Hâzret-i Peygamber şallallâhu ‘aleyhi ve sellem leyâlîde namâz ḳıldı el’ân maḥall-i bāb-ı Cibrîl ḳurbında miḥrâb murahḥam olan da’âmedür. Nâdire ravâ İbnü’l-

¹⁷⁵ Serîr ve üstüvâne-i tevbe şaḥḥa. Tercümesi: Metin solunda not olarak yazılmıştır.

¹⁷⁶ ‘Aleyhi mine’ş-şalât eşfaḥa.

¹⁷⁷ “وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَىٰ وَأَقِمْنَ الصَّلَاةَ وَآتِينَ الزَّكَاةَ وَأَطِعْنَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ النَّبِيِّ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا” Tercümesi: “Önceki cahiliye dönemi kadınlarının açılıp saçıldığı gibi siz de açılıp saçılmayın. Namazı kılın, zekatı verin. Allah’a ve Resûlüne itaat edin. Ey Peygamber’in ev halkı! Allah sizden ancak günah kirini gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor.” (Ahzab Suresi, 33. âyet.)

Mübārek ve İsmā'īl el-Ḳāḍī ve İbni Bişkuvāl ve'l-Beyḫākī ve'd-Dārimī ve İbnü'l-Cevzī 'an Ka'bi'l-Aḥbār raḍiyallāhu 'anhū innēhū ḳāle:

مامن يوم وليلة الا وينزل عند الفجر سبعون ألفا من الملائكة يحفون بقبر النبي صلى [21^a] الله عليه وسلم عليه وسلم ويصلون الى الليل ثم ينزل سبعون ألفا يفعلون كذلك الى الفجر وهكذا حتى يقوم صلى الله عليه وسلم من قبره في سبعون ألفا يزفونه وفي رواية يوقرونه ¹⁷⁸

kezālike fī Nesīmi'r-Riyāḍ ve ğayrahumā¹⁷⁹ ya'nī her ğün ṭulū'-ı fecrde yetmiş bin melek nüzül idüp Nebiyy-i Mükerrrem şallallāhu 'aleyhi ve sellemın Ḳabr-i Şerīfini ihāta édüp aḥşāma dek o ḥazrete şalāt u selām ederler ve akşāmda yine bu mikdār melek nüzül édüp ṭulū'-ı fecre dek şalātu 'ale'n-nebīyyi bu siyāk üzere tā ol ḥazret ḳabr-i şerīfde ba's ve kıyām édince ve kıyāmı ḥalinde yine mikdārı muḳarrar üzere tevḳīr ve ihtirāmdan ḥālī olmazlar bu maḳāmda su'al vārid olduğı cemī' melā'ikete maḥlūḳātın on bölükde bölüğide ¹⁸⁰ إن الله وملائکته يصلون علی النبي¹⁸⁰ naşş-ı kerīmiyle cemī' melā'ike ol ḥazret üzerine şalāt ile ma'mūrlar iñen yetmiş biñ melek şalātına ḥaşra ve taḥşīş-i bā'ışindir. Mollā 'Aliyyü'l-ḳārī ve ğayrılar dediler ki zıkr olunan yetmiş bin melek ḥuḍur-ı nebevīde vuḳūfları ol ḥazrete şalāt-ı maḥşūşa ve mu'ayyine ile ḥāl ve maḳāma münāsib [21^b] şalāt etmeleridir deyu buyururlar ve daḥı hurūc-ı Mescid-i Nebvī'den şoñra zā'ire lāzımdur ki ḳubbe-i mu'azzamayı müşāhede ve şalavāt-ı ḥamseyi idrāk içün mescid-i şerīfe ḳarīb maḥalde nüzül eyleye ve cümle-i āḍābdan

¹⁷⁸ Tercümesi: “Her ğün ve her gece Resulullah Efendimiz'in kabri üzerinde yetmiş bin melek toplanır. O melekler, kanatları ile Resulullah Efendimiz'in kabrine dokunup salat ve selam getirirler geceye kadar. Ardında yetmiş bin melek iner aynı iş yaparlar fecre kadar. Öyle ki kıyamet ğünü Resulullah Efendimiz dirilip kabrinden kalktığı zaman da, yetmiş bin melek etrafında olduğu halde kalkacaktır.” (Ka'bül Ahbar)

¹⁷⁹ “Kezālike fī nesīmi'r-riyāḍ ve ğayrahumā”. Tercümesi: “Nesīmu'r-Riyāḍ da ve diğerlerinde olduğu gibi...”

¹⁸⁰ Tercümesi: “Muhakkak ki Allah ve melāikesi Peygamber'e hep şalāt ile tekrım ederler, ey o bütün iman edenler! Haydin ona teslimiyetle şalāt ü selām getirin”. (Ahzāb Suresi, 56. ayet.)

beri her gün tahâret-i kâmile ile mekâbir-i Bakî'i ziyâret etmektür zîrâ ol Hâzret şallallâhu 'aleyhi ve sellem ekşer ahyânda mekâbir-i Bakî' ziyâretine giderler idi ve cum'â günlerinde huşûşan hurûcları mü'ekked olup hattâ şehri Şa'bânun nısfı gecesini çıkup secde-i tavîle ve ehl-i Bakî'a du'â etmeleri mervîdür imdî iktifâ ve te'essî birle ziyâret-i Bakî'a ihtimâm gerekdir ve

عن عائشة رضي الله عنها قال رسول الله صلى الله عليه وسلم بعثت الى أهل البقيع لأصلي عليهم. رواه أحمد¹⁸¹

lâyık olan evvelâ ol Hâzreti ve şâhibini Ebûbekr ve 'Ömer radıyallâhu 'anhumâyı ziyâretinden soñra Bakî'a ravânehü olmaqdur ve ma'lûm ola ki Bâkî'in fezâ'ili hakkında ehadîş-i keşîre vârid olmuştur cümleden ammâ Taberânî Ümmü Kays Bint-i Muşşin radıyallâhu anhumâdan tahric eyledüğü hadîşde:

قال النبي صلى الله عليه وسلم يا أم قيس أترين هذه المقبرة يبعث الله سبعين ألف يوم القيامة

[22^a] على صورة القمر ليلة البدر يدخلون الجنة بغير حساب¹⁸²

ya'nî Hâzret-i Peygamber şallallâhu 'aleyhi ve sellem rivâyet-i hadîşe hitâb edüp buyurur ki yâ Ümme Kays şu makbereyi gördün mi bundan kıyâmet günü Hâk Subhânehü ve Te'âlâ yetmiş biñ kimesne ba's edüp leyle-i bedrde kamer şüreti gibi şüret üzerine bila-hesâb cennete dâhil olurlar demek olur:

¹⁸¹ “an 'Â'îşe radıyAllâhu 'anhâ kâle Resûlallâh şallallâhu 'aleyhi ve sellem bu'istü ilâ ehli'l-Bakî'i li-uşallî 'aleyhim.

¹⁸² Tercümesi: “Resulullah'tan, Bâki mezarlığından çehreleri dolunay gibi parlayan yetmiş bin kişi haşrolacaktır çehreleri dolunay gibi parlayan bin kişi haşrolup hesaba çekilmeden cennete girecektir” buyurduğu kaydedilmiştir.

عن ابن مسعود رضي الله عنه : يبعث الله عز وجل من هذه البقعة ومن هذا الحرم سبعين ألفا يدخلون الجنة بغير حساب يشفع كل واحد منهم في سبعين ألفا وجوههم كالقمر ليلة البدر.¹⁸³

‘an İbni Mes‘ūd raḍiyallāhu ‘anhu yeb‘aṣu’llāhu ‘azze vecelle min hāzihī’l-buḡ‘ete ve min hāza’l-ḥarem seb‘īne elfen yedḥulūne’l-cennete bi-ḡayri ḥisāb yeṣṣe’ külle vaḥidin minhūm fī seb‘īne elfen vücühūhum ḡameri’l-leyleti’l-bedr ve Baḡī‘ate müntehā oldukda

السلام عليكم دار قوم مؤمنين وإنا إن شاء الله بكم لاحقين اللهم أغفر لاهل البقيع الغرغد اللهم أغفر لنا ولهم.¹⁸⁴

diye ve dāre ḡavmin lafzından murād zıkr ve irāde-i ḡāldür fī’l-ḡakīkati selām ervāḡadır ve dārda ḡarf nidā maḡzūf olup yā dāre ḡavmin demekdür. Ve Baḡī‘de olan ḡubūru zāḡhire ziyāretine ḡaṣd edüp ‘Oṣmān raḍiyallāhu ‘anh ziyāretiyle bed’ eder zīrā ānda mevcūd olan aṣḡābın efḡalidir meger eṣnā’i rāḡda ba‘z-ı [22^b] ḡubūr-ı müteberrikeye teṣādūf eyleye böyle olursa vaḡfa-i yeṣīre ile selām vērüp Ḥaḡret-i ‘Oṣmān ziyāretinden ṣoḡra gelüp kemāl üzere ol ḡabri ziyāret ede ve ba‘dehū ḡubbe-i ‘amm-i muḡterem ‘Abbās raḍiyallāhū ‘anh ziyāret olına ve cenbinde Ḥaḡret-i Ḥasan raḍiyallāhu ‘anh ḡaḡretlerini ve yine bunların cenbinde Ḥaḡret-i Fāṡimatü’z-Zehrā raḍiyallāhu ‘anhādır ve Ḥaḡret-i Fāṡima raḍiyallāhu ‘anhānuḡ bu maḡalde defn olunduḡı rivāyet-i eṣherdir ve Ḥanīfu’d-dīni’l-Mürṣidī menāsikinde Ḥaḡret-i ‘Alī kerremallāhu vecchēhū ve raḍiyallāhu ‘anh ḡaḡretlerinūḡ cesed-i ṣerīfleri daḡı ḡubbe-i

¹⁸³ “‘An İbn-i Mes‘ūd raḍiyallāh ‘anhu yeb‘aṣu’llāhu ‘azze ve celle min hāzihī’l-buḡ‘ati ve min hāze’l-ḡaremi seb‘īne elfen yedḥulūne’l-cennete bi-ḡayri ḡisāb yeṣṣa’u külle vāḡidin minhūm fī seb‘īne elfen vücühūm ke’l-ḡamer leyletū’l-bedri.

¹⁸⁴ Tercümesi: “Ey mü’minler ve müslümanlar diyarının ahalisi, sizlere selām olsun. İnşaallāh, biz de sizlere katılacağız. Rabbim! Bakī’ü’l-Gargad Kabristanı’nın halkını baḡışla! Allah’tan bize ve size âfiyet dilerim” (Müslim, Cenāiz: 5, 6; Ebū Dāvud, Cenāiz: 19; Tirmizī, Cenāiz: 7; Nesāi, Cenāiz: 3; İbn Māce, Cenāiz: 4; Ahmed b. Hanbel, Müsned: VI, 291.)

‘Abbāsiyyeye nakl olunduğı rivāyeti zıkr eder ve ba‘dehā Zeyne’l-‘Ābidīn İbni Hüseyn ve veled-i Emced Muḥammed El-Bākirī ve oğlu Ca‘ferü’ş-Şādık rıdvanallāhu Te‘ālā ‘aleyhim ecma‘īn ḥazretini ziyāret ede ve bunların küllisi ḳubbe-i vāḥidede medfūnlardur ve ba‘dehum İbrāhīm İbnü’n-Nebīṣallallāhü ‘aleyhimā ve sellemi ziyāret ede ve bu ḳubbede medfūn aṣḫāb-ı kirāmdan ‘Oṣmān bin Maż‘ündür ve cenbinde ‘Abdurrahmān Bin ‘Avf raḍıyallāhu ‘anhur. Seyyid Semhūdī, Hūlaṣatü’l Vefā’da Ruḳıyye bintü’n-nebī ‘aleyhime’s-selām ve Sa’d bin [23^a] Ebī Vaḳḳāş ve ‘Abdullāh bin Mes‘ūd raḍıyallāhu ‘anhum ‘Oṣmān bin Maż‘ūn ḳabri’inde olduklarını zıkr eder bunlara selām vērdükden ṣoñra meṣhed-i Ebū Süfyān bine’l-Hāriş ki ‘amm-i nebīdür ve’l-ān ‘Uḳeyl bin Ebī Ṭālib’e nisbet olunur lākin ‘Uḳeyl Şāmda medfūndur ve Seyyid Semhūdī nākli üzere Ca‘fer-i Ṭayyār bin Ebī Ṭālib ve Sa’d bin Mu‘āz ve Ebū Sa‘īde’l-Huḍrī raḍıyallāhu ‘anhum bu ḳubbede medfūnlardur ve bundan ṣoñra ezvāc-ı ṭāhirāt ve ümmühātü’l-mü’mīnīn raḍıyallāhü ‘anhunne ḥazarātı ḳubbesine gelüp selām vēre ve bunda mevcūde olanlar ‘A’işe-i Şıddīḳa ve Ḥafṣa binti ‘Ömeru’bnu’l-Ḥaṭṭāb ve Zeyneb binti Ḥuzeyme ve Ümmü Seleme ve Zeyneb binti Caḥş ve Şafıyye ve Ümmü Ḥabībe binti Ebī Süfyān ve Cuveyriye ve Reyḫāne raḍıyallāhu ‘anhunne ve zevcāt-ı ṭāhirātdan Hadīce-i Kübrā raḍıyallāhü ‘anhā Mekke’de ve Meymūne raḍıyallāhü ‘anhā Seref’de medfūnlardır bu ikisinden ḡayrı cümle Baḳi’dedir ve ammā Mālik ibni Enes ve Şeyḫi İmām Nāfi’ muḥaddişi ziyāret olına ve bunı Şeyḫü’l-Ḳurrā Nāfi’ olmak üzere tevehhüm ederler lākin ḥilāfdır ḳabri mu‘ayyen degildir gerçi bunlar daḫı [23^b] Medīne’de vefāt eylediler ve daḫı Fāṭıma binti Üsd raḍıyallāhü ‘anhā meṣhed ile meṣḫūr olan Seyyidü’l-Enşar Sa’d Bin Mu‘āz meṣhedidir. Ziyāret edeler ve ‘amme-i mūkerreme Şafıyye raḍıyallāhü ‘anhumā

ziyārâtı hâtm êde ve şaḥābîden Ḥuneys bin Ḥūzāfetü's-Sehmî ve Es'ad bin Zērāra ve Ḥāzret-i Ḥüseyn raḍıyallāhü 'anhnuñ ra's-i şerîfleri Baḳî'da medfûn oldukların Tārîḥ-i Medîne'de Seyyid Semhūdî zıkr etmişdir ve daḥı ḳubbe 'Abbās ḳıbālesinde rûkn-i sūr dāḥilinde İsmā'îl bin Ca'fer Es-Şādık raḍıyallāhu 'anhumā ḳubbe-i sinne vërüp ziyāret êde ve yine Medîne ġarbında sūre-i Mulāşık Ebî Sa'îd Hudrî'niñ vālid-i Mālik ibni Sinān raḍıyallāhü 'anh'ı ziyāret ḳıla ve yine ḥāric-i surda Sel' dinilen mevzî'de nefsi zekiyye Muḥammed bin 'Abdullāh bin el-Ḥasan raḍıyallāhü 'anhum meşhed-i ziyāret olına Seyyid Nūreddîn Semhūdî Ḥülāşa'da Medārik-i 'Ayyāz'dan naḳl ederler ki Medîne-i Münevvere'de Aşḫab-ı Resûlullāh şallallāhu 'aleyhi ve sellemden on biñ mikdārı nûfûs medfûnlardur deyu imdî 'aynen veya cihet-i ma'rûf olanlar zıkr olundu bundan soñra Cebel-i [24^a] Uḥud'da ḳubûr-ı şühedāyı ziyāret êdüp 'amm-i muḥterem Ḥamza raḍıyallāhü 'anh ziyāretiyle bed' olına ve şalatu's-şubḥ-i mescid-i şerîf-i nebevîde ḳılup 'ale's-seher Cebel-i Uḥud'a 'azm eyleyüp yine şalāt-ı zühri Mescid-i Şerîf'de ḳılmayı sa'y êde ve maṭlûb olan cum'a ġünü tekbîr eylemekdir ve Kemāl İbnü'l-Hemām Fetḥa'l-Ḳadîr'de buyurur ki nefsi Cebel-i Uḥud'ı ziyāret eyleyeler zîrā ḥadîs-i şaḥîḥde vārid olmışdur.

عن جابر بن عبد الله رضي الله عنه أن النبي صلى الله عليه وسلم قال أقبل موسى وهارون حاجين فمرا بالمدينة فنزلا أحد فغشي هارون الموت فقام موسى فحفر له لحدا ثم قال يا أخي إنك تموت فقام هارون فدخل في لحده فقبض فحشى عليه موسى التراب السيوطي¹⁸⁵

¹⁸⁵ Cabir Bin Abdullah radiyallahu anhu dan, Resûlullah s.a.v. şöyle buyurdu: Hz. Musa (a.s), Hz. Hârun'la (a.s) birlikte hüccac olarak Medine'den geçip Uḥud daġına varmışlardı ve Hz. Hârun orada can çekişiyordu. Hz. Musa, Hârun için bir mezar kazdı ve kabrin bir yanını oyup yardı ve ayaġa kalkıp Hz. Hârun'a şöyle buyurdu: “Ey kardeşim sen ölüyorsun”. Hz. Hârun mezara girdi ve rabbine kavuştu.

hamīside¹⁸⁸ te'sīs-i binā Mescid-i Kūbā ile meşgūl oldılar bu taqdīrle müddet-i mekş dört gün olup Sālim Bin 'Avfde cum'ayı edā êtdiler dēmişler müddet-i mekşde tevfiķ-i beyne'r-rivāyeten zevī'n-nehye vāzīhdur ve Mescid-i Kūbā Medīne-i Mūnevvere'ye iki merhale karībdür. [25^a] Mekke'den Medine'ye hicretlerinde bu mahalle nüzūl buyurmuşlar ve bu Mescidiñ tūl ve 'arđi müsāvīdir altmış altı zira'dır keza fī Hūlaşati'l-Vefa li- Semhūdī ma'lum ola ki Medine-yi Mu'aţţara havalisinde 'aynen veya cihet ma'lum ve meşhur Mesācid-i müteberrike şulşine karībdır vahdetu'l-İmkān ziyāreti elzemdir tafşili tatvilih mü'eddi olduğu ecelden bu muhtaşarda ancak nışfi mıktarı zikir olunur biri Mescid-i Kūba'dır ki zikir olundu ve biri Mescid-i Cum'a'dır Medine de evvel kılinan şalatı Cum'a bu Mescid-i Şerif'te idi ve 'edai ranu nada Sālim bin 'Auf kabilesinde ve biri Mescidu'l-Fađīh'dır ki Mescid-i Şems ile ma'ruftur ve biri Mescid beni kūrāydadır sekiz yüz toksan üç tarihinde Şahin Cemalī nām emir tecdīd etmişdir ve biri Mescid-i Benī Zafır'dır Bakī'in canib şarkīsinde el-yevmu'l-Mescidi'l-Bağleh dēmekle ma'ruftur ve bundan evvel Hazreti şallallahu 'aleyhi ve sellem ba'z-ı āşarı vardır. İbni Humam naķl êderki bu Mescitde bir hācer var idi. Ol Hazret anuñ üzerinde cālis olmuşdı anuñ hāşşesindendir ki bir mir'āh veled murat êdüp bu hāceriñ üzerine otursa [25^b] bi-izni'llāhi Te'ālā hāmile olur idi keze fī'l-hūlaşatu'l-Seyyid lākin şimdi evvel eşerden ya Bedr derler ve biri Mescid-i İcābe'dir Bakī'in canib şemalinde vāķi'dir ba'de'l-hārab 'imaret olunmuşdır ve biri Mescid-i Feth'dir Hendek Medine üzere vaki'dir 'ulemā-ı ehl-i siyerden Ebū İshāķ bin Şa'ban buyurur ki bu mescide Zuhr ile 'Asr beyninde kalup namaz kılmāķ eħabbdır nitekim Hāzret-i Peyğamber şallallāhu 'aleyhi ve sellem ehzaḅ üzerine üç gün bu Mescid-i Şerif'te du'ā

¹⁸⁸ Pazartesi, Salı, Çarşamba ve Perşembe günleri.

eyledi ve dördüncü günü beyne'l-şalāteyn Sehm du'āları hedef-i icābete karīn oldu ve Cābir raḍıyallāhu 'anhu buyurmuşdur ki baña bir emr-i mühim nāzil olduğda Mescid-i Feth'e erbi'a günü varup ol sa'at-i mübarekede du'a ederdim āsarı müşahede kılardım demişler ve biri daḥi Mescid-i Ebûbekr eş-Şiddîk raḍıyallah 'anhu ve biri Mescidu'l-Kıbleteyn-i meşhûrdur ve biri Mescid-i Sekya ve biri Mescid-i Zübābe'dir ki Dāye demekle ma'rufdur ve biri Mescid-i Uḥuddur ve biri Rûkn-i Cebel-i 'Ayn'dır ve biri Mescid-i Vādî'dir ve biri daḥi Mescid-i Faṭımatu'z-Zehrā raḍıyallahu 'anha'dır. Beyt-i Ahzân ile ma'ruftur ve [26^a] ba'zıları Faṭımatu'z-Zehrā raḍıyallahu 'anha'nın kabri şerifi bu mescidde olmasın naḳl ederler fî Zikri'l-Ābari'l-Müteberrike fî'l-Medineti'l-Mübareke ve Medine-i Münevvere'de vaḳî' kuyular on toḳuzdur bundan yedisi 'aynen vecheten meşhûr ve ma'rufdur ki Ḥazret-i Peyğamber şallallāhu 'aleyhi ve sellem bunlardan ābdest alup ve ḡusl eyledikleri ve āniden nuş ettikleri mervidir. Ebu'l-Ferec İbnü'l-Cevzî iki beytte cem' ve derc etmiştir.

إذا رمت آبار النبي بطيبة ... فعدتها سبع مقالا بلا وهن

أريس، وغرس، رومة، وبضاعة ... كذا بصّة، قل بيرحاء مع العهن

İmdî bu ābarı ziyāret eylemek ādabdandır ve bi'r-i Eris Kuba'da ve bir kuyudur Ḥazret-i ḥatemu'r-rusul şallallāhu 'aleyhi ve sellemiñ Ḥatemi 'Oşman raḍıyallahu 'anhu yedinden eyyam ḥilafette bu bi're düşüp her çend tefakḳud olundu ve bulunmadı ma'lum ola ki aşhab-ı kiram raḍıyallah 'anhüm Ḥazretiniñ ḥidmeti Peyğamber ve nuşrat dīni Ahmedî ve sebḳ-i İslam sermedi faziletleri cihetinden bu ümmet üzere ḥuḳuḳ 'azimeleri muḳarrer olmağın şan ve ḥuḳuḳa ri'ayeten onları ziyāret ve üzerlerine selam ve du'a ba'dı mā vecbe [26^b] 'aleynā eda olur ve ziyaret şerifeleri sünnet mü'ekkeke ḳabilinden olup dünya ve 'uḳbāda āşar fevā'idi müşāhede olunur

amma ba'd Mesācid ve ma'ahid ziyāretlerinde daḥi nice menāfi' ve fevāid vardır ki mecmu'ı ol Ḥazret-i şallallāhu 'aleyhi ve selleme muḥabbeti ĩcāb eder zīrā rü'yeti āşār-ı mü'eşşiriñini terakķī ve rü'yet diyār ehliniñ ta'alluķını muķteđidir na'am 'inde 'oli'n-nehyi mü'eşşiriñ şühūdi rü'yet-i āşardan ma'na ve şāhib-i menzili mutala'atlarıñ mulahazasından üstağnidir lākin bu ḥayāl ahvāl-i erbāb-ı ḥaldir ki ḥālī leyse fi'd-dāri ğayrahu diyār ola Allahu a'lem bi-ahvāl-i erbābu'l-esrār ve daḥi ibni 'Ömer rađıyallāhu 'anhuma Ḥazretleri Ḥazret-i Sultan-ı 'ālim şallallāhu 'aleyhi ve sellemiñ rehī ve nüzūl buyurduķları mevāzı'da nüzūl ve şalavātı taḥarri ederler idi lākin İmam Malik 'aleyi'r-rahme'den ḥilāf zālik rivāyeti şedden li'z-zirāyi' қа'idesi üzere cāridir fāide ve daḥi nefsiñi mezḡum şir'eti tevaķı'inden ictināba ğalebe-yi zannı ve Medine'niñ diyk me'aşine şabr ve taḥammüli ve ādāv-ı ri'ayede tekasüli olmayan [27^a] olmayan kimesne Medine-yi Münevvere'de mücāveret ile iğtinām eylesün ziyā-ı ḥadiş-i şaḥīḥde vārid olmuştur.

من صبر على لأوائ المدينة وشدتها كنت له شهيدا أو شهيدا يوم القيامة (من صبر على لأوائها وشدتها كنت له شهيدا أو شفيها يوم القيامة) رواه مسلم وفي حديث آخر من استطاع أن يموت بالمدينة فليمت بها، فإني أشفع لمن يموت بها رواه أحمد والترمذي

ve Medine'de mücāveret Mekke'de mücāveret ve sūkünden efḍaldır deyou 'ulemādan cem'i keşir ittifāk ettiler ve daḥi Medine'de صائم على olmağa ve cīrān Resūlullāh taşadduk ve iḥsān sa'y ola ve Medine'de bir Ramaḍan şevābı āḥar buldanda Ramaḍān şevābından cezīl ve ḥayr lev olduğun İmam Ṭaberānī sened-i ḍa'īf ile taḥrīc rivāyet eder ve 'A'īşe-i Şiddīķa rađıyallāhu 'anhadan mervidir ki her belde seyfle feth olundu amma Medine Ḳur'ān ile feth oldu deyu İbn Cūma'eh naķl eder ve daḥi ahaleyi Medine-i Muḥtereme'ye 'ayn ta'zim ve ikrām ile nażr edup muḥabbet eyleye ve onların meḥfi ahvāllerinden baḥş etmeye zira 'azzāma isā'et ḥurmet civārı saleb olmaz

zira meziyyet kurb civār ile [27^b] şeref-yāb olmuşdur ve ehl-i Medine'ye zulm ve tahvifihim cesaret edenler hakkında la'net birle va'id-i şedīdi meş'er nice eḥādīş-i vāride olmuşdur fī 'avvene ba'dı cehālet Huccāc ahali ḥarameyn ḥaḳḳında nasöz türrahat ve hezeyan ettikleri mūcib-i ḥüsrāndır fī'l-ḥazeri'l-ḥazer ve daḥi Mescid-i Nebvī'niñ ezān ve firāşeti meşellü ḥidmetinden ḥuluş niyyet ve şıdk tuvviyet birle eyleye ücyet ma'lume ile itmeye meger muztar ola ve her sabah 'ale'r-riḳ 'Acve demekle ma'ruf haremnden yedi dane 'ekl ede müyesser olursa zīrā 'Acve şifā mine's-sūm olduğu ve Medine'nin ḡubārı maraḍ cüzame şifā olduğu ḥadişle mişbetdir ve Medine vaḳi' çukurun suyn için veya ḡas idin maḥmūm şifā-yāb olduğu mücerreb şakattır tenbih Medine-i Münevvere ile Mekke-i Mükerreme beynlerinde olan mufāḍalada 'Ulemā ihtilaf ettiler Ḥazret-i İmam Mālik İbn Enes raḍıyallāhu 'anh ve 'Ulemā medeniyin Medine-i Münevvere Mekke'den efdāldır dediler ammā İmam Ebū Ḥanīfe ve Şafi'ī ve İbn Ḥanbel raḍıyallāhu 'anhum Mekke'ye Medine üzerine tafḍil etdiler keza fī kitabi's-şifā ve lākin Ḥazret sürūr kaināt 'aleyhi¹⁸⁹ [28^a] 'aleyhi eşrefu's-şalāt cenābınıñ cesed laṭīfını ḍamm edin buḳ'ah menifeh semavat ve 'arş ve Ka'be'den efdāldır deyu İmām Sebki ve ḡayrılar cezm etdiler 'Arabiyye [ya'ni Tacu'd-dīn Sebki 'an İbn 'Aḳili'l-Ḥanbeli] cezemu'l-cemi' bi'nne ḡayra'l-arḍ mā ḳad ḥaṭ zatu'l-Muṣṭafa ve ḡavah na'am leḳad şadaḳu bi-sākinihā 'alet kun-nefsi ḥīne zekat me'vaha Laṭife Şihabettin Aḥmed Al-Ḥafācī Şifa Şerḥi'nde buyurmuşlar Ḥazret-i

[ومما إختصت به المدينة دون مكة أنها فتحت بالقرآن الكريم وفتح غيرها بالسيف الإيمان ليأرز إلى المدينة كما تآرز الحية إلى جحرها وإن من أخاف أهلها أخاف حبيبي رسول الله صلى الله عليه وسلم وأنها تنقي خبثها كما ينقي الكبر خبث الحديد واستحباب المجاورة بها وكرامتها بمكة رغبة عنها ابدلها الله خيرا منه وأن لا يكيد أحدا أهلها الا ذاب كما يذوب الملح في الماء وأنها تأكل القرى أي تفتحها كما قال أحمد وفتحها فتحت مكة وما حولها كما ورد بكل ذلك الاحاديث وليس لمكة واحدة من هذه وقد عوض أهل المدينة عما كان يفعل أهل مكة من الطواف بين كل ترويحتين في رمضان بأن جعلت لهم ستا وثلاثين ركعة تكون صلواتهم مساوية لصلوة أهل مكة بطوافهم وليس ذلك لغيرهم وإذا تأمل ذو البصيرة لم يجد فضل أعطيته مكة الا وأعطيت المدينة نظيره أو أعلى منه للسيوطي]

Peygamber şallallāhu ‘aleyhi ve sellemiñ cesed pir nurıñ amm eden bu’a mbareke cennette olan menzil ve maāmdan efal midir deyu su’al olunur ise cevap vermiş ki madām ol Hazret bu ’ade mevct ola cennette olan menzilinden efaldir vatā ki cennette olan maām ve menziline nal eder menzili efal [lā ibe ya’dil turben amma a’zamahu ubā li-mnteşkin minhu ve mlteşimi] olur yaud bu’a abr cennette olan menāzil mnfden manledir veya bu’a-yi abri laif cennetteki menzilete nal olunur.

Faṣl-ı Rabi'

Âdab-ı Veda' Beyanındadır

Medine Münevvere'den rec'at murad eden kimesne Muṣallā-ı Nebvî'de iki rek'at namaz kılup du'a ve şena ile Mescid-i Şerifi vedā' etmek mesnundür ba'dehu kabır-i şerifi ziyāret edup diye.

اللهم لا تجعل [28^b] هذا آخر العهد بنبيك ومسجده وحرمة ويسر لي العود العوده الى زيارته والعكوف في
حضرته سبيلا سهلا وأرزقني العفو والعافية في الدين والدنيا والاخرة وردنا الى بلادنا سالمين غانمين آمنين
برحمتك يا أرحم الراحمين ورجعت

kahkara eyleye ya'ni ārdın ārdın yürüye ve daḥi Medine Münevvere hedāyesinden
Hareme gibi ābar müteberrike sularından bilā-tekellūf ehl u evlad u aḥbabına münāsib
olan şey götüre zīrā ḥadişde vārid olmuştur ki sizden biriñiz musafir eylediğiñizde
ehli içün hediye ihdā ediñ deyu ve daḥi her maḥal refi'eh şu'ud êtdikde üç kere tekbir
êdüp

لا إله إلا الله وحده لا شريك له الملك وله الحمد وهو على كل شيء قدير أتبون تائبون عابدون ساجدون لربنا
حامدون صدق الله وعده ونصر عبده وهزم الأحزاب وحده

اللهم إني ve geçen bir beldeye veye bir menzile işraf eyleyüp dūḥūl murad eyleye diye
اللهم أسألك خيرها وخير أهلها وخير ما فيها وأعوذ بك من شر أهلها وشر ما فيها
vatanına işrak eyledikde
ve gece ile ehli üzerine taṭarruk
[29^a] أهلها وحبب أهلها إلينا
étmeye belki muḥaddim aḥbār eyleye ve duḥūl êtdikde
الله ولي التوفيق
إطعام طعام müsteḥbedir zīrā eṣer vurūd êtmiştir
وهو نعم الرفيق خاتمه في ذكر المدينة المعطرة على ساكنها أركى التحية وأسمائها والمسجد الشريف والقبر
Medine-i Münevvere'niñ elfeh qarīb isimleri vārid zīrā ekşer
azamet müsem māya delalet eder ve Seyyid Semhūdī 'aleyhi'r-raḥmeniñ
Hulāşatu'l-Vefā na mü'ellifinden bir miḫdarı icmālen ve teberrüken zikr olunur

der ki merhûm Cemalu'd-dîn Cevadu'd-dîn İşfahânî der ki Medine'ye sür binâ etmişdir Mevşıl da vefât edüp cenâzesi Medine'ye nakl ve hacereyi şerifeye on beş zîrâ' karîb maḥalle defn olundı bundan Sulṭan Nureddîn Maḥmud bin Zengî beş yüz elli yedi tarihinde Medine'ye gelüp el'ân mevcûd olan sûrı binâ edüp Bâb-ı Bakî'de ḥadîd muşaffaḥ üzere târîhini taḥrîr eyledi ve daḥi yedi yüz elli beş târîhinde Melik eş-Şâlih İbnu'n-Nâşır eyyam-ı şalṭanatında tecdîd olunduḡunu Mera'i zıkr etmişler ve bundan soñra Sulṭan-ı Mısır Kâytebây-ı [30^b] Eşref 'aşrında 'imaret ve tecdîd olundı fi'l-mescid ammâ Mescid-i Şerîf mezḍî'i ḳubur-ı ehl-i cāhiliyyet ve baḳaya Naḥlistan olup Beni Mûkerrem şallallah 'aleyhi ve sellem ḥazretleri hicret Medine buyurduklarında Beni en-Neccâr temellûkünde idi cenâb-ı Ebû Bekri Şiddîḳ raḳıyallāhu 'anhu kendü malından şemenini aşḫâbına edâ evāmir-i peygamberî ile baḳıye-i Naḥl ḳaṭ' ve 'izām Mevta āḫir maḥalle nakl olunup ḥarābe ve mahcûra ve eşyane-i yevm şu'm iken li-enne-i huma üç risalet olup binâ aḫlısını bizzat mübāşeret ve aşḫâb ba-şafa ile aḫşâb ve aḫcârı nakline mübāderet ederler idi ba'dehü Ḥazret-i Fāruḳ ḫilāfetinde ṭaraf-ı ḳible beyne'r-ravza revāk-ı mutavaşşıṭ ve revāk miḥrab-ı 'Oşmanî ve minberden cihet-i ḡarbiye yedinci istüvāneye varınca Mescid-i Şerif tevsi' olundı ve ḫilāfet-i Zî'n-Nureyn'de cānib-i ḡarbide ḳible ṭarafından Miḥrab-ı 'Oşmanî'ye dek ve yine ḡarbide bir istüvāne miḳdarı tevsi' ḳılındı ve bunlarıñ 'Ömer ḫilāfetinde cidār-ı mescid cihet-i ḡarbide minberden sekizinci istüvāneye müntahā olurdu imḍî Mescid-i Nebevî'niñ nihāyeti Minber-i Şerif'den [31^a] beşinci istüvāneye varınca olur ve târîḫ-i hicretiñ sekseninde Velid bin Abdülmelik emriyle 'Ömer Bin Abdül'aziz mübāşeretiyle hicret zevcāt-ı tāḫirat hidmet olunup Mescid-i Şerif'e ilḥāḳ ve cidāra varınca iki istüvāne naşbiyla tevsi' etmişdir ba'dehü yüz altmış târîhinde

‘Abbasiyye’den Muhammed Mehdi tevsi’ ve sekiz yüz seksen sekiz târîhine varınca iki def’a Mescid-i Şerif bi’l-küllîyye muhterik olan sekiz yüz doksan iki senesi ğāyetine dek Meliku’l-Eşref Kayıt Bey Çerkes ‘imāret ve tecdīd eyleyüp kabri şerif havālisine şübbāk nuḥās çıktı şükrullāh se’yeh ve ravaḥ roḥeh Seyyid Semhūdī tartih medīne Hūlāşatu’l-Vefā’da nakli üzere cānib-i kıble cānib-i der cihet-i Şam’a toli iki yüz altmış zira’ ve şahnanıñ ‘arḍı kıbleden toḵsan beş zira’dır. Cümle aşātin-i Mescid iki yüz toḵsan altı ‘adede qarībdir cidār kabri münīfde olan asātinle vü el-yevm mevcūt olan kapular dört ‘adeddir ikisi cānib-i ğarbīsinde vaḳi’dir biri Babu’s-Selām ve biri Babu’r-Raḥmān’dır ve ikisi cihet şarkīsinde vaḳi’dir [32^b] biri Bab-ı Cibril ve biri Babu’n-Nisā’dır fi’r-Ravza ve’l-ḳabr ammā ravḍa-i mu’aṭṭare ve ḳabr muḳaddese Seyyid Semhūdī’niñ nakli üzere Hūlāşa’sında rivayet ederler ki sekiz yüz seksan tarih-i hicriyyesine dek zuhūr eden Mescid-i Şerīf ḥariḳinde kabri laṭif sūḳūf ve ḳubbesi rehne-yāb olup aḥşap muḥtereḳeden ba’dı ḳubbe şaġire ve ḳubur münīfe üzerine saḳıṭ olmaġın taḥliyesi lazım kalup bu ‘abd-ı faḳīr ve Emir-i kebir ve bir şeyḫ üçümüz şalāt ve selām ederek şaḳ olunan ferce cidārdañ içeri girdik faḳaṭ arḍ müstevīye ve vasaṭda arḍdan mürtefi’ce tutap hiss eyledik pes sākıṭ olan eşyayı iḥrāc edüp tışarı çıḳdık ve ol ferce sedd olundu lākin ba’dıları tevehhüm étdiler ol yerden mürtefi’e görinen tutup ḳabr Resulullāh şallallāhu ‘aleyhi ve sellem ola amma böyle degildir zira ḳubba-i şaġire-i ḳadimeniñ vasaṭında olmayup müvācehe olunan cidār-ı kıbleye muttaşıl ve ḳabr-i şerif laḥd olduġı ḥayşiiyyetle taḥt-ı cidāra mā’il olmaḳ gerektir deyu zıkr eyledi intehi ve ḳabr laṭif olan ḥicre-i şerīfe Ḥazret-i ‘A’işe-i Şiddīka [32^a] raḍıyallāhu ‘anha ḥicre Seyyiddir ki Ḥazret şefi’-i ümmet ‘aleyhi eşne’t-teḥiyye ḥālet-i maraḍında eşyan gir firāş ve ḳabz-ı ruḥ ve ğasl ve tekfin olunmuşdı ve bu ḳubbe şaġire müdevveru’s-

şekl maṭmusu'l-a'lā idi şoñra üzerine muḥammesu'ş-şekl qarīb bir ḳubbe-i daḥi binā olınmuşdı ṭabaḳa-i süfla siyah ṭaşdan maşnu'e ve vuşṭa kiriçden ve a'la 'ud ve aḥşabdan kūsve-i şerife rabṭ olunan maḥallededñ ve ma fevḳi ğayri maṭmus bir ḳukke-i refi'e bünyān olundı ve yine şavma'e şerife a'lasına qarīb çararken üzere on 'aded aşāṭini ca'iz ravza-i şaġireden ma'adā bir bināyı şāmiḥ daḥi binā kılındı ve ard-ı ruḥam ile mefrūşdur ve dōrt 'aded ḳapu vaḍ' olup biri şübbāk nuḥasdan ḳıble canibinde vaḳi' Bāb-ı Tevbe ile müsemmādır. Nüzül-i şeda'idde fetḥ olunur ğeri evḳātte fetḥ olunmaz ve ikinci Babu'l-Vuḳud'dur leyālīde iyḳād ḳanādilin fetḥ olunur ve üçüncü Bāb-ı Fāṭıma raḍıyallāhu 'anha'dır leyle-i Cum'a ve ba'z-ı leyālīde Şem' ve Buḥur ile ra's-ı şerīf-i nebeviyye müteveccih olan şandukıñ keşfi için fetḥ olup enva'-u tıyb ve gellāb reş olunur [32^b] dōrdüncü bāb-ı teheccüd'dür, kezā zekereḥü Muhammed el-Fārisi fī Şerḥ-i Delā'ilu'l-Ḥāyr ve daḥi ḥicre-i münīfeniñ cevānib-i erba'asına ḥendeḳ ḥafr edüp şuya müntehi olduğda raşāş dōkdirüp sür-ı maḥkeme ilin Sultān Nureddin eş-şehid Maḥmud bin Zengi 'aleyi'r-raḥme Ḥazretleri dēr ki Afriḳiye tarafından iki naşrānī şüretinde gelüp cesed aṭhar-ı cānib-i Peygamber fıkı-i fāsıdler nice diyār-ı Naşāra'ya naḳl etmek za'miyle ḥicre-i şerīfeye qarīb maḥalle nüzül ve menzillerinden azḍ ḥafr ve turābını ziyāret baḳi' bahāşiyle her gün 'ale't-tedrīc baḳi'e naḳl ve leyālīde luḳmle der-kār olarak zīr-i zemīnden Mescid-i Şerif'de ḳabr-i mükerreme qarīb oldukları ğece Ra'd ve Berḳ ve Şā'ika zuḥūr edüp ertesi Şultān Nureddin Şām'dan gelüp dāḥil-i Medīne oldılar meger Melik-i mezbūr rüyāsında Şultān 'ālem şallallahu 'aleyhi ve sellem Ḥazretlerini ğörüp ya Maḥmud هذين الرجلين الأشقرين hitābıyla muḥāṭab ve tenbih buyurdukda ḥ'ābdan bidār olup ğālibā Medine-i Münevvere'de bir ḥadişe zuḥur etmemişdir deyu Şām'dan Medine'ye sür'et [33^a] edüp on altıncı gün

olup Mescid-i Şerîf’de fuķarāya taşadduk bahānesiyle ahālî-i Medīne’yi nazardan emr
édüp rüyāda işāret olunan أشقرين شخصين müşāhede étmedüğinden muztarip olup hiç
dahı fuķarādan huđūrumuzda hāzır olmadık kimse var mıdır deyu tafahhüş étdiler belī
iki Mağribī vardır keşiru’l-hayr ve’l-ihsān kimesnelerdir onlar gelmedi dediklerinde
Sultān-ı Marķum biz onların ziyāretlerine gidelim deyu onların hicresine dahıl oldı bir
mikdar kitāb ve bir Muşhaf’dan ğayr şey’ görmeyüp lākin onları rü’yāda işāret
olunduğı hey’etde bulup şānlarından su’āl eyledi cevaplarında mucāveret nebiyyile
Mağrib tarafından geldik ğaribleriz dediler Sultān hücreniñ Busatın ref’e emredüp zīr-
i Busatıta lukm kapusu zahir oldu Sultān bukā ve hamd édüp ol iki mel’unleriñ sirleri
tenlerinden cūda ve cesed merdarları iħrāk olundu ve havale-i kabır mükerreme Raşaş
ile istiħkām verildi emri mezkūre aġrab vaķı’atdan olmaġla Semhūdī’niñ
Hulāşa’sından mulahhaşan terceme kılındı Sultān-ı Marķum evtād evliyādan [33^b]
olduğunu İmam Şafī’i Tabakātında taħķik etmişdir. Şam’da medfun olup kabır
ziyāretiyle teberrük olunur kıddise sırruhu’l-‘azīz ve قدس سره العزيز ونفعنا الله به وفي الفوائد
Hāzret Seyyid-i ‘alem şallallahu ‘aleyhi ve sellem Hāzretleriniñ
sinn-i şerīfleri elli üç baliğ olduķda Mekke’den Medine’ye hicret buyurdılar Rebi’u’l-
evveliñ on ikinci İşneyn günü dāhil-i Medine olup ol Hāzretiñ vilādeti ve bi’seti ve
Mekke’den hicreti ve Medine’ye duħūlı ve haccı ve feth-i Mekke ve āħir nüzül eden
āyet ve kabz-ı ruh cümle yevm İşneyn teşadufu i’cab vaķı’ andandır kezā fī Şerhu’l-
Şemā’il li-‘Ali el-Qārī ve Medine’de evvel nüzül eden āyet-i Qur’āniyye Sure-i
Muţaffifin’dır ‘alā kavlu’l-Vahidi ammā İbni Hacer ‘Asķalāni Şerh-i Buħārī’de şerh-i
Sure-i Bakara olduġun tanşış eder ve tefsir nusķıda Sure-i Kādr nüzūli menķūldür ve
Medine’de āħir nüzül ayetden ‘alā kavlı-i āyet kāle ve ‘alā rivāyet اليوم أكملت لكم دينكم

āyetidir kezā fi'l-İtkān li's-Suyūṭī ve Medine'de ba'de'l-hicre Enşār'dan evvel mevlūd Nu'man bin Beşīr'dir ve Muhācirin'den 'Abdullah bin ez-Zübeyr raḍiyallāhu 'anhuma'dır. Muhācirinden evvel vefāt eden [34^a] eden 'Oşman maẓ'undur ve Enşār'dan Sa'd bin Zarare'dir ve āhir vefāt eden Medine'de Sehl bin Sa'd'dır kezā fi Tabakāt-ı İbn Hacer ve ba'de'l-hicre ehl-i beytden Medine'de evvel vefāt eden kerime-i Seyyidu'l-Enbiyā Ruḳayye raḍiyallāhu 'anha'dır ve Medine'de evvel vefāt buyurılan zevcāt ṭahitattan 'A'īşe-i Şiddīka raḍiyallāhu 'anha'dır ve āhir tezevvüc ettikleri Meymūne binti el-Hariş'dir kezā fi'l-Başra ve Medine vaḳi' olan ğazā ğazve-i Buvva't'dır ve āhir ğazālārı Tebūk'dür ve emri şeri'atdan evvel nesh Medine'de olunan taḥvil kıbledir ve evvel cānib-i Mekke'ye kılınan şalāt-ı 'Aşr'dır ve Medine'ye Muhācirīn'den evvel hicret eden Ebū Seleme ve Abkar'dan Ümm-i Külşüm binti 'Uḳbe'dir raḍiyallāhu 'anhum ve Medine'de şeraiṭ-i İslām'dan ibtidā farz kılınan şavmdır ve evvel ilham olunan vahy olunan şıfatı ezāndır' ve ḳurra-i İslam'dan āhir ḥarāb olacaḳ Medine'dir kezā fi'l-Cāmi'u's-Şaḡir li's-Şuyūṭī. Temmet bi-ḥamdillāh.

SONUÇ

Menâsik, “altın ve gümüşün saf hale getirilmesi” anlamındaki nesike kökünden veya “Allah yolunda ibadet etme” anlamına gelen nûsuk kelimesinden türetilmiştir. Terim olarak menâsik kelimesi sözlükte "hacda belli bir usûl ve sıraya göre yapılması gereken ihram, tavaf, vakfe, sa'y vb. ibâdetlerin tamâmı" anlamına gelmektedir. Tanımda işaret edilen konuları işleyen, manzum ve mensur şekilde yazılan eserlere de tür olarak “menâsik” adı verilmektedir. İslam tarihi boyunca Arapça, Farsça ve Türkçe olarak menâsik türde onlarca belki de yüzlerce eser telif edilmiştir. Kaynaklarda adı geçen fakat günümüze ulaşamamış birçok menâsik türü eser bulunmaktadır. Hac ibadeti hakkındaki bilgiler ilk dönemlerden itibaren fıkıh, hadis ve tefsir gibi İslâmi ilimlerin temeli olan ilim dallarında anlatılmıştır. Kaleme alınan bu eserlerin büyük bir kısmı Arapça olarak yazılmıştır. Osmanlıların 1517’de Hicaz bölgesini Memlûkler’den almasıyla hac organizasyonunun sorumluluğunu da üstlenmiş olmaları menâsik türüne olan ilginin artmasına vesile olmuştur. Manzum ve mensur olarak karşımıza çıkan eserlerde hacca veya umreye giden müslümanlara yapılması ve yapılmaması gereken hususlar anlatılmaktadır.

Toplumun her kesimine hitap ettiği ve haccın hükümlerini öğretme amacı taşıdığı için sade bir dille yazılan bu eserler didaktik özelliğe sahiptir. İçerisinde bulunan âyetler, hadisler ve fikhî hükümlerle ibadetin esaslarından bahsedilmekte, ibadetin gerçekleştirildiği esnada yapılması gerekenlerin yanı sıra olası durumlara örnekler verilerek bu tip durumlarda hacca veya umreye giden kişinin nasıl davranması gerektiğiyle ilgili yol göstermektedir. Menâsik türünde yazılan kitaplar, bahsi geçen konuları anlatması ve sade dille yazılıp öğretme amacı gütmesi açısından genel anlamda edebî değeri yüksek olmayan eserler olarak görülmektedir. Mensur veya manzum olarak yazılan menâsik türündeki eserler edebî değer bakımından farklılık göstermektedir. Manzum olarak kaleme alınan eserlerin edebî değeri daha yüksek iken mensur olarak yazılan eserler de bu durum pek görülmemektedir. Menâsik türü eserlerde dikkatleri çeken bir diğer nokta da seyahatname özelliği taşımasıdır. Çünkü bazı eserlerde yolcuğa başlanan konumdan başlayarak kutsal mekanlara gidilene kadar var olan konaklar tek tek yazılmış, konaklar ve güzergâh hakkında bilgiler verilmiştir. Hatta eserlerin bazılarında konak adlarının yanı sıra her bir konak

noktasından diğerkonak noktasına kadar olan uzaklık saat veya gün olarak belirtilmiştir. Bunun dışında güzergâha göre uğranılması gereken yerler, karşılaşılması muhtemel olaylar ve bölgelerin özel yönlerini ayrıntılarıyla ifade eden menâsik kitapları da bulunmaktadır.

Mekke ve Medine’de gibi kutsal mekanlarda müfettişlik görevinde bulunan Hanîf’in fıkıh, hadis ve siyer gibi İslâmi ilimlerde söz sahibi bir âlim olduğu daha önce zikredilmişti. El-La’lu’l-Muşaffâ fi Ziyâreti’l-Muştafâ adlı eser haccın hükümlerini ve hükümlerin hangi şartlarda ve neye göre yapılması gerektiğini anlatan menâsik türünde kaleme alınmış bir eserdir. Bunun yanı sıra hacılar için rehber olması amacıyla yazılmış bir eser özelliği de taşımaktadır. Eser, dönemin önemli müderrislerinden olan Hanîf’in fıkıh bilgisini ve görev aldığı harem bölgesine hakim oluşunu göstermesi açısından önem arz etmektedir. Bir giriş ve dört ayrı bölümden mürettep olan eserin içeriği, ayet, hadis ve ulemânın sözlerinden alıntılarla desteklenerek oluşturulmuştur. Eser Arapça kaleme alınmış. Bu türdeki eserlerin genellikle Arapça yazıldığını ve Türkçe kaleme alınan eserlerin azınlıkta olduğunu hatırlamakla beraber Hanîf’in toplumun daha iyi anlamasını istediği için sade bir dille yazmaya çalıştığını görmekteyiz.

Topluma bilgi vermesi açısından didaktik özellik taşıyan bu tür eserler basit, sade ve herkesin anlayacağı bir dille kaleme alındığı için edebî değeri olduğu söylenemez. Fakat toplumun faydalanması gözetildiği için didaktik olması ve anlattığı konuların önemli olması eseri değerli kılmaktadır. Ayrıca güzergahlar ve konaklar hakkında bilgi vererek bir seyahatname özelliği taşıması eseri önemini belirten bir başka durumdur. Menâsik eserleri hakkında yapılan çalışmaların fazla olmaması ve bu türde birçok eserin olması genel olarak türün önemli bir dereceye sahip olduğunu göstermektedir. Yaptığımız çalışmanın bu alanda görülen eksikliği bir nebze olsa da doldurmasını temenni ediyoruz. Bundan sonra yapılacak benzeri çalışmalara fikir vereceğini öngörmekteyiz. Zira bu tür eserlerin akademi camiasına tanıtılması gerektiğini ve yapılacak çalışmalarla değerli eserlerin ortaya çıkarılacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Akpınar, Cemil : “Hanîf İbrâhim Efendi”, DİA, C. 16, 1997.
- Arıç, Dilara Pınar: **Sünbülî Sinân’ın Menâsik-i Hacc’ı (Giriş-İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük-Tıpkıbasım)**, Trakya Üniversitesi SBE (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Edirne, 2015.
- Aksu, Cemal: “İbrâhim Hanif Efendi”, **Hikmet Dergisi**, yıl 2, sayı 3, Gostivar 2004.
- Ayata, Bilgehan: **Diyarbakırlı Molla Mustafa’nın Menâsik-i Hacc Adlı Eseri Üzerine Bir Dil İncelemesi**, Erciyes Üniversitesi SBE (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri, 2013.
- Coşkun, Menderes: **Manzum ve Mensur Osmanlı Hac Seyahatnameleri ve Nâbî’nin Tuhfetü’l Harameyn’i**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002
- Çelik, Tarık: **Yusuf Sinaneddin Bin Yakub’un Menâsik-i Hac İsimli Eseri (Giriş,-İnceleme-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım)**, Karabük Üniversitesi SBE (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Karabük, 2016.
- Danışmend, İsmail Hâmî: **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1972, c. 3.
- Devellioğlu, Ferit: **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat**, yay. haz. Aydın Sami Güneyçal, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 2012.

- Donuk, Suat: “Servet Mahlaslı Bir Şaire Mâl Edilen Manzum Hac Seyâhatnâmesi”, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı 41, Konya, 2017
- Donuk, Suat: “Sulhî’nin Manzum Hac Menâzilnâmesi”, **Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi** 18, İstanbul 2017
- Dündar, Şule: **Saîd b. Ebî Arûbe ve “Kitâbu’l-Menâsik” Adlı Eserindeki Rivayetlerin Değerlendirilmesi**, Selçuk Üniversitesi SBE. (Basılmamış yüksek lisans tezi), Konya, 2011.
- Ece, Selâmi: “Serrâc-zâde Hasan Hâtif (Hayatı ve Eserleri)”, **Turkish Studies=Türkoloji Araştırmaları** 2/1, Ankara 2007, s. 84-103.
- Evliya Çelebi: **Evliya Çelebi Seyahatnamesi: Anadolu, Suriye, Hicaz (1671-1672)**, Devlet Matbaası, c. 9, İstanbul, 1935.
- Ece, Selâmi: “Serrâc-zâde Hasan Hâtif (Hayatı ve Eserleri)”, **Turkish Studies=Türkoloji Araştırmaları** 2/1, Ankara 2007, s. 84-103.
- Fakih Ahmed: **Kitabu Evsafı Mesacidi’ş-Şerife**, haz. Hasibe Mazıoğlu, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1974.

- Gül, Âmine: **Abdurrahman Gubârî'nin Hayatı Eserleri ve Menâsik-i Hac Adlı Eseri (Edisyon Kritik),** (Basılmamış) Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, SBE, İstanbul, 2006
- Kallek, Cengiz: “İbn Hacer el-Heytemî”, **DİA**, c. 19, 1999, s. 531-534.
- Kandemir, M. Yaşar: Kâdî İyâz, **DİA**, c. 24, 2001, s. 116-118.
- Karadağ, Serbülent: **Mehmed Edib Bin Mehmed Derviş'in “Behcet’ül Menazil” Adlı Eserinin Transkrip Ve Tahlili,** Mustafa Kemal Üniversitesi SBE (Basılmamış) Yüksek Lisans Tezi, Hatay, 2011
- Koyuncu, Fatih: Cûdî'nin Manzum Hac Seyahatnâmesi, **Journal of Turkish Language and Literature Volume:3**, Issue: 1, Winter 2017, s. 177-219.
- Levent, Aysel: **Eyüp Sabri Paşa Ve Mir’atü'l-Harameyn'e Göre Hicaz,** Erciyes Üniversitesi SBE (Basılmamış) Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2010, s. 247-251.
- Okumuş, Abdurrahman: “Câmî, Abdurrahman”, **DİA**, Diyanet Vakfı Neşriyat, İstanbul, 1993
- Orfalı, Zakaria: **İbrahim Hanif Er-Rumi'nin Gayetü'l-Meram Kitabının Tahkik, Tahric ve Değerlendirilmesi,** Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi SBE (Basılmamış) Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2018.

Parlakkılıç, Ayşe:

Seyyid İbrahim Hanîf'in Menâzilü'l-Haremeyn (İnceleme-Metin), Fatih Üniversitesi SBE, İstanbul, 2013.

Toker, Mustafa

“Şemseddin-i Sivasî'nin Menâsikü'l-Huccâc Veya Umdetü'l-Huccâc Adlı Eseri”, **Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic** Volume 4/2 Winter 2009, s. 961-975.

